

SIA Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts
Institute of Economics L.A.Sc.

Adrese: Akadēmijas laukums 1, Rīga, LV – 1050, Latvija
Tel. 371 – 7227474; 7222830 Fax: 371 – 7820608 E – mail: spiceina@lza.lv

APCERĒJUMI PAR LATVIJAS IEDZĪVOTĀJIEM / Nr. 13

DARBASPĒJĪGO SKAITA MAZINĀŠANĀS LATVIJĀ UN IESPĒJAMIE RISINĀJUMI

Pētnieciskā darba rezultāti

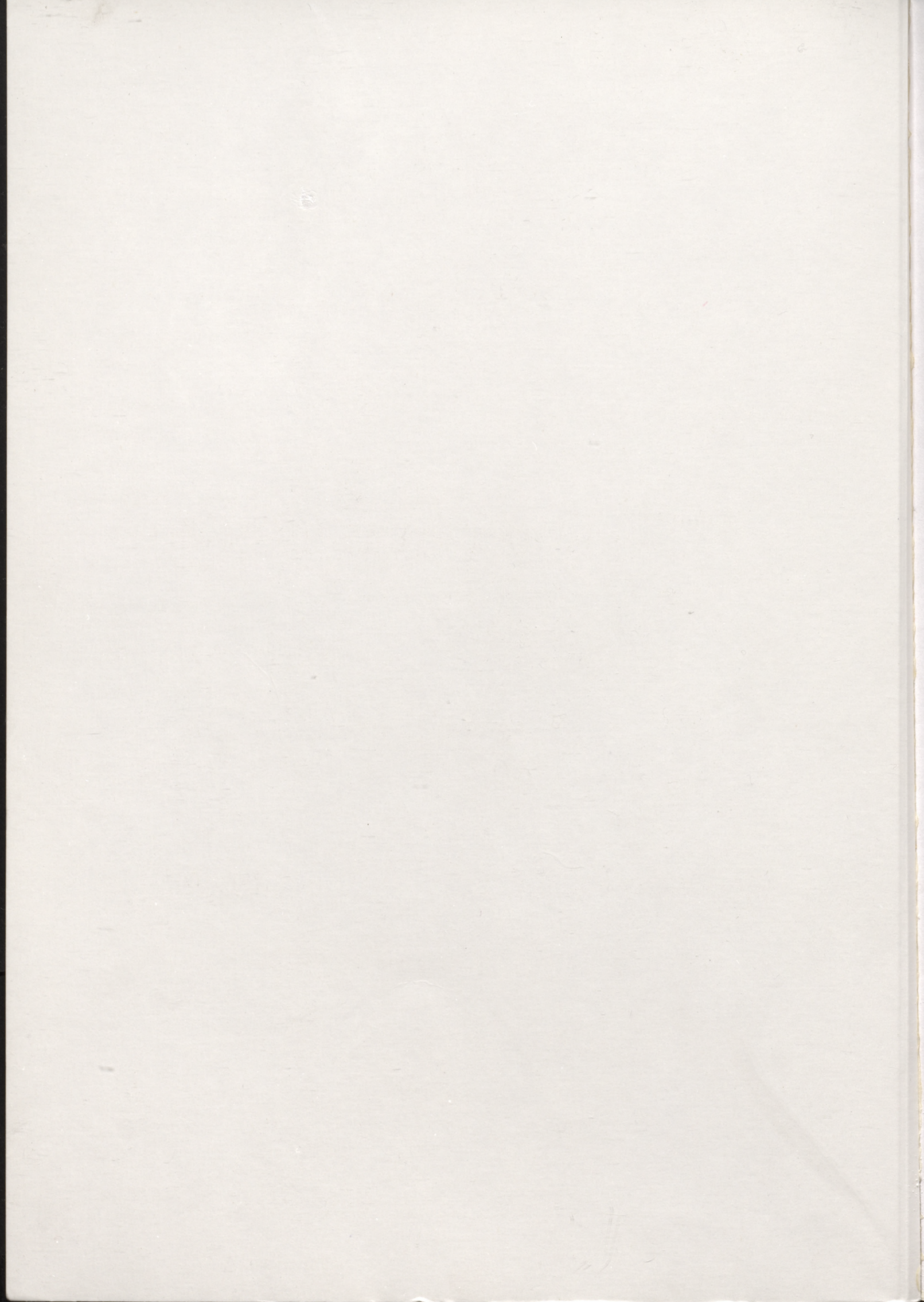
Autori:

Pārsla EGLĪTE, Ieva Marga MARKAUSA, Iveta PAVLINA, Māris BRANTS,
Ilze GŅEDOVSKA, Bronislavs IVBULIS

**DECREASE IN NUMBER OF ACTIVE AGE POPULATION IN
LATVIA AND EVENTUAL SOLUTIONS**

(in English: contents, tables and summary)

Rīga, 2008

2008-6
211

LATVIJAS NACIONĀLĀ
BIBLIOTĒKA

L
33

SIA Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts
Institute of Economics L.A.Sc.

Adrese: Akadēmijas laukums 1, Rīga, LV – 1050, Latvija
Tel. 371 – 7227474; 7222830 Fax: 371 – 7820608 E – mail: spiceina@lza.lv

APCERĒJUMI PAR LATVIJAS IEDZĪVOTĀJIEM / Nr. 13

**DARBASPĒJĪGO SKAITA MAZINĀŠANĀS
LATVIJĀ UN IESPĒJAMIE RISINĀJUMI**

Pētnieciskā darba rezultāti

Autori:

Pārsla EGLĪTE, Ieva Marga MARKAUSA, Iveta PAVĻINA, Māris BRANTS,
Ilze GŅEDOVSKA, Bronislavs IVBULIS

**DECREASE IN NUMBER OF AKTIVE AGE POPULATION IN
LATVIA AND EVENTUAL SOLUTIONS**

(in English: contents, tables and summary)

Rīga, 2008

UDK 314(474,3)
Da 622

APCERĒJUMI PAR LATVIJAS IEDZĪVOTĀJIEM / Nr.13: Darbaspējīgo skaita mazināšanās Latvijā un iespējamie risinājumi. Autori: P.Eglīte, I.M.Markausa, I.Pavlina, M.Brants, I.Gņedovska, B.Ivbulis. Rīga: SIA LZA Ekonomikas institūts, 2008, – 118 lpp.

Izdevumā iekļauti Latvijas Zinātnes Padomes no valsts budžeta līdzekļiem finansētā pētījuma projekta 04,1025. „Sociāli demogrāfisko norišu paredzamās pārmaiņas Latvijā pēc pievienošanās Eiropas Savienībai” un pētījumu programmas 06,0036,4,2. „Iedzīvotāju novecošanās procesa medicīnisko un sociāli demogrāfisko likumsakarību izpēte” sociāli-demogrāfisko pētījumu apakšprogrammas „Novecošanās sekas un to kompensācijas mehānismi” galvenie darba rezultāti 2007. gadā

Atbildīgā redaktore: Pārsla Eglīte

Datorsalikumu veidojis: Bronislavs Ivbulis

ISBN 9984-774-08-2
ISSN 1407-2246

© SIA LZA Ekonomikas institūts, 2008
Iespēsts: Rīgā, SIA “P&K”

Priekšvārds

Pasaules vispārējā attīstība attaisno šī vārda jēgu tikai tad, ja tā izpaužas kā cilvēku dzīves līmeņa kāpums un vidējā mūža ilguma pagarinājums. Par labklājības izaugsmes rādītāju tiek uzskatīta darba mūža saīsināšanās gan vēlāk sākot darba gaitas pēc arvien ilgākiem mācību gadiem, gan saīsinot darba nedēļas ilgumu un izmantojot pensionēšanās iespējas ilgi pirms spēku izsīkuma. Pateicoties darbā pavadītās mūža daļas rukšanai un labākiem apstākļiem tajā, darba mūža īpatsvars visā dzīves laikā mazinās, radot labākas iespējas atpūsties.

Šis arvien vieglākās dzīves nogalē paši pensijas vecuma cilvēki vairs nav tādi, kādus ierasts pasakās un mācību grāmatās attēlot vecmāmiņas un vectētiņus, taču darbotiespējas bez pielietojuma nedara cilvēku laimīgu: daudzi jūtas lieki šajā dzīvē. Mūža otrajā pusē gaviļniekiem dzimumdienās mēdz vēlēt vēl ilgus dzīves gadus un labu veselību, jo nav jau vienalga, kā savas dienas vadīt. Tieši tāpēc Starptautiskajā gerontologu kongresā 70. to gadu sākumā dalībnieki vienojās par turpmāko uzdevumu: pielikt ne dzīvei gadus, bet gadiem dzīvi, t.i., veselību un darbīgumu (*active aging*), kas veicina viens otru. Būtībā abas minētās nostājas nav pretrunā, jo pieliekot gadiem dzīvi, ir lielāka varbūtība arī nodzīvot ilgāk, turklāt ar baudu.

Jaunajā gadsimtā vairumā Eiropas valstu darbaspēju uzturēšana un lietojums kļuvis ne vien par dziļi cilvēcisku vēlmi, bet arī ekonomisku nepieciešamību. Pateicoties dzīves apstākļu uzlabojumiem, vidējais mūža ilgums attīstītākajās valstīs pietuvojies 80 gadiem, un dažās to pat jau pārsniedzis. Savukārt ilgstoši zemā dzimstības līmeņa dēļ bērnu un jauniešu skaita pieaugums arvien vairāk atpaliek no visu iedzīvotāju un ierasto aktīvo vecumu pārsniegušo skaita palielināšanās. Tādēļ visā ES arvien vairāk pieaug tā dēvētā demogrāfiskā slodze – darbaspējas vecumu pārsniegušo skaits uz katru darbaspējas vecuma iedzīvotāju. Tas var novest pie kopējā labklājības līmeņa pazemināšanās, kura augstā pakāpe daļēji sasniegta, ietaupot uz bērnu skaita samazināšanas rēķina ...

Ierasto tēriņu ierobežojumu, protams, nevienam negribas piedzīvot. Tāpēc dažādu nozaru Eiropas pētnieki jau gadiem rēķina un apspriež, kāds risinājums vai vairāki vienlaikus būtu vislabākie: sekmēt vecāko agrāku nāvi? pieaicināt gados jaunus imigrantus? veicināt dzimstības kāpumu? pagarināt darba dzīvi, laikus rūpējoties par darbaspēju saglabāšanu?

Risinājumu meklējumi visām minētajām savstarpēji saistītajām problēmām jārod arī Latvijā, ņemot vērā tās līdzšinējās attīstības un pašreizējā stāvokļa īpatnības, ar ko atšķiramies no citām ES dalībvalstīm. Šai izdevumā piedāvājam lasītājam 2007. g. mūsu veikto pētījumu rezultātus par dažādām iespējām līdzsvarot darbaspējīgo skaita samazinājumu Latvijā, saglabājot mūsu jauniešus pašu zemē, atvieglot vairāku bērnu audzināšanu ģimenē un nodrošinot viņiem labu veselību turpmākajam laikposmam. Vienlaikus pētītas iespējas kāpināt vecāko paaudžu nodarbinātības līmeni, tādējādi līdzsvarojot tuvākajos gados neizbēgamo jaunāko cilvēku skaita samazinājumu.

Pateicamies visu veikto aptauju dalībniekiem.

Atbildīgā redaktore **Pārsla Eglīte**

Saturs

Priekšvārds	3
<i>P.Eglīte. Nedeklarētās izceļošanas sekas un to rosinātā rīcība</i>	6
<i>M.Brants. Paaudžu attiecību uztvere darbavietās</i>	15
<i>P.Eglīte. Jaunāko un vecāko darbabiedru īpatnības un sadzīvošana</i>	25
<i>I.M.Markausa. Latvijas bērnu veselība un to ietekmējošie apstākļi XX – XXI gs. mijā</i>	32
<i>I.Pavlina. Gādības veidi par sociālā riska ģimeņu bērniem un to mērogi</i>	59
<i>P.Eglīte, I.M.Markausa, I.Pavlina, I.B.Zariņa, I.Ģedovska, B.Ivbulis. Ģimenes ar bērniem līdz 3 gadu vecumam, 1994.</i>	74
Ievads	74
1. Iedzīvotāju attieksmes izpēte	74
2. Aptaujāto sastāva raksturojums	76
3. Aptaujāto ģimeņu iztikas līdzekļi	80
4. Bērnu kopšanas pabalsta loma ģimenes budžetā aptaujāto vērtējumā	83
5. Bērnu kopšanas pabalsta ietekme uz iespējamo ģimenes papildinājumu	86
6. Mātes nodarbinātība, bērna kopšanas atvaļinājumam beidzoties	87
7. Vēlamais un faktiskais bērna uzraudzības veids; priekšrocības un trūkumi bērna audzināšanai mājās	88
8. Bērnu dārzi: izmantošanas iespējas, vecāku vērtējums un ierosinājumi	91
9. Secinājumi un ierosinājumi par uzlabojumiem sociālo garantiju sistēmā ģimenēm ar bērniem	93
Avoti	96
Pielikumi:	99
Aptaujas lapa „Bērna pirmie dzīvības gadi”, 1994	99
Aptaujas lapa „Dažādas paaudzes vienā darbavietā”, 2007	110
Kopsavilkums angļu valodā	113

Contents

Preface	3
<i>P.Eglīte. Impact of undeclared emigration from Latvia on reproduction of population and possibilities to resist sad consequences</i>	6
<i>M.Brants. The perception of relations between generations at work</i>	15
<i>P.Eglīte. Peculiarities and mutual relations between younger and older workmates</i>	25
<i>I.M.Markausa. Children's health in Latvia and its determinants at the end of XX and beginning of XXI century</i>	32
<i>I.Pavlina. Forms and expenditures of the state's care about children at social risk</i>	59
<i>P.Eglīte, I.M.Markausa, I.Pavlina, I.B.Zariņa, I.Gņedovska, B.Ivbulis. Families with a child up to 3 years, 1994.</i>	74
Introduction	74
1. Research of public's attitude	74
2. Composition of respondents	76
3. Income of respondents' families	80
4. Role of child care allowance in family's budget	83
5. Impact of child care allowance on plans to enlarge family	86
6. Employment of mother after child care leave	87
7. Actual and desired mode of child care: pros and cons	88
8. Kindergartens: possibilities to use, evaluation of parents	91
9. Conclusions and proposals as regards eventual improvements of social guarantees for families	93
Sources	96
Appendix:	99
Questionnaire „Families with children up to 3 years”, 1994	99
Questionnaire „Different generations at work”, 2007.....	110
Summary in English	113

Nedeklarētās izceļošanas sekas un to rosinātā rīcība

Ievads.

Sprīžot pēc ikgadējiem statistikas datiem par vecuma pamatgrupu īpatsvaru iedzīvotāju sastāvā, var šķist, ka Latvijā to novecošanās ES valstu vidū nebūt nav tā augstākā (1. tab.). Aktīvo vecumu pārsniegušo cilvēku mums ir tikai 16,8%, kamēr dažās vecajās dalībvalstīs pat vairāk par 18-19% (Grieķijā, Vācijā, Itālijā). Taču šais valstīs lielāku veco cilvēku īpatsvaru rada galvenokārt mūža ilguma pieaugums, kas tur pārsniedz Latvijā sasniegto – sievietēm par 4-7 gadiem un vīriešiem pat par 10-12 gadiem. Savukārt Latvijā iedzīvotāju sastāva novecošanos izraisa galvenokārt zemā dzimstība, kas tik pat zema veco dalībvalstu vidū ir tikai Itālijā, bet vēl zemāka – tikai dažās Austrumeiropas valstīs.

Iedzīvotāju sastāva novecošanās papildus faktors jaunajās dalībvalstīs ir daļas jauno cilvēku izceļošana uz vecajām dalībvalstīm, kas ietekmē ne vien iedzīvotāju skaita un sastāva pārmaiņas, bet arī darbaspēka piedāvājumu. Šīs norises nozīmībai un sekām veltīts šis raksts.

1. tabula

Iedzīvotāju novecošanos ES valstīs raksturojošie pamatrādītāji par 2005/2006. g.

• Variables characterizing aging of population in EU in 2005/2006

Valstis • States	Galvenās vecumgrupas, % • Main age groups, %			Summārais dzimstības koeficients • Total fertility rate	Paredzamais mūža • Life expectancy at birth	
	<15	15-64	65+		vīrieši • males	sievietes • females
Latvija • Latvia	14,3	68,9	16,8	1,31	65,9	76,8
Austrija • Austria	15,9	67,6	16,5	1,40	76,7	82,3
Beļģija • Belgium	17,1	65,7	17,2	1,64	76,2	81,9
Čehija • Czech Republic	14,6	71,1	14,2	1,28	72,9	79,3
Dānija • Denmark	18,7	66,1	15,2	1,80	76,0	80,5
Grieķija • Greece	14,3	67,1	18,5	1,33	76,8	81,6
Igaunija • Estonia	15,1	68,2	25,1	1,50	67,3	78,2
Itālija • Italy	14,1	66,1	19,7	1,31	77,9	83,7
Īrija • Ireland	20,5	68,4	11,1	1,86	77,3	81,7
Kipra • Cyprus	18,4	69,5	12,0	1,40	76,8	81,1
Lielbritānija • United Kingdom	17,8	66,1	16,0	1,78	77,1	81,1
Lietuva • Lithuania	16,5	68,2	15,3	1,27	65,3	77,3
Luksemburga • Luxembourg	18,6	67,1	14,4	1,70	76,6	82,2
Malta • Malta	17,1	69,5	13,4	1,37	77,3	81,4
Nīderlande • The Netherland	18,3	67,5	14,3	1,71	77,3	81,7
Polija • Poland	16,2	70,5	13,3	1,24	70,8	79,3
Portugāle • Portugal	15,6	67,3	17,1	1,40	74,9	81,3
Slovākija • Slovak Republic	16,6	71,6	11,7	1,25	70,2	78,1
Slovēnija • Slovenia	14,1	70,3	15,6	1,26	73,9	80,9
Somija • Finland	17,3	66,7	16,0	1,80	75,6	82,5
Spānija • Spain	14,5	68,8	16,7	1,35	77,0	83,7
Ungārija • Hungary	15,4	68,8	15,8	1,31	68,7	77,2
Vācija • Germany	14,1	66,6	19,3	1,34	76,7	82,0
Zviedrija • Sweden	17,3	65,5	17,3	1,77	78,5	82,9

* Demogrāfija 2007. Rīga: CSP, 2007, 124-127. lpp. • Demography 2007. Riga, 2007: 124-127 pp.

Izceļojušo un Latvijā palikušo iedzīvotāju skaits un sastāvs.

Vispārzināms, ka, izmantojot brīvās darbaspēka kustības iespējas ES, Latviju atstājuši tūkstošiem cilvēku. Statistika pagaidām uzskaita tikai ilglaika migrantus, kas aizbraucot deklarē pastāvīgās dzīvesvietas maiņu. Taču vairākums darba migrantu no Latvijas, kas meklē augstāku darba samaksu, labākas studiju iespējas vai jaunu pieredzi Rietumvalstīs, savu izceļošanu nedeklarē. Lauvas tiesa no viņiem aizbraukšanas brīdī domā, ka pēc pāris mēnešiem vai dažiem gadiem atgriezīsies [Eglīte u.c., 2006; Darbaspēka, 2007]. Dažus mājās gaida ģimene, citiem vienkārši nerūp nekādas formalitātes, jo tās aizbraucējiem ne rada šķēršļus, ne arī dod kādu labumu. Tāpēc Latvijas statistikā nav ziņu par šo darba migrantu skaitu, un priekšstatu par to var gūt vienīgi no uzņēmējvalstu darba vai apdrošināšanas reģistriem, kā arī Latvijas iedzīvotāju aptaujām par izceļojušiem ģimenes locekļiem [Darbaspēka, 2007].

Saskaitot Latvijas izceļotāju iecienītāko ES uzņēmējvalstu – Lielbritānijas, Īrijas, Vācijas, Zviedrijas ziņas par tur reģistrētajiem viesstrādniekiem no Latvijas, to kopskaits 2005.-2007. g. pārsniedza 50 tūkstošus [Darbaspēka, 2007; Rutkaste, 2006]. Vēl varētu pieskaitīt kādus tūkstošus citās valstīs (ASV, Norvēģijā, Krievijā) nodarbināto, kā arī kādu daudzumu studentu un ģimenes locekļu; tad emigrējušo skaits pārsniegtu 80 tūkstošus. Taču ir konstatēts, ka Īrijā, piemēram, aptuveni 30% reģistrēto apdrošināšanas iemaksas ilgstoši nepapildinās [Rutkaste, 2006]. Tātad visticamāk, ka šie cilvēki jau kādu laiku kā atgriezušies Latvijā. Nav tikai zināms, vai pavisam vai līdz nākamam braucienam.

Tai pat laikā vairākās 2006. g. veiktajās aptaujās [SKDS, 2006; Darbaspēka, 2007] ap 1/10 darbaspējas vecuma Latvijas iedzīvotāju ir izteikuši vēlēšanos aizceļot, un puse no viņiem pat veikuši kādus priekšdarbus. Tādējādi arī vairākus gadus pēc Latvijas pievienošanās ES, ik gadus daži tūkstoši valsts iedzīvotāju izbrauc no tās, nomainot uzņēmējvalstu darba tirgū no turienes jau atgriezušos. Tikai nav precīzu ziņu, vai šīs daļējās maiņas gaitā kopējais izbraukušo skaits pieaug vai sarūk. Skaidrs ir vienīgi tas, ka līdz nullei tas nav sarucis un visdrīzāk nesaruks, kamēr dzīves līmenis Latvijā un ES vecajās dalībvalstīs daudz maz neizlīdzināsies, t.i., – vismaz tuvāko 20 gadu laikā.

Tātad vietējā darba tirgū un iedzīvotāju ataudzē jāreķinās ar mazāku cilvēku skaitu, nekā uzrāda statistika. Lai novērtētu šī iztrūkuma demogrāfiskās sekas, tika veikti iespējami tuvināti aprēķini.

Rēķinoties ar daļas viesstrādnieku un ārzemēs studējošo jau notikušo atgriešanos, par prombūtnē esošo skaitu 2006. gadā, pieņēmām mazāko ārvalstu reģistros uzrādīto – 50 tūkstošus. To sastāvs pēc dzimuma un vecuma aprēķināts atbilstoši 2006.-2007. gadā veiktajās prombūtnē esošo un viņu atstāto ģimenes locekļu aptaujās konstatētajam [Darbaspēka, 2007]. Kā jau tas vienmēr bijis raksturīgi migrantu plūsmām, viņu sastāvā mēdz būt aptuveni divreiz vairāk jauno cilvēku – īpaši divdesmitgadnieku – nekā visu iedzīvotāju vidū. Pēc neseno aptauju rezultātiem izrādījās, ka lielāka mobilitāte tiešām piemītusi 20-24 gadu vecumā, kas pēc tam pakāpeniski samazinās: vēl 30-34 gadu vecumā, bet vīriešiem pat līdz 39 gadiem tā ir lielāka nekā pusaudžiem un nobriedušākiem cilvēkiem. Atbilstoši tam prombūtnē esošo cilvēku vidū 20-34 gadu vecumā esošo īpatsvars tuvojās 60%, bet pastāvīgo iedzīvotāju vidū – nepilni 22% (2. tab.).

Jauno darba gaitas ārvalstīs nedaudz, bet pastiprina Latvijā palikušo iedzīvotāju vecumsastāva novecošanos: aktīvā vecuma iedzīvotāju īpatsvars par aptuveni 0,5 procentu punktiem sarūk, bet 65 gadus pārsniegušo attiecīgi palielinās. Tātad pieaug arī demogrāfiskā slodze – no 452 jaunākiem un vecākiem par aktīvo vecumu uz 1000 šai vecumā esošo līdz 461, t.i., par 2%. Tādējādi daļas jauno cilvēku prombūtnē sarežģī kopējā labklājības līmeņa paaugstināšanu valstī.

Tūkstošiem jauno cilvēku caurmērā 1,5-2 gadus uzturoties ārvalstīs, mazinās arī Latvijā dzimušo bērnu skaits. Tā kā izceļojušo sieviešu vidū pārsvarā ir tieši visauglīgākā vecuma pārstāves (20-34 gados), pie Latvijā 2005. gadā novērotā dzimstības līmeņa gada laikā viņām varētu dzimt aptuveni 1000 mazuļu, kas atbilst 4,5-5% Latvijā dzimušo skaitam. Mātēm uzturoties citā valstī, šie mazuļi visdrīzāk tieši tajās ierauga dienasgaismu, jo nav pamata domāt, ka prombūtnē jaunie cilvēki nejūt dabas aicinājumu un atliek pilnvērtīgas kopdzīves sākšanu uz vēl nezināmo atgriešanās laiku. Turklāt ļoti iespējams, ka siltas jūtas veidojas ne ar līdzbiedru

no Latvijas, bet kādu vietējo. Tādā gadījumā mātes atgriešanās varbūtība ar visu mazuli būtiski mazinās, lai gan pastāv iespēja ierasties arī visai ģimenei.

2. tabula

Nedeklarētās izceļšanas ietekme uz Latvijas iedzīvotāju skaitu un vecumsastāvu*
• Impact of undeclared outflow on number and age composition of Latvia's population

Vecumgrupas • Age groups	Pastāvīgo iedzīvotāju • Permanent residents		Nedeklarēto izceļotāju • Undeclared emigrees		Palikušo • Remained residents 2007. g.		Prognoze bez izceļojušiem 2022. g. • Expected in 2022 without emigrees		Pastāvīgo iedzīvotāju prognoze 2022. g. • Expected permanent residents in 2022	
	tūkst. • thou 2007.I	%	tūkst. līdz • thou 2007. g.	%	tūkst. • thou	%	tūkst. • thou	%	tūkst. • thou	%
Kopskaits • Total t.sk. • of them	2281,3	100,0	50,0	100,0	2231,3	100,0	2058,8	100,0	2095,5	100,0
0-14	318,4	14,0	5,2	10,4	313,2	14,0	316,5	15,4	341,9	16,3
15-29	518,5	22,7	25,9	51,8	492,5	22,1	309,8	15,0	308,2	14,7
30-44	479,1	21,0	13,3	26,6	465,8	20,9	477,3	23,2	483,3	23,1
45-64	575,3	25,2	5,5	11,0	569,8	25,5	569,7	27,7	568,4	27,1
65+	390,0	17,1	0,1	0,2	389,9	17,5	385,5	18,7	393,7	18,8
no visiem • of all										
15-64	1572,9	68,9	44,7	89,4	1528,2	68,5	1356,8	65,9	1359,9	64,9

* Demogrāfija 2007. Rīga: CSP, 2007, 27., 120. lpp. • Demography 2007. Rīga, 2007: 27, 120 pp.

Pēc Latvijas vēstniecības Īrijā ziņām ar katru gadu palielinās migrantiem no Latvijas (vismaz viens no vecākiem) dzimušo bērnu skaits, kam izsniegtas pasas ar personas kodu: 2004. gadā – 30, 2005. – 119, 2006. – 223 un 2007. gada I pusē jau 130 [Valkovska, 2007]. Tas liecina ne tik daudz par viesstrādnieku skaita pieaugumu, kā viņu pietiekami ilgo uzturēšanos mītnes zemē, lai paspētu izveidot ģimeni un bērnu uzturēšanai piemērotus apstākļus. Sava ietekme var būt arī biežākai partnera izvēlei no līdzbiedru vidus vai arī piesardzībai gadījumos, ja māte nav droša par ilgstošu partnerību ar citas valsts pilsoni. Ir jau vairākkārt dzirdēts par konfliktiem bērnu pilsonības un atrašanās vietas izvēles dēļ, ja ģimenei nākas dalīties.

Tas viss, visticamāk novedīs pie tā, ka nebūt ne visi Latvijas darba migrantiem dzimušie bērni nonāks mātes izcelsmes valstī, bet Latvijā potenciālo vecāku prombūtnes dēļ ik gadus varēs reģistrēt par kādiem pāris simtiem jaundzimušo mazāk nekā mūsu cilvēkiem varētu būt un tiešām dzimst. Attiecīgi mazāks pēc 15-20 gadiem būs darbaspēka un gaidāmo vecāku papildinājums, un vēl pēc tam – viņiem dzimušo bērnu.

Ilgstošās prombūtnes ietekme uz iedzīvotāju ataudzi Latvijā.

Attālo darba emigrācijas seku izvērtēšanai ir aprēķināts jauns iedzīvotāju prognozes variants. Tas atšķiras no XXI gadsimta pirmajos gados dažādās organizācijās jau izstrādātajiem [Zvidriņš, 2005], kur gaidāmais dzimstības līmenis un migrācijas tendences pakāpeniski izlīdzinātos ar ES pastāvošajiem.

Izmantojot 2000. gada tautskaites datus, LZA Ekonomikas institūtā 2 variantos izskaitlota vēl cita prognoze līdz 2025. gadam [Eglīte, 2003]. Konstantajā jeb minimālajā variantā visam prognozes periodam saglabāti bāzes gada dabiskās kustības un migrācijas vecumkoeficienti; mērķa jeb maksimālajā variantā paredzēts dzimstības kāpums gandrīz līdz paaudžu nomaīnai nepieciešamajam līmenim, kāds Latvijā piedzīvots 1986/87. gados, sākot ar 2020. gadu. Vidējā paredzamā mūža ilguma pieaugums domāts līdz ANO prognožu variantos minētajam: 2020. gadā vīriešiem – 69,5 un sievietēm 77 gadi; migrācija laikposmā līdz 2010. gadam –

90. to gadu II puses vidējā līmenī: aptuveni 5000 cilvēku jeb 0,2% iedzīvotāju zudums gadā ar tendenci prognozes perioda laikā (līdz 2025. g.) samazināties līdz nullei (1. att.).

Tāds attīstības scenārijs pašreizējā situācijā var šķist pārkāpt optimistisks, taču ne iespējams. Faktiskās iedzīvotāju skaita pārmaiņas visdrīzāk izrādīsies starp abiem variantiem, un valsts uzdevums būtu veidot tādas apstākļus, lai iedzīvotāju kustības rādītāji tuvotos maksimālajam variantam. Vēl labāk būtu, ja īstenība pārspētu aprēķināto, jo pat šai mērķa variantā paredzama iedzīvotāju kopskaita mazināšanās 25 gados par aptuveni 10%. To noteic 90. tos gados piedzīvotais gandrīz divkārtējais dzimstības samazinājums un arī notiekošā visaktīvākā vecuma cilvēku darba migrācija uz ārvalstīm.

Jaunajā prognozes variantā 2008.-2030. gadam par bāzes gada iedzīvotāju skaitu un sastāvu 2007. gadā izmantoti iepriekš aprakstītie precizētie Latvijā palikušo iedzīvotāju raksturlielumi (sk. 2. tab.).

Turpmākajiem 25 gadiem migrācijas saldo paredzēts nulles līmenī, jo veiktās prombūtnē esošo aptaujas dod pamatu cerībām, ka paredzamo izceļotāju skaitu līdzsvaros agrāk izbraukušo pārbraucēju daudzums. Precīzāk izskaitļot vienu un otru skaitu ir līdzvērtīgi zīlēšanai kafijas biežumos, jo to būtiski iespējams vairāki pagaidām skaidri nezināmi ekonomiski un politiski nosacījumi: darba samaksas izlīdzināšanās vai vismaz tuvināšanās tempi sūtītājvalstī un lielākajās uzņēmējvalstīs, pēdējo sasniegtais piesātinājums ar viesstrādniekiem un iedzīvotāju attieksme pret to, jauno cilvēku resursu izsīkums sūtītājvalstī gan iepriekšējo gadu zemās dzimstības, gan jau notikušās intensīvās izceļošanas dēļ u.c.

Šādu vēl nezināmu iedzīvotāju kustības ietekmētājfaktoru mainības dēļ neviena no iepriekšējām prognozēm 10-15 gadu un ilgākam laikposmam vēl nav pilnībā attaisnojusies. Tāpēc censties pēc visticamākā varianta lielas precizitātes nav nozīmes. Būtiskāks ir pilnīgāks apraksts par katra varianta aprēķināšanas nosacījumiem jeb scenāriju un aprēķināto lielumu galējās robežas: ar kādiem ir jāreķinās, plānojot, piemēram, darba tirgu, pakalpojumu sniegšanas speciālistu skaitu vai infrastruktūras iespējas.

Vieglāk ir prognozēt dzimstības līmeni, jo tas nemainās tik krasi kā migrācija. Ir piedzīvots, ka vēsturisko krīžu laikā dzimstība atsevišķās vecumgrupās pāris gadu desmitos samazinās divas – trīs reizes, taču nekad ne līdz nullei un vispār nav iespējama pretējā virzienā. Un tomēr. Mainoties sociāli ekonomiskajiem apstākļiem, dzimstība var dažās vecumgrupās mazināties, bet citās pieaugt. Padomju totalitārisma apstākļos mātes vidējais vecums nemitīgi mazinājās. Pārejot uz brīvā tirgus ekonomiku, tas pakāpeniski pārvirzās tuvāk briedumam, kā bija ierasts 30. gados [Eglīte, 2002]. Tirgus ekonomikas apstākļos tas pieauga no 25-26 gadiem 80. tos gados līdz 28 gadiem 2005. gadā, pirmajam bērnam attiecīgi no 23 līdz 25 (3. tab.).

ES vecajās dalībvalstīs mātes vidējais vecums mēdz būt pat virs 30 gadiem: Dānijā, Īrijā, Itālijā, Nīderlandē, Spānijā un Zviedrijā [Demogrāfija, 2007]. Tas liek domāt, ka arī Latvijā mātes ticamāk kļūs vecākas, nekā no jauna sāks veidot un papildināt ģimeni agrāk.

Notikušās izmaiņas vedina mainīt arī agrākās prognozes par dzimstību atsevišķās 5 gadu vecumgrupās. Iepriekš dzimstību mērķa jeb maksimālā variantā tikām katrā vecumgrupā tuvinājuši augstākās XX gadsimta otrās puses piedzīvotajam līmenim 1986.-1987. gadā. Taču, kā jau minēts, tai laikposmā bija raksturīga visagrīnākā dzimstība, kāda XXI gadsimta sākumā vairs nav vērojama. Tāpēc jaunajā prognozes variantā paredzēts, ka vislielākā dzimstība varētu būt ne 20-24, bet 25-29 gadu vecumā ar visai pakāpenisku mazināšanos nākamajā vecumposmā, jo tieši tad varētu dzimt otrie un arī trešie bērni, bez kuriem nav iespējama paaudžu nomaīņa un iedzīvotāju skaita atjaunošanās.

Diemžēl mātes vidējam vecumam palielinoties, daļā ģimeņu tās paplašināšanās var tikt ielgt, ka augstākās secības bērnu parādīšanās šķiet novēlota un tāpēc vien nenotikt. Tāpēc jāreķinās ar samērā ierobežotu dzimstības varbūtējo palielinājumu prognozes perioda laikā, kaut arī mūsu piedāvātajā variantā tas ir augstāks par citu pētnieku grupu piedāvājumiem, kas izstrādāti, orientējoties uz citās ES valstīs mūsdienās novērojamo līmeni. Mēs orientējamies uz Latvijas ģimeņu vēlamā vidēji 2,2-2,4 [Zvidriņš, 1996; Pavlina, 2002; Sebre, 2004]. Tāds būtu pakāpeniski sasniedzams labākajā gadījumā pēc 2020. gada, ja apstākļi tiešām uzlabosies.

No Latvijas bez deklarācijas aizbraukušo vidū sieviešu ir tikai nedaudz mazāk nekā vīriešu ar līdzīgu jauno cilvēku pārsvaru. Izceļojušo sieviešu sastāvā ir tikai 2 īpatnības – salīdzinoši nedaudz lielāks 20-29 gadus veco īpatsvars un pārstāvētas arī pirmspensijas un

pensijas vecuma pārstāves, kas dodas pieskatīt ārzemēs dzimušos mazbērnus. Gandrīz 5% visauglīgākā vecuma – 25-29 gadus veco iedzīvotāju prombūtne neizbēgami noved pie dzimušo skaita samazināšanās.

3. tabula

Dzimumstības vecumkoeficientu dinamika Latvijā
• Dynamics of age specific fertility rates in Latvia

Vecumgrupas • Age groups	Faktiski • Actual, ‰ *					Prognoze bez izceļotājiem • Eventually			
	1985	1989	1994	1999	2005	2010	2015	2020	2025
15-19	42,61	44,73	34,04	18,98	15,94	16,0	16	16	16
20-24	168,16	167,05	110,73	79,98	67,34	67,0	70	80	90
25-29	118,20	107,54	79,09	75,54	84,32	85,0	105	130	150
30-34	59,65	58,90	37,23	40,18	60,49	60,0	65	75	80
35-39	24,14	23,77	16,01	16,92	27,74	28,0	35	45	50
40-44	4,80	5,58	3,97	4,03	5,68	6,0	7	9	10
45-49	0,14	0,29	0,26	0,21	0,38	0,5	1	1	2
Summārais dzimstības koeficients • Total fertility rate	2,089	2,039	1,407	1,179	1,309	1,30	1,49	1,78	1,99
t.p. EUROSTAT • Prognozis of EUROSTAT	-	-	-	-	1,32	1,42	1,48	1,53	1,57
Mātes vidējais vecums, gadi • Average age of mother	26,0	26,1	26,0	26,9	28,0				
Dzimstot pirmajam • Age at 1st birth	23,5	23,4	23,4	24,2	25,2				

* Demogrāfija 2007. Rīga: CSP, 2007, 27., 120. lpp. • Demography 2007. Rīga, 2007: 67, 118 pp.

Latvijā palikušajiem iedzīvotājiem mūsu aprēķinātajā prognozes variantā dzimušo skaits 15 gadu laikā izrādās gan skaitliski, gan iedzīvotāju sastāvā mazāks nekā statistiķu piedāvātajā un publicētajā variantā (sk. 1. tab.), kurā neregistrētie izceļotāji nav atskaitīti, bet paredzēta ikgadēja vairāku tūkstošu cilvēku emigrācija līdz pat 2020. gadam [Demogrāfija, 2007: 118]. Kopā pēc šī prognozes varianta izceļotu 43,9 tūkstoši cilvēku, bet tas notiktu pakāpeniski. Tāpēc vēlāk izceļojošie paspētu Latvijā radīt vēl kādu bērnu, kaut arī statistiķu piedāvātajā prognozes variantā, t.i., visiem pastāvīgajiem iedzīvotājiem, dzimstības līmeņa paaugstināšanās tiek gaidīta nedaudz agrāk, bet līdz prognozes perioda beigām tā būtu mazāka nekā variantā bez līdz 2007. gadam izceļojušiem. No otras puses, mātes vecumam palielinoties, varētu pieaugt no ārzemēm pārbraukušām sievietēm dzimušo bērnu skaits, taču pagaidām vecākajās grupās dzimstība nesasniedz jaunākām raksturīgo. Tāpēc kopumā dzimstība tāpēc vien visticamāk nepieaugs.

Abu jaunāko prognozes variantu salīdzinājums un to uzrādītās kopīgās tendences liecina, ka Latvijas iedzīvotāju skaita mazināšanās un to sastāva novecošanās ir neizbēgama. Taču šo norišu pakāpe un ātrums var atšķirties atkarībā no tālāko izceļošanu, izbraukūšo atgriešanos un dzimstības kāpumu veicinošu apstākļu veidošanās Latvijā. Kā zināms no jau veiktajiem iedzīvotāju kustības un tās faktoru pētījumiem, būtisks šai ziņā ir stāvoklis darba tirgū: kā uzņēmēji spēs paaugstināt produktivitāti un nodrošināties ar personālu, sarūkot darbaspējīgo iedzīvotāju skaitam, un kā palielināsies vairāku bērnu uzturēšanai nepieciešamie ienākumi ģimenēs atkarībā no piemērotas nodarbinātības iespējām un saņemamās darba samaksas.

Dažādu nozaru uzņēmumu un iestāžu personāla komplektēšanas stratēģija.

Tās izziņāšanai pētījumu projekta ietvaros tika veikta virknes uzņēmēju un personāldaļu vadītāju izlases veida intervēšana nozarēs, kas 2005. gada NVA aptaujā bija pauduši bažas par draudošo darbaspēka trūkumu. To starpā bija rūpniecība, celtniecība, transports, tirdzniecība, medicīniskās un izglītības iestādes, kā arī valsts pārvalde, kur, kā zināms, ir daudz vakanču.

Intervējamie tika meklēti gan Rīgā, gan ārpus tās – galvenokārt lielākajās pilsētās, lai to vidū būtu uzņēmumi un iestādes ar lielāku darbinieku skaitu un tātad daudzveidīgākiem kadru komplektēšanas avotiem un iespēju salīdzināt pietiekami pārlicinošu daudzumu jaunāko un vecāko paaudžu darbinieku. Daļa uzrunāto atteicās no intervijām, tomēr kopumā iegūtas atbildes no 24 vadītājiem, tostarp puse Rīgā un puse ārpus tās, katrā no šīm grupām pārstāvēt visas minētās nozares. Papildus izmantotas uzņēmēju intervijas presē.

Visiem intervētajiem tika jautāts par personāla skaitu un dažādu vecumgrupu īpatsvaru tajā, skaita pārmaiņām pēdējā gada laikā un to iemesliem, turpmāk paredzamām skaita izmaiņām, vairāk vajadzīgām profesijām un varbūtējiem papildinājuma avotiem, to izvēles pamatojumu, pieredzi to izmantošanā un attieksmi pret vecāko paaudžu nodarbinātību.

Saņemtās atbildes liecina, ka ieceres papildināt darbinieku skaitu vairāk raksturīgas atsevišķām nozarēm nekā uzņēmuma vai iestādes atrašanās vietai. Turklāt liela daļa no tām darbojas vairākās pilsētās vai arī pa visu valsts teritoriju. Paplašināšanās gaidāma vairumam rūpniecības, celtniecības un transporta uzņēmumu, kam visiem pasūtījumu apjoms pārsniedz esošās jaudas, un pavisam nedaudzām pakalpojumu nozarēm: veikalu tīklam *Elvi*, kas paredzējis atvērt jaunas filiāles vairākos rajonu centros, *Gaiļezera slimnīcai*, kas veido jaunu uzņēmšanas nodaļu. Īpašs stāvoklis ir vairākās valsts pārvaldes iestādēs, tostarp *Izglītības un Zinātnes ministrijā*, kas, neraugoties uz 10% vakantām ierēdņu vietām, neplāno papildināt personālu un arī nesaskata grūtības tā komplektēšanā. Dažiem tirdzniecības uzņēmumiem, kā *Stokmann*, papildus darbinieki mēdz būt vajadzīgi uz laiku, un tām piesaista skolēnus un studentus, rēķinoties ar viņiem iespējamo darba laiku.

Lielākā daļa intervēto rūpniecības un celtniecības uzņēmumu vadītāji cer nodrošināt ražošanas apjoma pieaugumu galvenokārt ar jaudīgāku un modernāku tehnoloģiju ieviešanu. To jau agrāk intervijā formulējis *a/s Latvijas Finieris* padomes priekšsēdētājs Juris Biķis: „Mūsu ideoloģija attīstībai ir jau pieminētā tehnoloģiju attīstība, iekārtu sakārtošana un ļoti strauja darba ražīguma kāpināšana. (...) Darbaspēka deficīts patiesībā ir tāds pārejas periods” [Dūmiņa, 14,08,2006.]. Firmas *Montāžnieks D* ģenerāldirektors Dainis Dobelis papildina šo nostāju ar secinājumu, ka būtiski jāpalielina strādājošo algas, jo tad darba devējs būtu ieinteresēts modernizēt ražošanu, lai vajadzētu mazāk roku darba [Šteinfelde, 26,01,2007.].

Retāk uzņēmumu vadītāji plāno filiāļu izveidošanu tieši ārvalstīs kā ziepju fabrika *Stenders* un kartona iepakojuma ražotne *Austra Pak*, piemērotāk sagatavotu jauniešu piesaisti – kā (*Kurzemes amatnieks*) sadarbībā ar 31. arodvidusskolu, *Sarkanais Metalurģis* – ar papildus sociālo garantiju piedāvājumu (veselības apdrošināšanas un pabalstiem kāzu, bērnu dzimšanas, bērnu gadījumos), piesaistot agrākos liepājniekus no Rīgas un arī ārzemēm. Šūšanas uzņēmums *Māzers* plāno ar savu transportu ik dienas vest uz darbu Jelgavā un Bauskā strādnieces no Lietuvas, kā to jau dara daži citi uzņēmumi Zemgalē. *Lido* gatavojas būvēt dzīvokļus, ko par pašizmaksu piedāvāt saviem darbiniekiem [Hauka, 08,02,2008].

Viesstrādniekus no t.s. „trešajām” valstīm, respektīvi, ārpus Eiropas Savienības robežām pagaidām neplāno neviens, jo tas ir sarežģīti gan daudzo dokumentu kārtošanas dēļ, gan dārgāk īpašu nodevu un obligāti garantējamās vidējās algas dēļ, gan ar dzīvesvietas nodrošināšanu. *Sarkanais Metalurģis* guvis bēdīgu pieredzi ar viesstrādniekiem no Moldovas, kas pēc īsa laika atstājuši uzsāktu darbu. Tāpēc uzņēmums šādu paņēmieni nākotnē neparedz. Liepājas *Jumiķis* imigrantu izmantošanu pieļauj tikai gadījumā, „ja dzīve spiedīs”. Rīgas *Austra Pak* un *Stenders* dod priekšroku filiāļu izveidei tieši produkciju patērējošās ārvalstīs. *Rīgas Satiksme* apsver iespēju tālākā nākotnē aicināt darbā šoferus no Turcijas (pēc tās varbūtējās pievienošanās ES?), jo viņiem ticība neatļauj dzert ...

No pakalpojumu nozarēm viesstrādnieku pieaicināšanu esot izmēģinājuši *Gaiļezera slimnīcā*, bet tas izrādījies nepieņemami atšķirīgās sagatavotības, ar to saistītās pastāvošās sertifikācijas nosacījumu un arī valsts valodas neprasmes dēļ. Skolas un pārvaldes iespējas šo pašu nosacījumu dēļ tādu personāla piesaistes variantu vispār neapspriež. Vienīgi augstskolas paredz arī turpmāk izmantot ārvalstu vieslektoros – īpaši svešvalodu mācībām, taču uz līgumā noteiktu laiku.

Katram no uzņēmumiem ir savas īpašas vajadzības pēc atsevišķu profesiju un kvalifikācijas darbiniekiem. Tāpēc izveidota gan pastāvīga sadarbība ar kādu atbilstošu mācību iestādi kā *Ulda Pīlēna birojam* ar RTU, *Kurzemes amatniekam* ar Liepājas 31. celtnieku

arodskolu, *Latvijas Dzelzceļam* – ar RTU un arodskolu, gan organizētas papildmācības arodā uz vietas – kā *Austra Pak Rīgā* u.c.

Tirdzniecības uzņēmumi, veselības aizsardzības, izglītības un pārvaldes iestādes vairāk paļaujas uz iespējām pārvilināt darbiniekus no līdzīgām organizācijām, piedāvājot kādus izdevīgākus nosacījumus. *Gaiļezera slimnīca*, piemēram, ar notiekošā algu palielinājuma palīdzību izmanto ārstu vēlēšanos saglabāt savu kvalifikāciju un atstāt vairāku gadu laikā veikto labāk apmaksāto darbu farmācijas firmās; *Liepājas slimnīca* apsver iespēju piesaistīt jaunos un pieredzējušos ārstus no Rīgas, iepazīstinot tos ar iegādāto moderno tehnoloģiju un pārceļšanās izdevumu apmaksu. Gandrīz visi intervētie atzīmēja grūtības atrast noteiktas profesijas darbiniekus – kā aviācijas, kuģniecības, transporta, sakaru, dažu medicīnas nozaru speciālistus. Tomēr neviens neieminējās par iespējām organizēt to studijas Latvijā un valsts atbalstu šādai rīcībai vai līgumiem ar ārvalstu augstskolām.

Visās intervijās tika sniegts arī kodolīgs jaunāko un vecāko darbinieku profesionālo spēju un attieksmes salīdzinājums. Vairākums atzīmē jauno lielāku aktivitāti, radošāku pieeju, labākas teorētiskās zinības un prasmi izmantot jaunās tehnoloģijas. Vienlaikus tiek minēta iegūtās sagatavotības nepietiekamība, paviršība, neprecizitāte, darba kavējumi, lielāka gatavība mainīt darbu un prasības pēc augstākas darba samaksas.

Savukārt vecākie tiek raksturoti kā pieredzējušāki, kārtīgāki, uzcītīgāki, pacietīgāki, akurātāki, uzticīgāki firmai. Kā mazāk vērtīga darbam tiek minēta gados vecāko darbinieku fizisko spēju ierobežotība (smagam darbam, ilgstoši saspringtai pozai), bailēm no riska (piemēram, strādājot uz jumta), zinību trūkums modernākiem darba paņēmieniem, sākotnēja neuzticība pret jaunajiem.

Neraugoties uz gandrīz visu intervēto minētajām dažādu paaudžu darbinieku atšķirībām, reti kurš pieļāva, ka dotu priekšroku kādas vecumgrupas darbinieku pieņemšanai darbā. Vienīgi *Jumikis* atzina, ka izvēles gadījumā dotu priekšroku jaunākiem darba specifikas dēļ un darītu to ar domu par perspektīvu – cerībā, ka tie strādās kolektīvā ilgāk, atjauninot tā sastāvu. Savukārt *Kurzemes amatnieks* labāk izvēlētos ap 30-40 gadus vecus pietiekami nobriedušus un sagatavotus kadrus, bet *Rīgas satiksme* – mierīgākus un pieredzējušākus transporta līdzekļu vadītājus.

Uzņēmumu un iestāžu vadītāju izteikumus par viņu labvēlīgo attieksmi pret vecāko paaudžu pārstāvju nodarbinātību apliecina arī vienlaikus ar intervijām veiktās visu vecumu un galveno nozaru **darbinieku aptaujas rezultāti par dažādām paaudzēm vienā darba vietā (N=527)**. Aptaujātie cita starpā tika lūgti izvēlēties viņuprāt atbilstošāko vērtējumu priekšnieka attieksmei pret jaunāko un vecāku paaudžu darbiniekiem. Atbildes tika grupētas pēc priekšnieka vecuma: līdz 35 gadiem, 35-50 gadi un vecāki (4. tab.).

Gandrīz 17% vīriešu un 6% sieviešu gan nezināja priekšnieka(ces) vecumu. Pārējo priekšnieku vidū vairākums izrādījās vidējos gados, vīriešiem ar lielāku gados jauno priekšnieku īpatsvaru, sievietēm – ar vidējā vecuma. Tas varētu būt saistīts ar vadītāju atšķirīgo vecumu nozarēs ar lielāku kāda dzimuma darbinieku īpatsvaru.

Neatkarīgi no priekšnieka(ces) vecuma, visvairāk piekrītošas atbildes vēltātas apgalvojumam, ka tas(tā) izturas pret darbiniekiem atkarībā no paveiktā nevis vecuma, kā vīrieši tā sievietes par taisnīgākiem šai ziņā atzinuši jaunākos vadītājus – gandrīz 90% atbilžu piekrītošas (darbinieks piekrīt un gandrīz piekrīt apgalvojumam), vecākajiem „tikai” 82 un 79%.

Par otru darbinieku atbalstītāko apgalvojumu izrādījās „atbildīgākos uzdevumus uztic vecākajiem”, taču šai gadījumā lielāku atzinību izpelnījušies vecākie priekšnieki: abu dzimumu atbildēs pāri par 55%. Gandrīz tik pat liela piekrišana vēltāta trešajam atbalstītākajam apgalvojumam, ka vairāk mācību iespēju dod jaunākajiem, bet bez izteiktas biežumu starpības par dažādas paaudzes pārstāvošiem priekšniekiem. Savukārt tieksme uzdot vairāk darba jaunākajiem, kas to paveic ātrāk, biežāk piedēvēta gados vecākiem priekšniekiem: līdz par 24-29% piekrītošo atbilžu.

Tikai nepilna 1/10 gados vidējā vecuma priekšnieku tiek turēti aizdomās par tieksmi vecākos iespējami ātri sūtīt pensijā un gandrīz divreiz vairāk visās vecumgrupās – par augstāku darba samaksu jaunākajiem, lai tie neaizietu uz kādu citu darbu. Te būtu vietā atcerēties, ka šādu apgalvojumu atbalsta 7-8 reizes mazāk aptaujāto darbinieku, nekā atzina priekšnieka izturēšanos pēc paveiktā un nevis darbinieka gadiem. No tā var secināt, ka vairākums vadītāju

neatkarīgi no paša(s) vecuma nešķiro darbiniekus pēc gadu skaita un nebūt necenšas izdzīvot vecākos. Tāpat pēc iegūtajām atbildēm var apgalvot, ka darbinieki savus priekšniekus vērtē labvēlīgi un, domājams, neatkarīgi no viņu gadiem, jo atbildes visās grupās sadalās stipri līdzīgi.

4. tabula

**Dažāda vecuma priekšnieku izturēšanās pret darbiniekiem,
piekrītošo atbilžu % (jā un drīzāk jā)**

• Attitude of older and younger superiors to employees, % of positive answers

Izturēšanās veids • Attitude of superior	Priekšniekam gadu • Age of superior					
	Vīriešu atbildes • Answers of men			Sieviešu atbildes • Answers of women		
	līdz 35	35-50	50+	līdz 35	35-50	50+
Izturas atkarībā no paveiktā • According to results not age	88,9	81,5	82,2	89,7	86,2	79,4
Vairāk mācību iespēju dod jaunajiem • Offers possibilities to learn to youngest	49,2	50,7	51,2	41,4	25,0	38,3
Komandējumos sūta galvenokārt jaunākos • Offers business trips to younger	28,6	15,0	17,8	20,6	17,1	20,6
Atbildīgākos uzdevumus uztic vecākajiem • Relays more on elderly	42,9	54,3	53,3	27,5	42,1	55,9
Jaunākajiem uzdod vairāk darba, jo paveiks ātrāk • More of work for younger who work quicker	19,1	26,4	24,5	17,2	20,3	20,4
Izmanto katru iespēju vecākos aizsūtīt pensijā • Stimulates retirement of elderly	1,6	7,9	2,2	-	7,2	5,9
Jaunākajiem par līdzīgu darbu maksā vairāk, lai neietu citur • Pays more to youngsters to keep them at job	12,6	14,3	11,1	-	10,5	11,8
N	63	140	45	29	152	34
Priekšnieku sadalījums pēc vecuma, % • Distribution of superiors by age	25,4	56,5	18,1	13,5	70,7	15,8

Secinājumi.

Latvijā pārrēdamā nākotnē ir neizbēgama visu un aktīva vecuma iedzīvotāju skaita mazināšanās, kas būtiski ierobežo nodarbināto skaita papildināšanu un pat atjaunošanu visās tautsaimniecības nozarēs, bet jo īpaši tajās, kur darba samaksas līmenis ir zemāks. Stāvokļa pasliktināšanās tempus un pakāpi varētu mazināt darba emigrācijas novēršana un agrāk aizbraukušo atgriešanās sekmēšana, kāpinot darba algas un padarot darba vietas pievilcīgākas.

Visdažādāko nozaru Latvijas uzņēmēji un vadītāji jau orientējas galvenokārt uz produktivitātes kāpinājumu ar jaunāku tehnoloģiju palīdzību un darba nosacījumu uzlabošanu vietējam darbaspēkam, nenicinot iespējas nodarbināt vecāko paaudžu pārstāvjus. Tādējādi praktiskie darbinieki ir gatavi un jau tagad aktīvi meklē savam kolektīvam piemērotāko stratēģiju, kas atbilstu gaidāmām pārmaiņām darba tirgū – ierobežotam skaitliskam pieaugumam un novecošanai. Centieni šai virzienā nepieciešami arī no valsts puses attiecībā uz algām valsts sektora nozarēs – izglītībā, veselības aizsardzībā, iekšlietu dienestos, kā arī darba efektivitātes kāpinājumu valsts pārvaldē, izbrīvējot daļu personāla.

Avoti.

Darbaspēka ģeogrāfiskā mobilitāte. Eiropas Savienības Struktūrfondu nacionālās programmas „Darba tirgus pētījumi” projekts „Labklājības ministrijas pētījumi” Nr. VPD1/ESF/NVA/04/NP/3,1,5,1./0003. **Līdzautori: Eglīte P., Markausa I.M., Pavlina I., Ivbulis B., Brants M., Gņedovska I. u.c.** Rīga; Latvijas Universitāte, 2007, XII + 240 lpp.

Demogrāfija 2006. Rīga: CSP, 2006: 140 lpp.

Demogrāfija 2007. Rīga: CSP, 2007, 140 lpp.

- Dūmiņa, Z.** Darbaspēka resursi ir! *Lietišķā Diena*, 14,08,2006.
- Eglīte, P.** Statistikas liecības par pārmaiņām ģimenes izveides norisēs XX gs. Ģimeņu veidošanās un valsts atbalsts ģimenēm atjaunotajā Latvijas Republikā. Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem / Nr.9. Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 2002, 6.-30. lpp.
- Eglīte P., Markausa I.M., Gņedovska I., Ivbulis B.** Latvijas iedzīvotāju sastāvs, izvietojums un tā pārmaiņu izredzes XXI gadsimta 1. ceturksnī. Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem / Nr.10. Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 2003, 140 lpp.
- Eglīte P., Markausa I.M., Pavlina I., Brants M.** Brīvprātīgā prombūtne no Latvijas pēc pievienošanās ES. Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem / Nr.12, Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 2006, 7.-57. lpp.
- Hauka, E.** Ar muižkunga vērienu. *Patiesā Dzīve*, 08,02,2008
- Indāns I., Lulle A., Laizāne-Jurkāne M., Znotiņa L.** Latvija un brīva darbaspēka kustība: Īrijas piemērs. SAK pētījums 2005. g. nov.-2006. g. janv., 30 lpp. (nepubl.)
- Pavlina I., Eglīte P.** Vecāku viedokļi par ģimenes pieaugumu. Ģimeņu veidošanās un valsts atbalsts ģimenēm atjaunotajā Latvijas Republikā. Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem / Nr.9. Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 2002, 48.-64. lpp.
- Rutkaste U.** Darbaspēka migrācija: attīstības tendences, ekonomiskie efekti, problēmas, risinājuma varianti. LB Speciālizdevums „*Averss un reverss*”, 2006. 18. okt., 31.-36. lpp.
- Sabiedrības attieksme pret darbaspēka migrāciju. Latvijas iedzīvotāju aptaujas rezultāti, SKDS, 2006
- Sebre S., Ļebedeva L., Trapenciere I.** Laulību, dzimstības un pozitīvu bērnu un vecāku attiecību veicinošo faktoru izpēte. Rīga: Bērnu un Ģimenes lietu ministrija, Centrs pret vardarbību „Dardedze”, 2004, 48 lpp.
- Šteinfelde, I.** Vidējai algai jādubultojas. Neatkarīgā Rīta Avīze, 26,01,2007.
- Valkovska L.** Pie Īrijā strādājošiem pārceļas ģimenes. *Diena*. 2007. g. 19. maijā, 5. lpp.
- Zvidriņš P.** (red.) Ģimene un dzimstība Latvijā. Rīga: LU Demogrāfijas centrs, 1996, 106 lpp.
- Zvidriņš P., Vītolīņš E.** Ielūkosimies nākotnē: jaunākās demogrāfiskās prognozes. Demogrāfiskā situācija šodien un rīt. Stratēģiskās analīzes komisijas Zinātniski pētnieciskie raksti 3(4)/2005, Rīga: Zinātne, 2005, 93.-114. lpp.

Paaudžu attiecību uztvere darbavietās

Pētījums par paaudžu attiecībām darbavietās tika veikts ar mērķi darbaspēka trūkuma apstākļos izvērtēt dažādu paaudžu kopdzīves mikroklimata izvērtējumu Latvijas uzņēmumos.

Šai rakstā analizēta pētījuma kvantitatīvā daļa – 524 respondentu (neskaitot brāķētās anketas) aptauja ar kvotu izlasi. Respondenti atlasīti un datu svēršana veikta pēc 3 pazīmēm – vecuma (10 grupās), dzimuma un izglītības. Kopumā dati uzskatāmi par reprezentatīviem.

Nozīmīgākās problēmas radās ar izglītības reprezentativitāti – pētījumā nav pietiekami pārstāvēti cilvēki ar pamata un zemāku izglītību. Līdz ar to svēršana pēc izglītības veikta 3 grupās – augstākā, profesionālā un vidējā/pamata (uzskatot, ka mazāka starpība ir starp respondentiem ar pamata vai vidējo izglītību, nekā starp tiem, kam ir profesija no vienas puses un kam nav no otras). Datu analīze, salīdzinot respondentu atbildes pēc izglītības, tālāk galvenokārt veikta dalījumā „ar augstāko izglītību”/„bez augstākās izglītības”. To ņemot vērā, var uzskatīt, ka izlasē nav pietiekami pārstāvēti darba kolektīvi, kur ir daudz vienkāršu amatu, kas neprasa specializētu izglītību. Citas būtiskas nobīdes, datus apstrādājot un analizējot, konstatētas netika.

Datu analīzē izmantota elementārā statistika, kā arī sakaru ciešuma rādītāju aprēķins un faktoranalīze. Ar faktoranalīzes palīdzību rezultātos atklātas sakarības, ko citas metodes nepieļautu.

Vecuma subjektīvā uztvere

Lai arī vecums ir objektīvs rādītājs, tomēr tas faktors, kas nosaka dažādu paaudžu kopdzīvi, ir šī objektīvā rādītāja – vecuma – subjektīvā uztvere.

Pētījumā tika uzdoti divi jautājumi, kas tieši mērīja vecuma subjektīvo uztveri – par to, no kāda vecuma cilvēki pieder vecākajai paaudzei, kā arī kādā vecumā respondentu profesijas pārstāvjiem būtu jānododas pensijā. Šie rādītāji, kā arī pašu respondentu un viņu tiešo priekšnieku (ja tādi ir) vecumi apskatīti 1. tabulā atkarībā no tā, kāda ir dažādu paaudžu pārstāvniecība viņu darbavietās.

Ja vērojām objektīvos rādītājus – respondentu un viņu tiešo priekšnieku vecumus – tad uzskatāmas ir atšķirības starp četrām apskatītajām grupām – tās apliecina, ka respondenti ne tikai subjektīvi norādījuši uz tās vai citas paaudzes izteiktāku pārstāvniecību viņu darbavietās, bet šī pārstāvniecība tiešām uzskatāma par objektīvu. Savukārt rādītāji par to, kas pieskaitāms vecākajai paaudzei, kā arī no kāda vecuma būtu jānododas pensijā, starp minētajām četrām kategorijām atšķiras minimāli – īpaši tas attiecas uz vecumu, kādā vajadzētu doties pensijā.

Vērojot respondentu atbildes atkarībā no viņu pašu vecuma (2. tabula), redzam, ka parādās atšķirības viedoklī par to, no kāda vecuma cilvēks jāpieskaita vecākajai paaudzei – jo jaunāki respondenti, jo zemāks šis vecums, taču būtībā nav atšķirību atbildēs uz jautājumu, no kāda vecuma būtu jānododas pensijā. To var skaidrot ar atšķirību subjektīvajā vecuma uztverē, kas netiek tiešā veidā attiecināta uz objektīvāku parādību – pensijas vecumu. No kāda vecuma cilvēkiem pensionēties, nosaka konkrēti likumdošanas akti, respondenti nejūtas gatavi sniegt krasi atšķirīgus viedokļus par to (pie tam neatkarīgi no viņu pašu vecuma).

Ja vērtējam atbildes par pensionēšanās vecumu kopumā, tad respondenti galvenokārt ierakstījuši atbildi „60 gadi”, pēc tam dominē citas tai pietuvinātas atbildes, kas beidzas attiecīgi ar 5 vai 0 – 55 un 65 gadi, kā arī 50 un 70 gadi.

Paaudžu attiecības darba kolektīvos

Lai sīkāk noskaidrotu, kādas ir attiecības dažādu paaudžu starpā darba kolektīvu iekšienē, respondentiem tika uzdots jautājums, kurš atspoguļots 3. tabulā. Kā redzam no rezultātiem, tad absolūtais vairums no viņiem norāda uz to, ka attiecības darba kolektīvu iekšienē paaudžu starpā ir visai draudzīgas.

Apvienojot šeit apskatītās atbildes – vienā pusē liekot tās, kuras norāda uz problēmām starppaaudžu attiecībās (katras paaudzes pārstāvji turas savrup, bet nenicina citus; katra paaudze

jūtas pārāka pār citām; jaunākie gaida, lai vecākie atbrīvo amatus), bet otrā pārējās, apskatījām šo dalījumu respondentu vecumu un darbavietās dominējošo paaudžu kontekstā (sk. 4. tabulu).

1. tabula

Vecuma subjektīvā uztvere un objektīvie vecuma faktori atkarībā no tā, kādas paaudzes pārstāvētas darbavietās
Subjective perception of age and objective factors of age depending on representation of generations at work

Paaudžu pārstāvība • Representation of generations		No kāda vecuma cilvēki pieder vecākajai paaudzei • From what age people belong to the elder generation	Respondenta tiešā priekšnieka vecums • Age of respondent's immediate superior	Kādā vecumā jādodas pensijā respondenta profesijas pārstāvjiem • At what age people of respondent's profession should pension off	Respondenta vecums • Age of respondent
Darbavietā vienlīdz pārstāvētas visas paaudzes • All generations are equally represented at work	Ar.vid. • Mean Mediāna • Median n	51,0 50 324	45,1 45 291	59,0 60 317	41,3 42 326
Darbavietā galvenokārt pārstāvēta jaunākā paaudze • Mostly young generation is represented at work	Ar.vid. • Mean Mediāna • Median n	47,4 50 42	34,3 33 35	58,5 60 41	30,8 25 42
Darbavietā galvenokārt pārstāvēta vidējā paaudze • Mostly middle generation is represented at work	Ar.vid. • Mean Mediāna • Median n	53,2 55 120	44,8 45 107	59,9 60 119	38,6 38 123
Darbavietā galvenokārt pārstāvēta vecākā paaudze • Mostly elder generation is represented at work	Ar.vid. • Mean Mediāna • Median n	48,4 50 22	52,3 53 19	59,2 60 22	50,1 55 22

Rezultāti rāda uz ļoti nebūtiskām sakarībām, tomēr tādas pastāv – uz lielākām problēmām norāda gados jaunākie respondenti, bet vizuāli izteiktākās tās ir tajos gadījumos, kad darba kolektīvos visvairāk pārstāvēta vecākā paaudze. Savukārt vismazāk uz problēmām norādīts darbavietās, kur dominē jaunākā paaudze. Secinājums – no subjektīvās pašsajūtas viedokļa visnepatīkamāk jūtas gados jauni cilvēki darba kolektīvos, kur dominē vecākā paaudze. Acīmredzami galvenais cēlonis šeit visdrīzāk ir tas, ka gados vecākajiem šādos kolektīvos ir gan vadoši amati, gan ievērojama pieredze. Tomēr nevajadzētu šo sakarību pārāk absolutizēt – uz to,

ka darbavietā dominē vecākā paaudze, norāda tikai 22 respondenti, no tiem par problēmām stāsta 4.

2. tabula

**Subjektīvā vecuma uztvere atkarībā no respondentu vecuma •
Subjective perception of age depending on the age of respondents**

Vecums gados • Age in years	Kādā vecumā jānododas pensijā respondenta profesijas pārstāvjiem • At what age people of respondent's profession should pension off	No kāda vecuma cilvēki pieder vecākajai paaudzei • From what age people belong to the elder generation	
līdz 30 • until 30	Ar.vid. • Mean	58,9	46,6
	Mediāna • Median	60	50
	n	128	133
31-40	Ar.vid. • Mean	58,3	50,9
	Mediāna • Median	60	50
	n	133	136
41-50	Ar.vid. • Mean	59,2	53,1
	Mediāna • Median	60	53
	n	149	148
vairāk kā 50 • more than 50	Ar.vid. • Mean	60,6	54,7
	Mediāna • Median	60	55
	n	100	102

3. tabula

**Kurš no šiem apgalvojumiem visdrīzāk varētu raksturot dažādu
paaudžu pārstāvju attiecības jūsu tuvāko kolēģu starpā?**

- Which statement from these ones more precisely characterises relations between representatives of different generations among your closest colleagues? (n=521)

Draudzība ir pēc uzskatiem, neatkarīgi no vecuma • Friendship is based on viewpoints, not on age	48,6%
Visi ir vienlīdz draudzīgi • All colleagues are equally friendly	30,9%
Katras paaudzes pārstāvji turas savrup, bet nenicina citus • Representatives of each generation are keeping aloof but do not despise others	9,0%
Katrs darbinieks turas savrup • Every employee is keeping aloof	3,9%
Katra paaudze jūtas pārāka pār citām • Each generation is feeling superior	3,6%
Jaunākie gaida, lai vecākie atbrīvo amatus • The youngest are waiting for the eldest to vacate positions	1,3%
Cits vērojums • Different observation	2,7%

Tālāk respondentiem tika piedāvāti četri apgalvojumi par jaunāko un četri par vecāko paaudzi darbavietā. 5. tabulā sniegts tiem piekrītošo respondentu kopējais īpatsvars, kā arī piekrītošo respondentu īpatsvars griezumā pēc norādītajām starppaaudžu problēmām darbavietās (atbildes „grūti pateikt” pirms procentu aprēķina brāķētas – atlikušās atkarībā no konkrētā jautājuma izvēlējušies no 414 līdz 474 respondentiem).

Tikai attiecībā uz vienu no apgalvojumiem – par to, ka vecākie vāji pārzina svešvalodas – nav atšķirību starp to respondentu atbildēm, kas norāda uz problēmām starppaaudžu attiecībās, un to atbildēm, kas tādas nemin. Visos pārējos gadījumos tie, kas norāda uz tām vai citām problēmām starppaaudžu attiecībās, daudz biežāk piekrīt izteiktajiem apgalvojumiem neatkarīgi no tā, vai tie satur kritiku par jaunāko vai vecāko paaudzi.

Ievietojot minētos apgalvojumus faktoranalīzē (mainīgie tika izmantoti binārā formā – piekrīt vai nepiekrīt), divi nozīmīgākie faktori skaidro ap 40% dispersijas (sk. 6. tabulu)¹.

4. tabula

**Problēmas starppaaudžu attiecībās atkarībā no vecuma un tā,
kādas paaudzes pārstāvētas darbavietās**
**• Problems in intergenerational relations depending on age
and representation of generations at work**

	Problēmas starppaaudžu attiecībās • Problems in intergenerational relations	Nav norādes uz problēmām • No problems are indicated
Vecums gados • Age in years		
līdz 30 • until 30	15,0%	85,0%
31-40	14,0%	86,0%
41-50	14,0%	86,0%
vairāk kā 50 • more than 50	12,6%	87,4%
Paaudzes darbavietā • Generations at work		
Vienlīdz pārstāvētas visas • All are equally represented	14,7%	85,3%
Galvenokārt pārstāvēta jaunākā • Mostly young one is represented	9,8%	90,2%
Galvenokārt pārstāvēta vidējā • Mostly middle one is represented	12,3%	87,7%
Galvenokārt pārstāvēta vecākā • Mostly elder one is represented	18,2%	81,8%

Pirmais no tiem būtu saucams par stereotipizēšanas faktoru (izskaidro vairāk kā 25% no dispersijas) – respondenti vai nu ir gatavi piekrist visiem (vai gandrīz visiem) šiem apgalvojumiem vai arī, tieši otrādi, nepiekrīt nevienam (vai gandrīz nevienam).

¹ Tā kā pētniecībā nereti nākas saskarties ar situāciju, kad daudzi mainīgie patiesībā ir citu – lielāku – mainīgo sastāvdaļas, tad šo lielāko mainīgo identifikācijai un padziļinātai izpratnei izmanto faktoranalīzi. Ja, piemēram, faktoranalīzē tiek izmantoti 8 mainīgie, kā tas ir 6. tabulā apskatītajā gadījumā, un to dispersiju summu pieņemam par 100%, tad katrs mainīgais šai summā „ienes” 1/8 jeb 12,5%. Ar faktoranalīzes palīdzību šī dispersija tiek pārdalīta tā, lai atrastu dažus jaunus mainīgos, kuri spētu skaidrot maksimāli lielu dispersijas daļu. 6. tabulā apskatītajā situācijā pirmais jaunais mainīgais (jeb faktors) skaidro 25,7% summārās dispersijas, otrais faktors – 13,9%, bet trešais faktors – 12,6%. Kopā visi trīs tātad skaidro 52,2% no kopējās 8 mainīgo dispersijas. Nākamos faktorus (pēc trešā) šeit neapskatām, jo to skaidrotā dispersijas daļa ir mazāka par 12,5%, respektīvi, tie spēj skaidrot mazāku dispersijas daļu par pašiem faktoranalīzē izmantotajiem mainīgajiem. Citiem vārdiem, ar tiem vienkārši tiek skaidrota atlikusī dispersija, ko neizdevās ar pirmajiem trim faktoriem (pēc pārpalikuma principa), un nākamie faktori tādējādi nevar kalpot par lielākiem, nozīmīgākiem mainīgajiem, kuru atklāšana ir faktoranalīzes funkcija. Faktoranalīzes komponentu matrica sniedz informāciju par to, kādas attiecības jaunizveidotajiem mainīgajiem (jeb faktoriem) ir ar mainīgajiem, uz kuru bāzes šie faktori izveidoti. Tādējādi šī komponentu matrica kalpo par pamatu, lai spētu skaidrot katra faktora jēgu (ņemot vērā, kādi no mainīgajiem kādā mērā ar tiem korelē), taču pats skaidrojums jau jāsniedz pētniekam. Kad katra faktora jēga noskaidrota, tālāk faktors var tikt skatīts korelācijās ar citiem mainīgajiem. Taču pirms esam sapratuši, ko tad konkrētais faktors īsti skaidro (dažreiz tas neizdodas), nav lielas jēgas skatīt korelācijas ar citiem mainīgajiem – mēs rezultātus vienalga nespēsīm interpretēt.

Tātad būtībā šai gadījumā netiek vis mērīts, ko varētu sacīt par respondenta darba biedriem, bet tas, vai respondenti ir gatavi piekrist stereotipiskiem apgalvojumiem par paaudzēm, vai arī uzskata, ka cilvēks jāvērtē drīzāk pēc individuālajām īpašībām. Stereotipizēt nedaudz biežāk gatavi ir gados vecākie respondenti. Taču būtiski šis pirmais faktors korelē ar problēmu norādīšanu starppaaudžu attiecībās darbvietās – tie, kas norāda uz problēmām, daudz biežāk ir tendēti piekrist minētajiem apgalvojumiem (lai arī nedaudz biežāk uz starppaaudžu problēmām, kā iepriekš tika teikts, norāda gados jaunākie respondenti, pretrunas te nav, jo korelācija starp stereotipizēšanu un problēmu norādīšanu ir izteikta, kamēr korelācija starp vecumu un stereotipizēšanu, kā arī apgriezta korelācija starp vecumu un problēmu norādīšanu – vāja). Vēl šim faktoram parādās zināma saistība ar dzimumu un izglītības līmeni – sievietes un cilvēki ar augstāko izglītību stereotipizē retāk.

5. tabula

Piekrišana izteiktajiem apgalvojumiem par situāciju darbvietā atkarībā no problēmām starppaaudžu attiecībās

(bāze – tie, kas piekrituši vai nolieguši apgalvojumu)

• Agreement to provided statement about situation at work depending on problems in intergenerational relations (basis – those who have agreed or disagreed with statement)

Apgalvojumi • Statements	Problēmas starppaaudžu attiecībās • Problems in intergenerational relations	Nav norādes uz problēmām • No problems are indicated	Kopumā • In total
Vecākie vāji zina svešvalodas • Elderly are weak in foreign languages	73,1%	75,1%	74,8%
Vecākie ir uzcītīgāki • The elderly are more assiduous	70,5%	57,8%	59,6%
Vecākie nelabprāt atbalsta jaunievedumus • The elderly unwillingly support innovations	68,9%	44,9%	48,2%
Vecākie mēdz būt nelaiņi pret apmeklētājiem • The elderly use to be more unfriendly to customers	24,2%	11,8%	13,6%
Jaunākajiem trūkst pieredzes izsvērtiem lēmumiem • The young lack experience to make well-considered decisions	76,4%	62,6%	64,7%
Jaunie darba laikā lieto datoru izklaidei • The young are using computer for entertainment at work	74,1%	54,8%	57,4%
Jaunākie jūtas pārāki pār padomju laiku paaudzi • The young fell to be soviet time generation superiors	61,2%	32,3%	36,7%
Uz jaunākajiem nevar paļauties • The young cannot be counted on	44,9%	21,5%	25,1%

Un tikai otrais faktors būtu saucams par paaudžu konflikta faktoru (izskaidro gandrīz 14% dispersijas). Te ir uzsvars uz piekrišanu kritikai par vienu paaudzi, bet nepiekrišanu kritikai par otru. Šim faktoram saprotamu iemeslu dēļ ir korelācija ar vecumu – katra paaudze aizstāv savu taisnību. Tika izvirzīta hipotēze, ka tie respondenti, kuriem ir bērni vecumā no 18 līdz 30 gadiem, varētu būt mazāk pārstāvēti šai starppaaudžu konflikta faktorā, tātad vairāk simpatizēt jaunākajai paaudzei, tomēr realitātē tika iegūt pretēja saistība – šādu bērnu esamība saistās tieši ar jaunāko paaudžu kritizēšanu.

Trešais faktors, kas faktoranalīzes gaitā tiek piedāvāts (izskaidro vairāk kā 12% dispersijas), galvenokārt attiecas uz vienu mainīgo – apgalvojumu par vājām svešvalodu zināšanām vecākajā paaudzē, kas īsti nekorelē ar pārējiem. Vārdu šim mainīgajam nedosim, jo tas sniedz maz jaunas informācijas. Apgriezta korelācija šai gadījumā parādās ar apgalvojumu par to, ka jaunākajiem pietrūkst pieredzes izsvērtiem lēmumiem. Tomēr apgrieztā saistība starp abiem minētajiem mainīgajiem konstatējama vienīgi tad, ja ar daļējās korelācijas palīdzību abstrahējamies no pirmā faktora ietekmes. Vēl nozīmīgāka – ja arī no otrā faktora ietekmes. Taču kamēr šo faktoru ietekme nav novērsta, Pīrsona korelācijas koeficienta vērtība starp abiem mainīgajiem ir 0,024 – tātad ļoti tuvu nullei.

6. tabula

Faktoranalīzes komponentu matrica 8 mainīgajiem
• Component matrix of factor analysis for 8 variables

	Faktori • Components		
	1	2	3
Vecākie ir uzcītīgāki • The elderly are more assiduous	0,42	-0,59	0,06
Uz jaunākajiem nevar paļauties • The young cannot be counted on	0,67	0,13	0,12
Vecākie nelabprāt atbalsta jaunievedumus • The elderly unwillingly support innovations	0,56	0,51	-0,16
Jaunākajiem trūkst pieredzes izsvērtiem lēmumiem • The young lack experience to make well-considered decisions	0,49	-0,22	-0,54
Vecākie vāji zina svešvalodas • Elderly are weak in foreign languages	0,37	-0,07	0,79
Jaunie darba laikā lieto datoru izklaidei • The young are using computer for entertainment at work	0,49	-0,39	-0,20
Vecākie mēdz būt nelaipni pret apmeklētājiem • The elderly use to be more unfriendly to customers	0,24	0,52	-0,09
Jaunākie jūtas pārāki pār padomju laiku paaudzi • The young fell to be soviet time generation superiors	0,66	0,11	0,11
<i>Dispersijas daļa, ko faktors skaidro</i> • Part of variance explained by component	25,7%	13,9%	12,6%

Vērojot korelācijas matricu starp visiem astoņiem apgalvojumiem (sk. 7 tabulu), jāatzīst, ka tā būtiskā mērā atspoguļo tieši pirmā faktora ietekmi, pārējos atstājot nepamanāmus. Respektīvi redzam saistības, lai arī nenozīmīgas, starp absolūto vairumu apgalvojumu. Tātad būtībā jautājums, ko respondenti vispirmām kārtām redzējuši anketā, ir nevis tur atrodamie, bet gan – vai es drīkstu/vēlos stereotipizēt attieksmi pret saviem darba kolēģiem.

7. tabula

Pīrsona korelācijas koeficients starp 8 mainīgajiem
• Table 7. Pearson correlation for 8 variables

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.
1. Vecākie ir uzcītīgāki • The elderly are more assiduous	1,000							
2. Uz jaunākajiem nevar paļauties • The young cannot be counted on	0,237**	1,000						
3. Vecākie nelabprāt atbalsta jaunievedumus • The elderly unwillingly support innovations	0,025	0,201**	1,000					
4. Jaunākajiem trūkst pieredzes izsvērtiem lēmumiem • The young lack experience to make well-considered decisions	0,162**	0,285**	0,135**	1,000				
5. Vecākie vāji zina svešvalodas • Elderly are weak in foreign languages	0,078	0,131**	0,047	0,024	1,000			
6. Jaunie darba laikā lieto datoru izklaidei • The young are using computer for entertainment at work	0,202**	0,164**	0,113*	0,195**	0,076	1,000		
7. Vecākie mēdz būt nelaipni pret apmeklētājiem • The elderly use to be more unfriendly to customers	-0,031	0,132**	0,177**	0,024	0,071	0,119*	1,000	
8. Jaunākie jūtas pārāki pār padomju laiku paaudzi • The young feel to be soviet time generation superiors	0,115**	0,258**	0,195**	0,151**	0,137**	0,322**	0,090	1,000

** – korelācija ir nozīmīga 0,01 līmenī · correlation is significant at the 0.01 level.

* – korelācija ir nozīmīga 0,05 līmenī · correlation is significant at the 0.05 level.

Bez jau apskatītajiem astoņiem apgalvojumiem par attiecībām darba kolektīvā respondentiem tika piedāvāts izvērtēt tiešā priekšnieka (tiem, kam tāds ir) attieksmi pret padotajiem atkarībā no viņu vecuma – tika izteikti 7 apgalvojumi, no kuriem viens bija neitrāls, bet vairums mērīja to vai citu diskriminācijas formu pret gados vecākajiem. Rezultāti atspoguļoti 8. tabulā.

Ja šiem septiņiem mainīgajiem veicam faktoranalīzi, rezultāti nav tik vienkārši interpretējami kā iepriekš skatīto mainīgo gadījumā (sk. 9. tabulu). Pirmais faktors (skaidro ap 26% dispersijas) gan ir identisks – tas tāpat liecina par gatavību sniegt stereotipiskas atbildes. Un šim faktoram ir izteikta korelācija ar iepriekš apskatīto pirmo faktoru.

Ar otro faktoru ir citādi – tam nav tiešas saistības ar iepriekš aprakstīto otro faktoru. Vēl vairāk, tas tāpat kā pirmais korelē ar problēmu esamību starppaaudžu attiecībās darbvietā – ja šīs problēmas pastāv, tad lielāka varbūtība, ka mainīgo korelācijas ar otro faktoru būs pozitīvas. Kamēr ir runa par mainīgo „izturas atkarībā no paveiktā, ne vecuma”, šis faktors ir interpretējams – tas visdrīzāk tiešām mēra to, cik taisnīga ir priekšnieka izturēšanās pret padotajiem, jo pārējie mainīgie norāda uz to vai citu diskrimināciju. Loģiski šai gadījumā ir arī tas, ka visizteiktāk ar pretēju zīmi šai faktorā parādās mainīgais, kas visskaidrāk parāda diskrimināciju – „izmanto katru iespēju vecākos aizsūtīt pensijā” (uz to, ka šis apgalvojums ir pārāk ass, norāda kaut vai fakts, ka tam piekritis vismazākais skaits respondentu – tikai 6,2% no tiem, kas vispār izteikuši apstiprinošu vai noliedzošu spriedumu par to). Tomēr negatīvas (lai arī ar stipri mazākām vērtībām) šai faktorā ir arī mainīgo „vairāk mācību iespēju dod jaunajiem” un „komandējumus sūta galvenokārt jaunākos” vērtības. Šai gadījumā grūti piedāvāt ticamu pamatojumu.

8. tabula

Piekrišana izteiktajiem apgalvojumiem par priekšnieka attieksmi atkarībā no problēmām starppaaudžu attiecībās

(bāze – tie, kas piekrituši vai nolieguši apgalvojumu)

• Agreement to provided statement about attitude of boss depending on problems in intergenerational relations

(basis – those who have agreed or disagreed with statement)

	Problēmas starppaaudžu attiecībās • Problems in intergenerational relations	Nav norādes uz problēmām • No problems are indicated	Kopā • Total
Izturas atkarībā no paveiktā, ne vecuma • Treatment depends on the work result, not on age	89,0%	90,4%	90,2%
Atbildīgos uzdevumus uztic vecākajiem • The most significant tasks are given to the elderly	66,5%	47,7%	50,7%
Vairāk mācību iespēju dod jaunajiem • Opportunities for training are given more to the young	56,5%	41,1%	43,2%
Komandējumus sūta galvenokārt jaunākos • Mostly the young are sent to business trips	24,4%	20,2%	20,9%
Jaunākajiem uzdod vairāk darba, jo viņi to paveiks ātrāk • The young receive more work because they work quicker	35,0%	23,1%	24,8%
Izmanto katru iespēju vecākos aizsūtīt pensijā • Every opportunity is used to retire the elderly	21,2%	3,5%	6,2%
Jaunākajiem par līdzīgu darbu maksā vairāk, lai tie neaizietu strādāt citur • The young receive more for similar job to prevent them from changing it	27,9%	9,8%	12,3%

Vēl jāmin, ka otrais faktors (vienīgais no trim) korelē arī ar priekšnieka vecumu. Ja interpretējam otro faktoru kā taisnīgumu attiecībā pret padotajiem neatkarīgi no viņu vecuma, tad jāsaņem, ka par nedaudz taisnīgāku tiek atzīta gados jaunāko priekšnieku rīcība (taču, vērojot faktoru, redzam, ka tas līdzī nes arī vairāk mācību iespēju un komandējumus jaunajiem – bet

nekādā ziņā ne vēlmi vecākos sūtīt pensijā un pārējos mainīgos, kuru vērtības faktorā ir pozitīvas).

Trešo faktoru skaidrot ir problemātiski. Fakts, ka tam ir korelācija ar dzimumu (sieviešu gadījumā mainīgo vērtības tiecas būt pozitīvas, vīriešu gadījumā – negatīvas) maz ko palīdz.

Pārsona korelācijas koeficienta rādītājus šoreiz nesniegšu, jo tabula tāpat kā par iepriekšējo mainīgo grupu piedāvātā pārāk izteikti parāda pirmā faktora ietekmi, kurš būtībā nemēra to, kas prasīts jautājumos.

Motīvi, kas varētu noteikt darbavietas atstāšanu

Visbeidzot respondentiem bija jāatbild uz jautājumu par to, kas būtu noteicošais, lai viņi atstātu darbavietu. Tas uzskatāmi parāda vērtību sistēmu, proti, cik nozīmīgas viņiem būtu tās vai citas paaudžu nesaskaņas darbavietā uz citu problēmu fona.

10. tabula uzskatāmi parāda piecus nozīmīgākos respondentu minētos iemeslus, no kuriem četrus analizēsīm sīkāk (izņemot ģimenes apstākļus – šis formulējums var ietvert pārāk daudz atšķirīga rakstura problēmu, kā arī tam varētu būt vismazākā saistība ar pētāmo problēmu – paaudžu attiecībām darba kolektīvā).

9. tabula

Faktoranalīzes komponentu matrica 7 mainīgajiem
• Component matrix of factor analysis for 7 variables

	Faktori • Components		
	1	2	3
Izturas atkarībā no paveiktā, ne vecuma • Treatment depends on the work result, not on age	0,32	-0,62	0,28
Vairāk mācību iespēju dod jaunajiem • Opportunities for training are given more to the young	0,69	-0,38	-0,21
Komandējumus sūta galvenokārt jaunākos • Mostly the young are sent to business trips	0,62	-0,30	0,14
Atbildīgos uzdevumus uztic vecākajiem • The most significant tasks are given to the elderly	0,39	0,27	0,53
Jaunākajiem uzdod vairāk darba, jo viņi to paveiks ātrāk • The young receive more work because they work quicker	0,63	0,36	-0,15
Izmanto katru iespēju vecākos aizsūtīt pensijā • Every opportunity is used to retire the elderly	0,38	0,54	0,38
Jaunākajiem par līdzīgu darbu maksā vairāk, lai tie neaizietu strādāt citur • The young receive more for similar job to prevent them from changing it	0,46	0,24	-0,65
<i>Dispersijas daļa, ko faktors skaidro</i> • Part of variance explained by component	26,4%	16,8%	14,4%

10. tabula

Kas būtu noteicošais, lai atstātu darbavietu
• Which could be the decisive factor to quit the job (n=517)

neliela samaksa • small salary	41,4%
ģimenes apstākļi • domestic reasons	12,3%
izaugsmes iespēju trūkums • lack of opportunities for career	11,1%
nepatika pret darba kolektīvu • dissatisfaction with work collective	10,3%
ja būtu pārāk liela slodze • in case of too large amount of work	8,6%
ja vadība ieteiktu dot vietu jaunajiem • if the direction would ask to make room for the young	2,3%
transporta problēmas starp mājām un darbavietu • transporting problems between home and work	1,9%
sociālā nodokļa nemaksāšana • social tax debts of employer	1,1%
ja vadība nenodrošinātu papildmācības • if the direction would not provide with additional trainings	0,2%
cits • other	10,7%

Pirmās atbildes – darba samaksas gadījumā – tika pārbaudīta iespējamā saistība ar mainīgo, kas mēra, vai priekšnieks jaunākajiem par līdzīgu darbu maksā vairāk, lai tie nedotos strādāt citur. Korelācijas konstatētas netika ne vecākās, ne jaunākās paaudzes respondentu gadījumā. Vienīgie mainīgie, ar ko tika konstatētas jebkādas (tomēr vājas) saistības šīs atbildes gadījumā, bija izglītība un dzimums – izglītības gadījumā (korelācija nedaudz vājāka) redzams, ka biežāk nelielu samaksu kā iemeslu darbavietas atstāšanai izvēlējušies respondenti ar augstāku izglītību, savukārt dzimumu gadījumā (korelācija nedaudz stiprāka) – vīrieši.

Analizējot izaugsmes iespēju trūkumu, salīdzinājām to ar mainīgajiem, kas mēra, vai priekšnieks jaunākajiem nedod vairāk mācību iespēju, nesūta viņu galvenokārt komandējumos, kā arī, vai atbildīgākos uzdevumus uztic vecākajiem. No šīm pazīmēm korelācija – pie tam ar pretēju zīmi – tika konstatēta vienīgi ar apgalvojumu, ka atbildīgos uzdevumus priekšnieks uztic vecākajiem. Tādējādi uz to, ka pie neadekvātām izaugsmes iespējām darbu pamestu visdrīzāk, biežāk norāda tie respondenti, kas nesaka, ka viņu priekšnieki atbildīgākos uzdevumus uztic vecākajiem. Izteiktāka korelācija par šo tika konstatēta ar respondentu vecumu – jaunākie respondenti šo atbildi izvēlējušies biežāk (ka ir tikai loģiski – viņi visbiežāk atrodas sava darba ceļa sākumā, kad izaugsmes iespējas ir ļoti nozīmīgas. Mazāk nozīmīga korelācija parādījās arī ar dzimumu – vīrieši šo atbildi izvēlējušies nedaudz biežāk.

Nepatiku pret darba kolektīvu kā iespējamu cēloni darba atstāšanai skatījām saistībā ar problēmu pastāvēšanu darba kolektīvā. Bez tam salīdzinājām tos ar vecāko respondentu (virs 50 gadiem) apgalvojumiem, ka vecākie ir uzcītīgāki, ka darba kolektīvā uz jaunākajiem nevar paļauties, viņiem trūkst pieredzes izsvērtiem lēmumiem, viņi darba laikā lieto datoru izklaidei un jūtas pārāki par padomju laika paaudzi, kā arī jaunāko respondentu (līdz 30 gadiem) apgalvojumiem, ka vecākie nelabprāt atbalsta jaunievedumus, vāji zina svešvalodas un mēdz būt nelaiņi pret apmeklētājiem. Taču nekādas nozīmīgas korelācijas konstatētas netika. Līdzīga situācija ar sociāli demogrāfiskajiem mainīgajiem – vienīgā visai vājā saistība, kas analizē tika konstatēta, ir tāda, ka sievietes nedaudz biežāk izvēlējušās šo atbildi.

11. tabula

Divu mainīgo tabula atkarībā no respondentu vecuma (kolonnu %)

• The table of two variables depending on the age of respondents (column %)

Pārāk liela slodze kā cēlonis, lai atstātu darbu • Too large amount of work as a reason to quit job	Priekšnieks jaunākajiem uzdod vairāk darba, jo viņi to paveiks ātrāk • The young receive more work from boss because they work quicker	Vecums gados • Age in years		
		līdz 30 • until 30	31-50	vairāk kā 50 • more than 50
svarīgākais • the most important	jā • yes	1,0%	3,0%	12,4%
	nē • no	3,8%	4,3%	6,7%
nav svarīgākais • not the most important	jā • yes	32,7%	18,7%	13,5%
	nē • no	62,5%	73,9%	67,4%
	n	104	230	89

Visbeidzot pievērsām uzmanību pārāk lielai slodzei kā iespējamajam darba atstāšanas cēlonim. Šī pazīme tika skatīta saistībā ar apgalvojumu, ka priekšnieks jaunākajiem uzdod vairāk darba, jo viņi to paveiks ātrāk. Korelācija starp mainīgajiem tiešām tika konstatēta, taču tā nebija saistīta ar faktu, ka gados jaunākie sūdzētos par pārāk lielu slodzi – tieši otrādi – vizitēti korelācija starp mainīgajiem ir vecākās paaudzes (virs 50 gadiem) atbildēs – ja ir norādīts uz to, ka priekšnieks jaunākajiem uztic vairāk darba, tad visdrīzāk arī uz to, ka paši gados vecākie pie pārāk lielas slodzes darbavietu atstātu. Pārmērīga slodze kā nozīmīgs iemesls

darbavietas atstāšanai korelē arī ar vecumu kā tādu – vecākie respondenti šo atbildi izvēlas biežāk, tomēr šī korelācija ir niecīga, salīdzinot ar jau pieminēto – ka vecākā paaudze vienlaikus norāda uz to, ka priekšnieks jaunākajiem uztic vairāk pienākumu. Tiesa gan, vērtējot minēto korelāciju, nedrīkst ignorēt visai nelielo respondentu skaitu, kuru atbildēs korelācija balstās. Sīkāk minēto atbilžu sadalījums atspoguļots 11. tabulā. Redzam, ka kopumā problēmu, ka jaunākajiem tiek uzlikts lielāks darba apjoms, konstatējuši tieši jaunākie respondenti, taču viņiem tas nav bijis būtiski. Būtiski tas ir tieši gados vecākajiem. Un īpaši šai problēmai uzmanību pievērš tie gados vecākie respondenti, kas paši pie lielas slodzes atstātu darbu. Uz konfliktu šāda sakarība nenorāda – drīzāk uz to, ka katrs dara to, kas viņa spēkos.

Secinājumi

Izvērtējot pētījuma rezultātus, jākonstatē, ka dažādu paaudžu sadzīvošana vienā darbavietā kopumā respondentu vidū netiek uztverta kā nozīmīga problēma.

Uz nopietnākām problēmām darba kolektīvos norāda tikai aptuveni 5% respondentu. Vēl 9% norāda, ka paaudzes kolektīvos turas savrup, taču tā ir mierīga līdzāspastāvēšana. Tās vai citas nesaskaņas biežāk tiek reducētas līdz individuālam, ne paaudžu līmenim, kas arī rada problēmas šos jautājumus pētīt.

Iespējams, ka dažādu paaudžu savstarpējās sadzīvošanas problēma darbavietās tomēr ir drusku sāpīgāka, nekā to parāda pētījums – jau minētā respondentu vēlme reducēt savus novērojumus līdz individuālam līmenim, bet atturēšanās no tipoloģizēšanas (kas nereti liecina vienkārši par politikorektumu, ne reālo viedokli) neļauj pietiekamā mērā izprast viņu sociālās realitātes uztveri. Tomēr nevajadzētu to arī pārspīlēt.

Bez tam pieminētais politikorektums un atteikšanās tipoloģizēt nebūt ne vienmēr ir poza, nereti tā ir tipiska indivīda dzīves uztveres sastāvdaļa. Un, ja tā, tad pat situācijā, kurā vieni saskatīs paaudžu konfliktu darbavietā, citi saskatīs indivīdu konfliktu. Taču, ja vairums kādā problēmā saskata indivīdu konfliktu, tos negrupējot, tad tas arī ir indivīdu konflikts – mēs paši konstruējam savu sabiedrības uztveri, paši aizpildām sevis izveidotās kategorijas un paši pasauli arī pārgrupējam vai degrupējam. Tās nav kādas nebūt no augšas uzspiestas struktūras. Kopumā pētījuma rezultāti ļauj uzskatīt, ka vecumu diskriminācija darbavietā ārkārtīgi reti būs tas iemesls, kas parādīsies kā galvenais, lai notiktu darbavietas maiņa. Tāpat rezultāti neliecina par to, ka uzņēmumu vadītāju tipiska rīcība būtu atbrīvoties no tiem vai citiem darbiniekiem viņu vecuma dēļ. Protams, minētās parādības principā var notikt, taču vairumā gadījumu kāds no minētajiem iemesliem būs tikai blakus iemesls citiem. Vienīgi jāpiebilst, ka pētījums, kā ievadā minēts, notika darbaspēka trūkuma apstākļos, bet, palielinoties bezdarbam, vecumu diskriminācija darbavietās var saasināties.

P.Eglīte

Jaunāko un vecāko darbabiedru īpatnības un sadzīvošana

Ievads.

XXI gadsimta pirmajā ceturksnī Latvijā paredzamā iedzīvotāju sastāva novecošanās padara īpaši būtiskas iespējas nodarbināt vecāko paaudžu pārstāvjus [Krūmiņa, 2007; Eglīte, 2005; 2006]. Pamatojot šādas rīcības lietderību, būtu jāņem vērā ne tikai šo cilvēku vēlmes [Brants, 2001; 2004; Eglīte, 2004], bet arī viņu varbūtēji atšķirīgās no jaunajiem spējas, prasmes un attieksme pret darbu, kā arī viņu attiecības ar gados jaunākiem darbabiedriem.

Lai tās izziņātu, Ekonomikas institūta Iedzīvotāju pētniecības kopa 2007. gadā veica dažādām paaudzēm piederīgo darbinieku aptauju visās plašāk pārstāvētajās tautsaimniecības nozarēs, izņemot lauksaimniecību.

Pētījuma mērķis vairākiem gadiem – izziņāt Latvijas iedzīvotāju sastāva novecošanās sociālās sekas un nepieciešamos adaptācijas pasākumus dažādās dzīves jomās.

Veiktās aptaujas uzdevums bija izziņāt dažāda vecuma darbinieku vērtējumu par gadu skaitu, kādā cilvēki pieskaitāmi vecākajai paaudzei, jaunāko un vecāko paaudžu darba spējām, gados jaunāko un vecāko darbinieku savstarpējām attiecībām un varbūtējām izturēšanās īpatnībām, priekšstatu par piemērotāko pensionēšanās vecumu, iemesliem, kādu dēļ mainītu darbavietu, kā arī priekšnieka attieksmi pret vecākiem un jaunākiem darbiniekiem pēdējo uztverē (aptaujas lapa – pielikumā).

Mērķa izpildei tika veikta visu vecumu, izglītības līmeņu un dažādās tautsaimniecības nozarēs **nodarbināto aptauja** Rīgā un vairākās citās Latvijas pilsētās; laukos ne, jo uzskatījām, ka tiem raksturīgākās vienas ģimenes saimniecībās maz ticams, ka piederība vecumgrupai varētu būt par kritēriju darba attiecību veidošanai. Citi speciāli pētījumi par šādu darbabiedru savstarpēju vērtējumu nav zināmi. Rīgas Menedžeru skolas veiktajā pētījumā „Sociālās atstumtības aspektu analīze pirmspensijas vecuma iedzīvotāju veiksmīgai integrācijai darba tirgū” salīdzināti strādājošo un nestrādājošo vienas vecumgrupas cilvēku pašvērtējums, bet ne to attiecības ar jaunāko paaudžu pārstāvjiem un savstarpējs dažādo paaudžu vērtējums [RMS, 2007].

Ierobežotā finansējuma apstākļos nebija iespējama plaša reprezentatīva aptauja. Tāpēc izmantots nejaušās atlases paņēmieni – no paziņu paziņām un viņu darbabiedriem, pievērsot vērību respondentu dažādībai. Pavisam aptaujāti 527 nodarbinātie. Aptaujāto vecumsastāvs salīdzināts ar nodarbināto faktisko sastāvu pēc ikgadējā CSP Darbaspēka apsekojuma datiem. Izrādījās, ka skaitliski lielākās un mazākās vecumgrupas abiem dzimumiem ir tās pašas, taču vīriešu un jaunāko īpatsvars aptaujā izrādījās pārspīlēts uz sieviešu un vecāko paaudžu rēķina. Aptaujāto vidū 298 jeb 56,5% vīrieši un 229 sievietes; vīriešiem pēc vecuma pārsvarā ir jaunie – 51% līdz 35 gadu vecumam, vecāku par 50 gadiem – tikai 13%, sieviešu sadalījums pēc vecuma aptaujāto vidū ir izlīdzinātāks: līdz 35 gadiem 38% un pēc 50 – 18,3%. Līdzīgi ir ar sadalījumu pēc izglītības līmeņa: abiem dzimumiem abos kopumos visvairāk bija cilvēku ar vidējo izglītību, cilvēku ar augstāko izglītību aptaujāto vidū izrādījās vairāk, bet ar pamatzglītību mazāk nekā visu nodarbināto vidū. Šo daļējo atšķirību dēļ analīze veikta, galvenokārt salīdzinot dažādu grupu spriedumus savā starpā, retāk – raksturojot kopējo viedokļu sadalījumu.

Dažādu grupu nodarbināto sniegto atbilžu salīdzinājums.

Aptaujā uz pirmo uzdoto jautājumu – vai respondenta darba kolektīvā ir pārstāvēta pārsvarā viena vai vairākas paaudzes, vairākums abu dzimumu un visu vecumgrupu cilvēku atbildēja, ka vairākas, turklāt vecākajiem šis īpatsvars ir lielāks: pāri par 70%, kamēr jaunākajiem 55-61%. Tāds sadalījums liecina, ka pietiekami daudz aptaujājajiem ir bijušas iespējas pašiem pēc savas pieredzes un ar pilnu lietas zināšanu spriest par paaudžu savstarpējām attiecībām un varbūtējām īpatnībām attieksmē pret darbu.

Aptaujā saņemtās atbildes liecina, ka priekšstats par *gadu skaitu, no kura cilvēks pieskaitāms vecākajai paaudzei*, atšķiras atkarībā no paša vecuma, īpaši vīriešiem. Vairāk par pusi 35 gadus vēl nepārsniegušo citus pieskaita vecākajai paaudzei jau pirms vēl sasniedz

50 gadus, savukārt 44% šo vecuma robežu pārsniegušo vecākajiem pieskaita tikai vecākus par 60 gadiem.

Izglītības līmenis priekšstatu par piederību vecākajai paaudzei neietekmē, jo visās vecumgrupās ir cilvēki ar dažādiem izglītības veidiem un pakāpēm. Toties viedoklis par *atbilstošās profesijas pārstāvju vēlamo pensionēšanās laiku* cilvēkiem ar augstāko izglītību kā vīriešiem tā sievietēm atšķiras no visiem pārējiem (1. tab.). Vairāk par 1/3 daļu abu dzimumu respondentu uzskata, ka pensijā būtu jāiet ar 60 gadiem, gandrīz tik pat daudz vīriešu to darītu vēlāk, bet nedaudz mazāk – pat agrāk; sievietes pensionētos gandrīz par gadiem pieciem agrāk. Vienīgi cilvēki ar augstāko izglītību par pareizāku uzskata to darīt pēc 60 gadiem vai 60 gadus, un tikai retas sievietes – agrāk (līdzīgi padomju laika normām).

1. tabula

Vecums, kādā būtu jāiet pensijā, % pa izglītības līmeņiem
• Preferable age to retire by level of education, %

Vecums, gadu • Age to retire, years	Vidējā • Secondary	Arodizglītība • Vocational	Vidējā speciālā • Secondary special	Augstākā • Tertiary	No visiem • Average
Vīrieši • Men					
Nav atbildes • No answer	7,1	3,8	1,5	3,1	4,4
< 50	7,1	-	1,5	1,0	3,0
50	14,1	19,2	8,8	2,1	9,4
51-59	18,2	23,1	22,1	7,2	15,4
60	34,3	30,8	39,7	38,1	36,9
60+	19,2	23,1	26,5	48,5	30,9
Kopā • Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	99	26	68	97	298
Sievietes • Women					
Nav atbildes • No answer	5,7	-	4,4	-	3,1
< 50	1,4	-	2,9	-	1,3
50	8,6	-	2,9	2,5	4,4
51-59	24,3	44,4	42,6	23,5	30,1
60	42,9	33,3	30,9	38,3	37,1
60+	17,1	22,2	16,2	35,8	24,0
Kopā • Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	70	9	68	81	229

Šīs viedokļu atšķirības sakņojas vairāk vai mazāk kvalificēta, pārsvarā garīga vai fiziska darba raksturā, tā ietekmē uz veselību un cilvēka spējās to veikt, kas daudzos darba veidos ar vecumu mazinās. Tāpēc arī dažādās profesiju grupās viedokļi par vēlamo pensionēšanās vecumu sadalās atšķirīgi: kvalificēti strādnieki, mašīnu operatori, kas biežāk ir vīrieši, uzskata par pareizu pensionēties 60 gadus, tāpat arī abu dzimumu speciālisti (30-44%). Vienīgi 44% tirdzniecības un pakalpojumu darbinieču to labprāt darītu arī agrāk, bet abu dzimumu vecākie speciālisti – visbiežāk jau pēc 60 gadiem (47% vīriešu un 37% sieviešu). Dzīvīvi visbiežāk nākas rīkoties atšķirīgi no paustajām iecerēm vai nu veselības dēļ vai nolūkā vēl pelnīt. Tomēr pēc Darbaspēka apsekojuma datiem nodarbināto vīriešu īpatsvars vecumā pēc 65 gadiem ir lielāks nekā sievietēm, un šai pat vecumā nodarbināto ar augstāko izglītību ir vairāk nekā visu iedzīvotāju vidū, tātad viņi darba gaitas turpina ilgāk. Tas liecina, ka daudzos gadījumos rīcība atbilst izteiktajiem viedokļiem.

Jautāti par *dažādu paaudžu darbinieku savstarpējām attiecībām kolektīvā*, abu dzimumu un visu vecumu cilvēki visbiežāk izteica piekrišanu vērtējumam piedāvātajam apgalvojumam „draudzība ir pēc uzskatiem neatkarīgi no vecuma” (2. tab.). Otrs biežāk par atbilstošu atzītais apgalvojums „visi ir vienlīdz draudzīgi”. Savukārt visretāk par kolektīvā vērojamo atzīta jauno cerība ieņemt vecāko atbrīvojamos amatus un dažādo paaudžu pārākuma izpāusmes attiecībā

pret citām. Kā cits vērojums pierakstīti gan tādi, kas pēc būtības sakrīt ar kādu no aptaujas lapā piedāvātajiem, gan tādi, kas atgādina par katra cilvēka spēju, attieksmes pret darbu un kolēģiem īpatnību, kas nav atkarīga no vecuma.

2. tabula

**Paaudžu attiecību vērtējums kolektīvā atkarībā no paša vecuma,
% no atbildējušo skaita vecumgrupā**
• Evaluation of prevailing attitude between generations by one's own age,
% of respondents in the age group

Izvēlei par atbilstošāko piedāvātie apgalvojumi • Assertions offered for choice	Vīrieši • Men			Sievietes • Women		
	÷35	35-50	50+	÷35	35-50	50+
Nav atbildes • No answer	1,3	-	-	-	1,0	-
1. Katras paaudzes pārstāvji turas savrup, bet nenicina citus • Each generation separately, but tolerant to other	7,9	9,3	7,7	8,0	11,1	21,4
2. Katrs darbinieks turas savrup • Each of workmates by self	3,3	3,7	2,6	1,1	6,1	7,1
3. Katra paaudze jūtas pārāka pār citām • Each generation feels being the best	6,6	1,9	2,6	2,3	3,0	4,8
4. Jaunākie gaida, lai vecākie atbrīvo amatus • Younger people wait for posts to be left by elderly	3,3	1,9	2,6	2,3	1,0	-
5. Draudzība ir pēc uzskatiem, neatkarīgi no vecuma • Friendly by views regardless of age	45,4	49,5	43,6	48,9	50,5	33,3
6. Visi ir vienlīdz draudzīgi • All equally friendly	30,9	29,9	35,9	36,4	23,2	33,3
7. Cits vērojums • Other observation	1,3	3,7	5,1	1,1	4,0	-
Kopā • Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
N	152	107	39	88	99	42

Saņemto atbilžu sadalījums atkarībā no izglītības līmeņa vai darba nozares būtiski neatšķiras. Vienīgi veselības aizsardzības darbinieki visbiežāk izvēlējušies vērtējumu, ka visi ir draudzīgi, un nedaudz retāk par draudzēšanos pēc uzskatiem, ne vecuma.

Visu paaudžu pārstāvju visbiežāk paustais vērtējums par kolektīvā valdošām draudzīgām attiecībām neatkarīgi no vecuma, nav kavējis viņus diezgan kritiski vērtēt *citas paaudzes salīdzinājumā ar savējo*. Viedokli, ka vecākie ir uzcītīgāki vai uz jaunākajiem nevar paļauties, ka jaunajiem trūkst pieredze, biežāk atbalstījuši relatīvi vecākie (3. tab.). Savukārt vecāko kavēšanos atbalstīt jauninājumus un nelaiņu izturēšanos pret apmeklētājiem biežāk atzinuši jaunākie. Tai pat laikā nevar noliegt katras paaudzes paškritiku dažos jautājumos: vecākie biežāk piekrīt, ka viņi vāji zina svešvalodas; jaunākie vienlīdz bieži kā citi par viņiem atzīst, ka tieši viņi darba laikā mēdz lietot datoru izklaidei vai (īpaši vīrieši) jūtas pārāki pār padomju laika paaudzi. Sieviešu vidū gan to biežāk jutušas vecākās.

Dažādu paaudžu attieksmi pret kolektīvu un savu darba vietu, tātad arī darba devējiem būtiskos viņu nodarbināšanas nosacījumos var salīdzināt pēc atbildēm uz jautājumu: *kādi apstākļi būtu noteicošie, lai viņi atstātu patreizējo darba vietu*. Kā jau tas Latvijas apstākļos paredzams, biežāk izvēlēta atbilde ir „nelielā darba samaksa”. Vīriešiem šis apstākļis šķitis būtiskākais biežāk nekā sievietēm un tā nozīmība ar mūža gadiem vairāk vai mazāk pieaug, turpretī sievietēm brieduma gados nedaudz mazinās (4. tab.). Tā vietā sievietēm būtiskāki nekā vīriešiem būtu ģimenes apstākļi, kuru nozīmība ar gadiem palielinās proporcionāli viņu ģimenēs augošo bērnu skaitam. Pārāk liela darba slodze abiem dzimumiem kļūst būtiska pēc 50 gadiem, sievietēm pat vēl agrāk. Tāpat šai vecumā daļa būtu ar mieru atstāt savu vietu jaunajiem.

Savukārt jaunajiem svarīgākas par ģimenes apstākļiem ir izaugsmes iespējas, kā arī nepatika pret darba kolektīvu, īpaši sieviešu vērtējumā. Taču neapmierinātība ar kolēģiem minēta vairākkārt retāk par darba samaksas līmeni.

3. tabula

Dažādu paaudžu spēju un attiecību salīdzinājums vecumgrupās – piekrītošo atbilžu %

• Evaluation of skills and abilities immanent to younger and older generations,
% of positive answers by one's own age

Raksturojums • Characteristics	Vīrieši • Men			Sievietes • Women		
	÷35	35-50	50+	÷35	35-50	50+
1. Vecākie ir uzcītīgāki • The older are more diligent	38,8	48,6	77,0	29,5	52,5	64,3
2. Uz jaunākajiem nevar paļauties • It is wise not to rely on youngsters	17,1	16,8	28,2	11,2	20,2	23,8
3. Vecākie nelabprāt atbalsta jaunievdumus • Elderly do not support novelties	43,5	38,3	28,2	46,6	41,4	23,8
4. Jaunākajiem trūkst pieredzes izsvērtiem lēmumiem • Youngers are not experienced enough to make balanced decision	55,9	68,2	66,7	43,2	50,5	47,6
5. Vecākie vāji zina svešvalodas • Elderly have poor language skills	61,6	62,6	84,6	61,4	70,7	76,2
6. Jaunie darba laikā lieto datoru izklaidei • Youngers use PC for amusement in working time	51,3	41,1	51,3	44,3	46,5	40,5
7. Vecākie mēdz būt nelaini pret apmeklētājiem • Elderly are not kind enough to clients	23,7	9,3	15,4	15,9	9,1	4,8
8. Jaunākie jūtas pārāki pār padomju laiku paaudzi • Youngers feel superiority over generations of Soviet period	39,5	18,7	30,7	17,0	35,4	42,8

Dažādu iemeslu biežums darba maiņai vairāk atšķiras atkarībā no izglītības līmeņa (5 tab.). Darba samaksas līmenis visbūtiskākais ir abu dzimumu darbiniekiem ar vidējo speciālo izglītību, bet vismazāk izšķirošs – augstāko izglītību ieguvušiem. Turpretī kvalificētākajiem vīriešiem un arī sievietēm ģimenes apstākļi būtu svarīgāki nekā mazāk skolotajiem.

Atšķirības pēc dzimuma izpaužas tāda darba maiņas motīva vērtējumā kā „izaugsmes iespēju trūkums”. Vīriešiem ar augstāko izglītību tas būtu otrais nozīmīgākais iemesls un pausts biežāk nekā mazāk izglītotiem. Domājams, to veicina apziņa par sasniegtā kvalifikācijas līmeņa priekšrocībām augstāka amata iegūšanai un atbilstošo pienākumu izpildei. Sievietēm otrādi – tieši izglītotākajām tas būtu mazāk svarīgi nekā pārējām un vienā no pēdējām vietām citu apsvērumu vidū. Vai nu karjera viņām vispār nešķiet kādu centienu vērtā, vai arī pēc pašu domām tās jau sasniegušas sev iespējamo.

Secinājumi.

Spriežot pēc atbilžu sadalījuma uz visiem aplūkotajiem jautājumiem, **secināms**, ka nevienas paaudzes darbinieki nejūtas nevajadzīgi un nevienlīdzīgi darba attiecībās, kaut arī atzīst zināmas atšķirības pašu un citu vecumu darbinieku spējās un prasmēs. Tā viņi pat zināmā mērā papildina viens otru un nav spiesti atstāt vai mainīt darbu jaunāko vai vecāko kolēģu nelabvēlīgas attieksmes dēļ. No tā var secināt, ka visu un darbaspējīgo iedzīvotāju sastāva neizbēgamā novecošanās un nepieciešamība šī iemesla dēļ sekmēt vecāko paaudžu nodarbinātību uzņēmumos nepasliktinās darba rezultātus un kolēģu attiecības kolektīvā.

Pašu vecāko ļaužu gatavību turpināt vai atsākt darba gaitas var veicināt ar mērķtiecīgu valsts, tās dienestu un pašu uzņēmēju pūlēm. Tās **ieteicamas** vairākos virzienos:

- Nodarbinātības valsts aģentūrai vai darba devējiem piedāvājot strādāt gribošiem pensionāriem, kā arī pirmspensijas vecuma nodarbinātajiem apgūt datorprasmī un papildināt svešvalodu vai profesionālās zinības,
- nolūkā saglabāt darbiniekiem veselību un uzticību firmai, uzņēmējiem nodrošināt veselību saudzējošus darba apstākļus un režīmu, pēc iespējas apmaksāt veselības apdrošināšanu un organizēt savu darbinieku vajadzībām fiziskās kultūras nodarbības,
- valsts institūcijām sekmēt bērnu pirmsskolas aprūpes attīstību, nespiežot vecvecākus atstāt darbu mazbērnu pieskatīšanai.

4. tabula

**Darba vietas varbūtējo maiņu noteicošie apstākļi dažādu paaudžu darbiniekiem, %
vecumgrupās**

• Eventual reasons for leaving the job by age, %

Nosacījumi • Reasons/Conditions	Vīrieši • Men			Sievietes • Women		
	÷35	35-50	50+	÷35	35-50	50+
1. Nelielā samaksa • Too small wage	42,1	50,5	46,2	36,4	35,4	31,0
2. Izaugsmes iespēju trūkums • No possibilities for career	27,6	12,1	2,6	15,9	6,1	-
3. Ģimenes apstākļi • Family matters	7,2	11,2	5,1	14,8	15,2	19,0
4. Ja vadība nenodrošinātu papildmācības • Desire for employer's offered vocational training	2,0	-	-	-	-	-
5. Ja būtu pārāk liela slodze • Too large work load	4,6	2,8	15,4	6,8	11,1	14,3
6. Ja vadība ieteiktu dot vietu jaunajiem • Employers advise to leave place for youngsters	-	0,9	5,1	1,1	1,0	14,3
7. Nepatika pret darba kolektīvu • Dissatisfaction with workmates	10,5	10,3	2,6	13,6	12,1	7,1
8. Sociālā nodokļa nemaksāšana • Unpaid social tax (insurance)	-	1,9	2,6	2,3	-	-
9. Transporta problēmas starp mājām un darbavietu • Difficult travel to and from home	0,7	2,8	2,6	1,1	2,0	-
10. Cits • Other problems	5,3	7,5	17,9	5,7	14,1	11,9
Nav atbildes • No answer	-	-	-	2,3	3,0	2,4
Kopā • Total	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
<i>N</i>	<i>152</i>	<i>107</i>	<i>39</i>	<i>88</i>	<i>99</i>	<i>42</i>

5. tabula

Darba vietas varbūtējās atstāšanas noteicošie apstākļi atkarībā no izglītības līmeņa, %
• Eventual reasons for leaving the job by level of education, %

Nosacījumi • Reasons/Conditions	Vidējā • Secondary	Vidējā speciālā • Secondary special	Augstākā • Tertiary
Vīrieši • Men			
1. Nelielā samaksa • Too small wage	43,4	61,8	34,0
2. Izaugsmes iespēju trūkums • No possibilities for career	20,2	8,8	25,8
3. Ģimenes apstākļi • Family matters	7,1	7,4	10,3
4. Ja vadība nenodrošinātu papildmācības • Desire for employer's offered vocational training	3,0	-	-
5. Ja būtu pārāk liela slodze • Too large work load	6,1	5,9	4,1
6. Ja vadība ieteiktu dot vietu jaunajiem • Employers advise to leave place for youngers	-	-	-
7. Nepatika pret darba kolektīvu • Dissatisfaction with workmates	11,1	7,4	8,2
8. Sociālā nodokļa nemaksāšana • Unpaid social tax (insurance)	-	2,9	1,0
9. Transporta problēmas starp mājām un darbavietu • Difficult travel to and from home	2,0	-	3,1
10. Cits • Other problems	7,1	5,9	10,3
<i>N</i>	99	68	97
Sievietes • Women			
1. Nelielā samaksa • Too small wage	35,7	39,7	33,3
2. Izaugsmes iespēju trūkums • No possibilities for career	17,1	5,9	3,7
3. Ģimenes apstākļi • Family matters	15,7	10,3	19,8
4. Ja vadība nenodrošinātu papildmācības • Desire for employer's offered vocational training	-	-	-
5. Ja būtu pārāk liela slodze • Too large work load	8,6	11,8	11,1
6. Ja vadība ieteiktu dot vietu jaunajiem • Employers advise to leave place for youngers	2,9	4,4	3,7
7. Nepatika pret darba kolektīvu • Dissatisfaction with workmates	8,6	10,3	12,3
8. Sociālā nodokļa nemaksāšana • Unpaid social tax (insurance)	1,4	-	1,2
9. Transporta problēmas starp mājām un darbavietu • Difficult travel to and from home	1,4	2,9	-
10. Cits • Other problems	4,3	11,8	14,8
<i>N</i>	70	68	81

Literatūra.

Brants M. Pensionāru nodarbinātība Latvijā. Atsevišķu iedzīvotāju grupu darba potenciāla izmantošanas problēmas Latvijā. Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem / Nr.7. Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 2001, 60.-66. lpp.

Brants M. Aktīvā mūža garumu ietekmējošie faktori Latvijā. Draudi Latvijas iedzīvotāju ataudzei un nepieciešamā rīcība to mazināšanai. Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem / Nr. 11. Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 2004, 77.-91. lpp.

Cīce A.M. Vecāko iedzīvotāju grupu nodarbinātība Latvijā un industriāli attīstītās valstīs. LZA Vēstis Nr. ½, 1998, 134-138. lpp.

Darbaspēka apsekojuma galvenie rezultāti 2005. Rīga: CSP, 2006, 51 lpp.

Eglīte P. Coping with aging of the population. In: Expanding Borders; Communities and Identities. Rīga: LU, 2006, 141-147 pp.

Eglīte P. Darbību izvēles īpatnības dažādās vecāko ļaužu grupās. Draudi Latvijas iedzīvotāju ataudzei un nepieciešamā rīcība to mazināšanai. Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem / Nr. 11. Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 2004, 92.-111. lpp.

Eglīte P. Darbaspējīgā vecuma iedzīvotāju skaita un sastāva paredzamās pārmaiņas Latvijā. RTU Zinātniskie raksti, sērija 3, sējums 11, Rīga, 2005, 43.-49. lpp.

Krūmiņa I. Darbaspēka paaudžu nomaiņa Latvijā. Paaudžu nomaiņa un migrācija Latvijā. SAK Zinātniski pētnieciskie raksti 4(15) 2007, 104.-117. lpp.

Rīgas Menedžeru skola. Sociālās atstumtības aspektu analīze pirmspensijas vecuma iedzīvotāju veiksmīgai integrācijai darba tirgū, 2007. www.rms.lv

Porietis J., Pupure J. Latvijas pensionāru sociālā situācija viņu pašu vērtējumā. Rīga: Latvijas Pensionāru federācija, 2000, 45 lpp.

Zvidriņš P. (red.) Mūža otrā puse Latvijā. Rīga: LU, 1998, 68 lpp.

Ieva Marga Markausa

Latvijas bērnu veselība un to ietekmējošie apstākļi XX – XXI gs. mijā

Paaudžu nomainā sabiedrības pastāvēšanas un attīstības aspektā līdztekus jaundzimušo skaitam būtiska ir viņu veselība, bērnu augšana un attīstība sociāli labvēlīgā vidē, kas ietver iespēju saglabāt un uzlabot veselību, iegūt izglītību, izkopt savas spējas, prasmi saskatīt indivīda, sabiedrības un vides harmoniskas attīstības likumsakarības. Tas nozīmē – dzīvot pilnvērtīgu savu bērna dzīvi, kas būtu labs pamats visam mūžam – savai un sabiedrības ilgtspējīgai attīstībai.

Kā jebkurš pieaugušais, arī bērni rīkojas savu iespēju, zināšanu un dzīves vērtību izpratnes robežās, tikai viņus papildus vēl ierobežo viņu sociālekonomiskā un psiholoģiskā atkarība no pieaugušajiem. Bērnu izaugsmes iespējas un paša rīcība veselības uzturēšanas, izglītības un sevis pilnveidošanas jomā atkarīgas no viņu dzīves kvalitātes un zināmā mērā šo kvalitāti raksturo.

Nesenā pētījumā par veselību un dzīves kvalitāti secināts, ka „galvenie faktori, kuri traucē pilnā apjomā rūpēties par veselību, ir šādi: nepietiekama izpratne par nepieciešamību rūpēties par veselību, laika un materiālo resursu trūkums, kā arī kaitīgie ieradumi” [7]. Tas norāda uz vecāku izpratnes par veselības aprūpi un viņu dzīves veida izšķirošo nozīmi bērnu veselības stiprināšanā un uzturēšanā. Sevišķi svarīgi tas ir bērniības agrīnajā posmā, kad bērns ir pilnībā atkarīgs no ģimenes. Gan ģimenē, gan skolā veidojas bērnu vērtību sistēma, un vecāki un skola vistiešāk var ietekmēt, lai bērni pamazām izjustu veselību kā dzīves vērtību, saprastu, ka laba dzīve ir iedomājama tikai kopā ar labu veselību, ka veselība ir vērtība jau pati par sevi.

Pamati bērna veselībai tiek ielikti jau grūtniecības laikā, to ietekmē mātes veselības stāvoklis, dzīvesveids, kaitīgie ieradumi (smēķēšana, alkoholisms u.c.), dzīves vide, mātes uzturs, emocionālā labsajūta u.c. Nozīmīga ir ne tikai mātes, bet arī tēva veselība. Psihologi uzskata, ka bērna turpmāko veselību un attīstību ietekmē arī fakts, vai bērns ir gribēts vai nē.

Atbilstoši bērnu vecumposmiem rakstā aplūkotas veselības stāvokļa izmaiņas jaundzimušajiem, pirmskolas vecuma un skolas vecuma bērniem.

Bērnu veselības izmaiņu analīzē izmantota statistiskā informācija par Latvijas un Liepājas bērnu iedalījumu veselības grupās, pārbaudēs konstatētajiem veselības traucējumiem, veselības un dzīves kvalitātes pētījumu atziņas. Liepāja izvēlēta par piemēru augstākas par vidējo dzimstības dēļ. Kā eksperti intervijas sniedza Liepājas dzemdību nama mediķi, sociālie darbinieki, ģimenes ārsti. Aktuālu problēmu noskaidrošanai par pirmskolas un skolas vecuma bērnu veselības izmaiņām tika veiktas pedagogu, psihologu, medmāsu fokusgrupu intervijas bērnu dārzos un skolās Liepājā un Kurzemes laukos. Intervijas notika piecās Liepājas skolās, vienā Liepājas rajona un vienā Kuldīgas rajona skolā, Liepājas sociālajā dienestā, kopumā tajās piedalījās 32 pedagogi, psihologi, medmāsas. Grupu dalībnieki bija ar pietiekami lielu pieredzi darbā ar bērniem, lai varētu raksturot bērnu veselības, arī uzvedības, dzīves veida izmaiņas un izvērtēt izmaiņu cēloņus. Ilgākais pedagoģiskā darba stāžs bija 39 gadi, pie tam nepārtraukti vienā skolā.

Lai saglabātu fokusgrupu dalībnieku un ekspertu anonimitāti, tekstā pie konkrētiem izteikumiem iekavās ir šifrēts viņu identitātes apzīmējums.

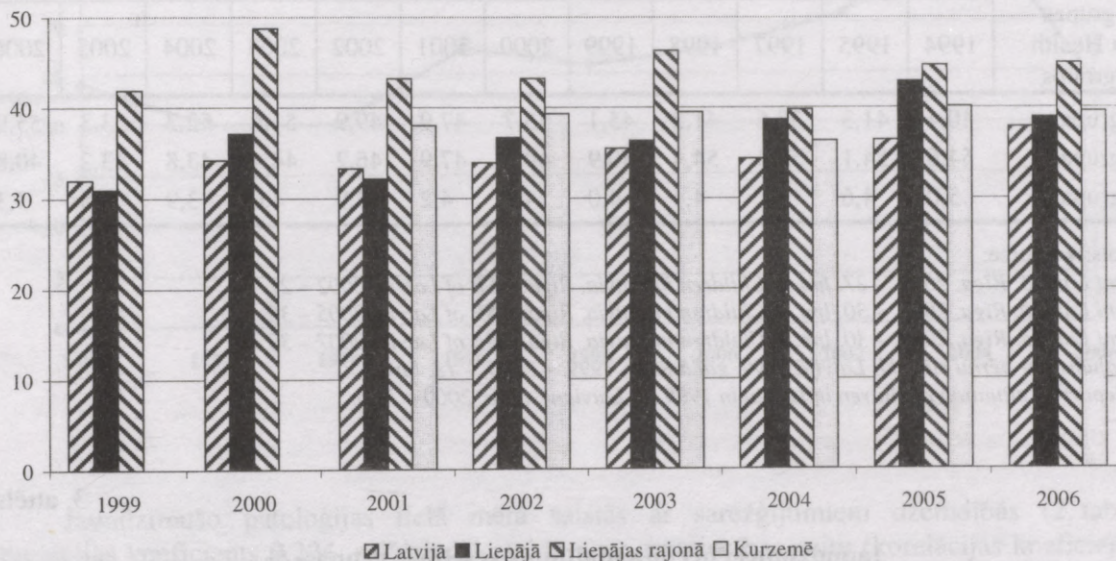
Jaundzimušo veselība.

Lai raksturotu bērnu veselību piedzimstot un mēģinātu noskaidrot iespējamās to ietekmējošos faktorus, tika veikts jaundzimušo veselības pētījums – kā to ietekmē vecāku sociāli demogrāfiskās pazīmes un veselības ieradumi, kas veido arī bērna augšanas vidi. Par jaundzimušo veselības rādītāju tika izvēlētas patoloģijas, un pētījuma pamatā bija pieņēmums, ka tās saistās ar māšu vecumu, izglītību, nodarbinātību, ģimenes stāvokli, reproduktīvo uzvedību, kas ietekmē grūtniecības gaitu un dzemdību sarežģījumus. Pētījums tika veikts Liepājas dzemdību namā. Liepājā un Liepājas rajonā dzimstības rādītāji ir augstāki nekā

Kurzemē un Latvijā vidēji (1. un 2. att.), tāpēc ir lietderīgi uzziņāt, kāds ir šo salīdzinoši daudzskaitlīgo jaundzimušo kvalitatīvais sastāvs, kādi faktori to ietekmē, kādas līdz ar to ir bērnu veselības izredzes turpmākajos gados, skolas laikā. Tas ir ļoti būtiski sašaurinātas paaudžu nomaiņas apstākļos. Pētījums aptvēra katru otro gadu laika posmā no 1990. gada līdz 2006. gadam, tika iegūta plaša informācija par 1141 māti un viņām dzimušajiem bērniem [6].

1. attēls

Dzimušo skaits, uz 1000 fertīlā vecuma sievietēm
Live births per 1000 of fertile age women

Avots: • Source:

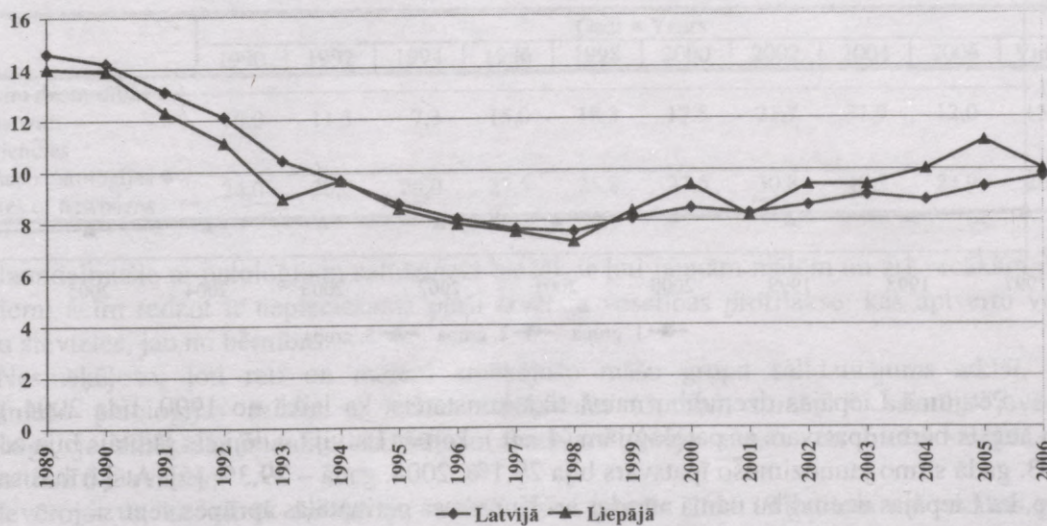
Demogrāfijas gadagrāmata. LR CSB. Rīga – 1999. – 2003.

• Demographic yearbook. Riga: CSB of Latvia, 1999-2003

Demogrāfija. LR CSB. Rīga, 2004. – 2007. • Demography. Riga: CSB of Latvia, 2004-2007

2. attē.

Dzimumstība Latvijā un Liepājā (uz 1000 iedzīvotājiem)
Birth rate in Latvia and Liepaja city

Avots: • Source:

Demogrāfijas gadagrāmata. LR CSB. Rīga – 1989. – 2003.

• Demographic yearbook. Riga: CSB of Latvia, 1989-2003

Demogrāfija. LR CSB. Rīga, 2004. – 2007. • Demography. Riga: CSB of Latvia, 2004-2007

Dzemdību nama statistisko informāciju pētījumā papildināja statistiskie dati par jaundzimušo veselību Latvijā.

Veselības statistika atspoguļo iepriecinošu tendenci – valstī kopumā pieaug pirmajā veselības grupā un samazinās otrajā un trešajā ieskaitīto jaundzimušo īpatsvars (1. tab., 3. att.).

1. tabula

Jaundzimušo bērnu sadalījums veselības grupās, %
• Distribution of newborns in Latvia by health groups

Veselības grupas • Health groups	Gadi • Years											
	1994	1995	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
1. grupa	40,4	41,3	38,6	41,2	45,1	45,7	47,9	49,9	51,6	52,3	53,3	55,9
2. grupa	54,6	54,1	56,3	54,4	50,9	49,8	47,9	46,2	44,4	43,8	43,2	40,8
3. grupa	5,0	4,6	5,1	4,4	4,0	4,5	4,2	3,9	4,0	3,9	3,5	3,3

Avots: • Source:

Bērni Latvijā. Rīga, 2002. – 27. lpp. • Children in Latvia. Riga: CSB of Latvia, 2002 – 27. p.

Bērni Latvijā. Rīga, 2005. – 30. lpp. • Children in Latvia. Riga: CSB of Latvia, 2005 – 30. p.

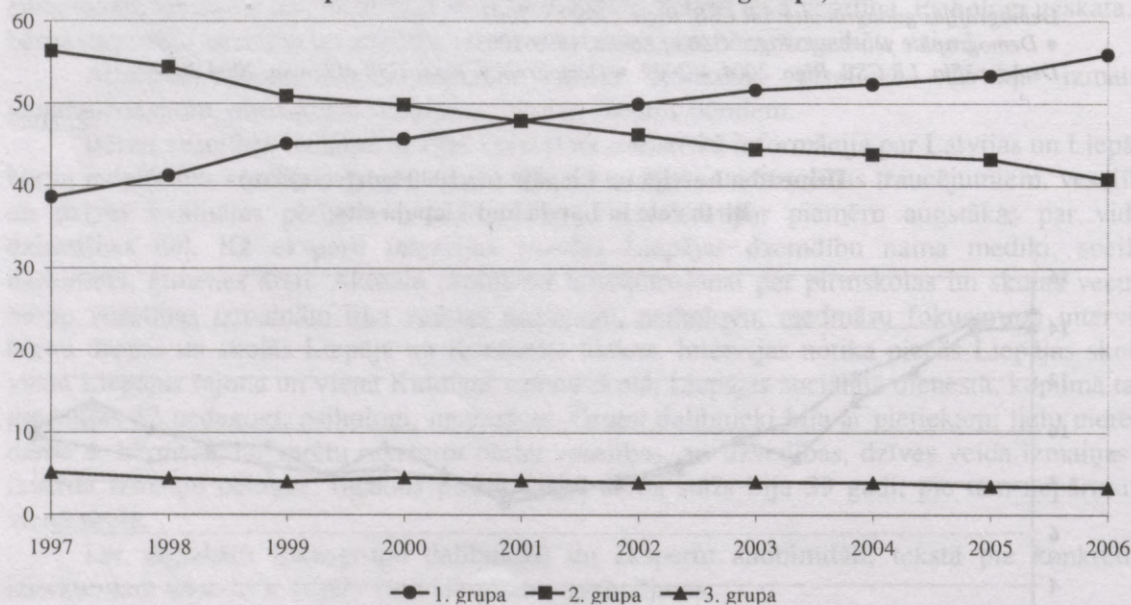
Bērni Latvijā. Rīga, 2007. – 30. lpp. • Children in Latvia. Riga: CSB of Latvia, 2007 – 30. p.

Ziņojums par bērnu stāvokli Latvijā 1999. gadā Rīga, 1999. – 2000. – 13. lpp.

• Report on situation of children in Latvia in 1999 (in Latvian). Riga, 2000 – 13 p.

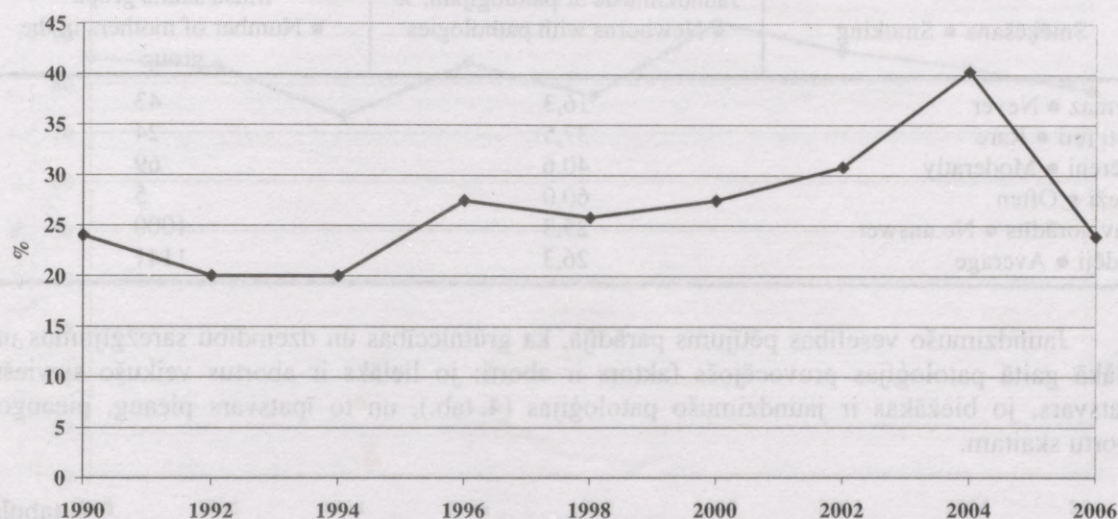
3. attēls

Jaundzimušo bērnu sadalījums veselības grupās, %
Proportion of newborns in the health groups, %

Pētījumā Liepājas dzemdību namā tika konstatēts, ka laikā no 1990. līdz 2004. gadam bija augsts bērnu īpatsvars ar patoloģijām (4. att.), kamēr Latvijā vidēji šis rādītājs bija zemāks: 2003. gadā slimo jaundzimušo īpatsvars bija 29,1%, 2004. gadā – 29,3% [5]. Atšķirības saistītas ar to, ka Liepājas dzemdību namā atrodas arī Kurzemes perinatālās aprūpes centrs.

Jaundzimušo pataloģijas Liepājā, %
Proportion of newborns with pathology in Liepaja city, %

Jaundzimušo pataloģijas lielā mērā saistās ar sarežģījumiem dzemdībās (2. tab.), korelācijas koeficients 0,224, salīdzinoši mazāk – ar grūtniecības gaitu (korelācijas koeficients 0,096). Nozīme ir grūtniecības ilgumam: patoloģiju varbūtība saistās ar priekšlaicīgām dzemdībām vai pārnēsāšanas gadījumiem.

2. tabula

Sarežģījumi dzemdībās un jaundzimušo pataloģijas Liepājā,

% no kopējā dzemdību skaita

- Deliveries with inconveniences and pathologies of newborns in Liepaja,
% of all births

	Gadi • Years									Vidēji
	1990	1992	1994	1996	1998	2000	2002	2004	2006	
Sarežģījumi dzem-dībās • Deliveries with inconveniences	10,0	11,3	7,3	15,0	18,3	17,5	21,7	31,9	12,0	15,7
Jaundzimušo pataloģijas • Pathologies of newborns	24,0	20,0	20,0	27,5	25,8	27,5	30,8	40,3	23,9	26,3

Jaundzimušie ar patoloģijām salīdzinoši biežāk ir ļoti jaunām mātēm un arī vecākām par 30 gadiem; acīm redzot ir nepieciešama plaši izvērstā veselības profilakse, kas aptvertu visu vecumu sievietes, jau no bērnības.

Nesmēķējošo, ļoti reti un mēreni smēķējošo māšu grupu salīdzinājums atklāj, ka jaundzimušo pataloģijas saistās ar mātes smēķēšanu (3. tab.), tomēr šī saistība jāvērtē piesardzīgi, jo smēķēšanas faktu atzīmējušo īpatsvars nebija augsts, un biežu smēķēšanu uzrādīja tikai 5 sievietes.

Ievērojot to, ka vairāk smēķētāju ir tieši riska grupās (līdz 19 gadiem un vecākas par 30 gadiem), tomēr var pieļaut, ka šis māšu netikums apdraud bērna veselību, šādu saistību uzsver arī mediķi. Viņiem ir arī zināms, ka ne visas smēķējošās mātes šo faktu atzīst.

3. tabula

Jaundzimušo patoloģijas Liepājā, % pēc mātes smēķēšanas
• Proportion of newborns with pathologies by mother's smoking habits in Liepāja, %

Smēķēšana • Smoking	Jaundzimušie ar patoloģijām, % • Newborns with pathologies	Māšu skaits grupā • Number of mothers in the group
Nemaz • Never	16,3	43
Ļoti reti • Rare	37,5	24
Mēreni • Moderately	40,6	69
Bieži • Often	60,0	5
Nav norādīts • No answer	25,3	1000
Vidēji • Average	26,3	1141

Jaundzimušo veselības pētījums parādīja, ka grūtniecības un dzemdību sarežģījumus un tālākā gaitā patoloģijas provocējošs faktors ir aborti: jo lielāks ir abortus veikušo sieviešu īpatsvars, jo biežākas ir jaundzimušo patoloģijas (4. tab.), un to īpatsvars pieaug, pieaugot abortu skaitam.

4. tabula

Jaundzimušo patoloģijas Liepājā, saistībā ar abortu skaitu, %
• Newborns with pathologies by number of abortions in Liepāja, %

Aborti • Abortions	Jaundzimušie ar patoloģijām, % • Newborns with pathologies	Māšu skaits grupā • Number of mothers in the group
Nebija • No one	26,0	653
1	22,4	267
2	26,8	123
3	38,4	52
4 un vairāk • 4 or more	36,9	46

Jaundzimušo patoloģiju risku ietekmē mātes ģimenes stāvoklis: laulībā sastāvošajām šāds risks ir zemāks nekā neprecētajām (5. tab.).

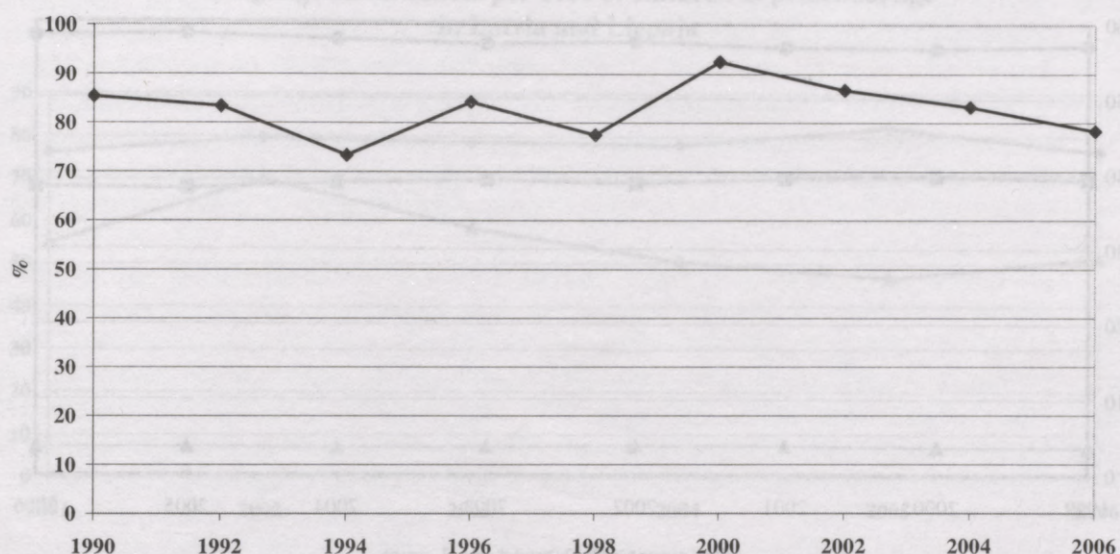
5. tabula

Jaundzimušo patoloģijas Liepājā, % pēc mātes ģimenes stāvokļa
• Newborns by pathologies by marital status of mother in Liepāja, %

Mātes ģimenes stāvoklis • Marital status of mother	Jaundzimušie ar patoloģijām, % • Newborns with pathologies
Reģistrēta laulība • Married	22,8
Nereģistrēta kopdzīve • Cohabitation in partnership	32,2
Vientuļā māte • Single parent	36,8
Nav atbildes • No answer	26,0

Ģimenes ārsti ir ievērojuši, ka palielinās to māšu skaits, kas bērnu baro ar krūti, arī pētījums Liepājas dzemdību namā apliecina, ka krūts barošana pirmajās bērna dzīves dienās ir dominējošā, tomēr to izvēlējušos īpatsvars ir diezgan svārstīgs (5. att.).

Krūts barošanas dinamika Liepājā, %
Fluctuation in proportion of breast feeding in Liepaja, %

Iedzīvotāju veselības apsekojumā (2003. gada dati) ir informācija par bērnu barošanu ar krūti atkarībā no dzimšanas secības: 1. bērnu šādi baro 92,5% gadījumu, 2. bērnu ar krūti baro 77,1% māšu, bet trešo bērnu – visas (5).

„To viņas ir sapratušas, ka nekas labāks jau bērnam par to nebūs. Pirmā gada barošana ir svarīga, lai gastrīti neveidotos” (M).

Tā kā sievietes reproduktīvo uzvedību un veselību ietekmē viņu izglītība, vecums, nodarbinātība, ģimenes stāvoklis – rezultātā bērnu veselība pirms dzimšanas ir atkarīga no viņu vecāku dzīves veida, kas ietekmē bērnu veselību un attīstības iespējas arī turpmākajos gados pirmskolas vecumā un skolas laikā. Šo sakarību uzsvēra bērnu dārzu un skolu pedagogi, sociālie darbinieki un mediķi.

Pirmskolas vecuma bērnu veselība.

Lai gan vairāk nekā puse pirmskolas vecuma bērnu atbilst pirmajai veselības grupai un kopš 2004. gada vērojams šī grupas īpatsvara pieaugums, gan ne visai noturīgs, atbilstoši samazinoties otrajā veselības grupā ieskaitīto īpatsvaram, tomēr pirmskolas vecuma bērnu sadalījums veselības grupās liecina, ka kopumā jaunās paaudzes veselība uzlabojas ļoti lēnām (6. att.). Šajā vecumā ir daudz bērnu ar dažādām stājas un runas attīstības problēmām (7. un 8. att.). Liepājā situācija ar stāju un runas attīstību ir salīdzinoši labāka nekā Latvijā vidēji, bet attiecībā uz skoliozi tā ir pretēja, lai gan vērojama samazināšanās tendence (9. att.).

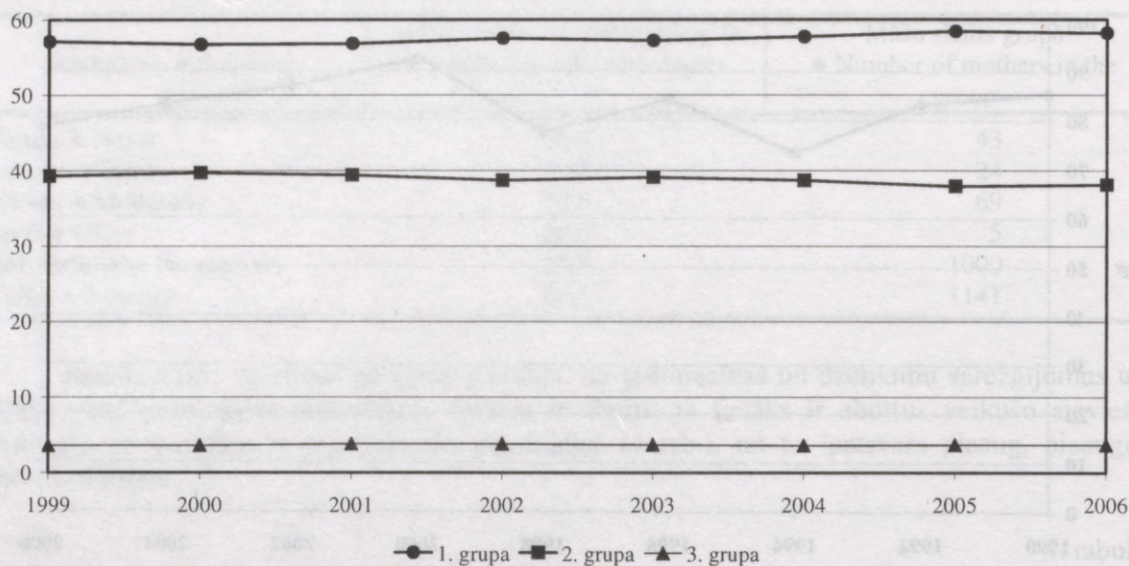
Kā šīs problēmas izpaužas ikdienā, kas varētu būt izmaiņu cēlonis, to vislabāk zina bērnu dārzu audzinātājas, vadītājas, medmāsas. Tāpēc līdztekus statistiskajai informācijai izmantoti fokusgrupu diskusijās izteiktie vērojumi un spriedumi par šīs vecuma grupas bērnu veselības stāvokli un varbūtējiem izmaiņu cēloņiem.

Kā novērojuši bērnu dārzu darbinieki, praktiski neatšķiras „mājas” un „dārziņa” bērnu veselība, tomēr dārziņā bērni visumā attīstās labāk nekā tikai mājās dzīvojot – gan intelektuālā ziņā, gan fiziski.

„Saisītībā ar slimšanu nevarētu teikt, ka visos gadījumos būtu tā, ka tie bērni, kas iet dārziņā, vairāk slimotu. Ir arī tādi, kas ir mājās, bet tāpat slimo daudz, jo ir novājināta imūnsistēma” (BM 1).

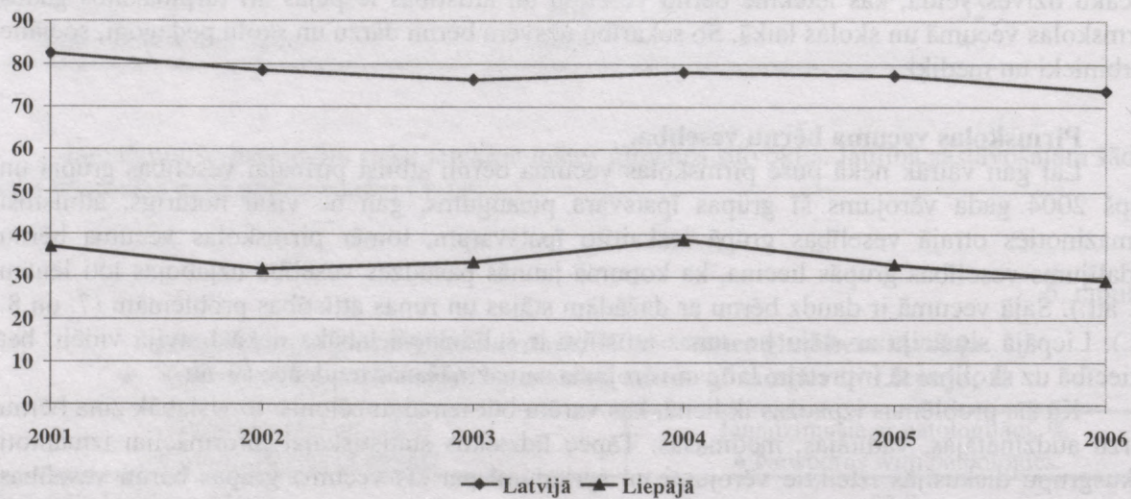
6. attēls

Pirmsskolas vecuma bērnu sadalījums veselības grupās Latvijā, %
Proportion of children at preschool age in health groups in Latvia, %

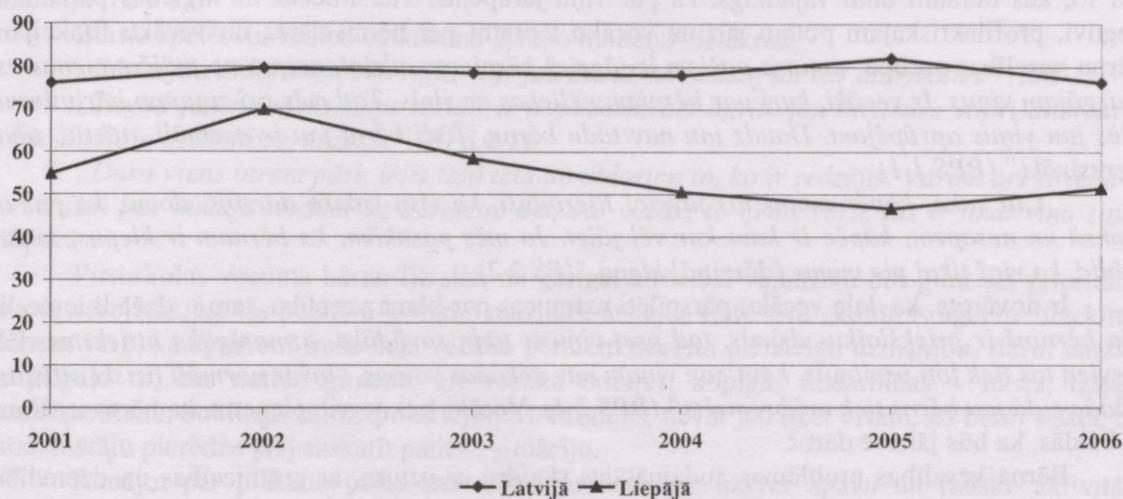
7. attēls

Stājas traucējumu gadījumi uz 1000 pārbaudītajiem pirmsskolas vecuma bērniem Latvijā un Liepājā
Bearing disturbances per 1000 of children at preschool age in Latvia and Liepaja

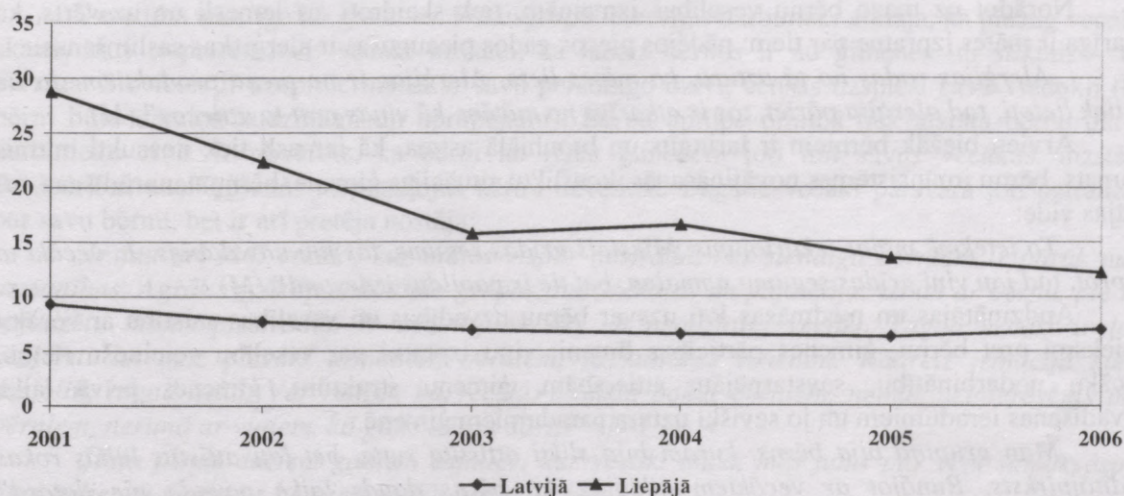
8. attēls

Valodas traucējumu gadījumi uz 1000 pārbaudītajiem pirmsskolas
vecuma bērniem Latvijā un Liepājā
Language disturbances per 1000 of children at preschool age
in Latvia and Liepaja

9. attēls

Skoliozes gadījumi uz 1000 pārbaudītajiem pirmsskolas vecuma bērniem
Latvijā un Liepājā
Scoliosis per 1000 of children at preschool age
in Latvia and Liepaja

Vīrusu slimības bērnu dārzu bērniem ir samērā reti. Bērni dārziņu slimošanas dēļ kavē maz. Vairāki diskusiju dalībnieki nekādas ļoti izteiktas iedzimtības problēmas nav ievērojuši, arī to pieaugumu nē. Tomēr vienlaicīgi tika atzīts, ka pieaug alergisko bērnu skaits, vairāk nekā pirms 5 – 10 gadiem ir astmatīki (bet šādu uzskaiti veselības statistika neatspoguļo), ir atsevišķi psoriāzes gadījumi, tos uz novērojumu pamata audzinātājas saista ar iedzimtību, vairāk nekā agrāk ir bērnu ar redzes problēmām.

Vecāki ļoti dažādi reaģē gadījumos, kad bērnam ir kādi veselības traucējumi. Medmāsa ar ļoti lielu darba stāžu stāstīja, ka pirms gadiem 20 vecāki tomēr biežāk jautāja – ko darīt – ja bērnam ir kādas problēmas. Bet arī mūsdienās vairākums vecāku ārstiem uzticas, tie vecāki,

kuri ievēro ārstēšanas noteikumus, izpilda visus norādījumus par profilaksi, arī paši jautā, kā rīkoties, reizēm uztraucas par daudz. Negatīvi tiek vērtēti gadījumi, kad vecāki neievēro ieteikumus – piem. par plakano pēdu – vēlāk tas ietekmē veselību. Bez savlaicīgi veiktajiem profilakses pasākumiem (potēm) dārziņā bērnus neuzņem. Esot arī tādas ģimenes, kuras ar dzīšanu jādzen to izdarīt.

Vecāki ir ļoti dažādi, un bērnu dārza darbiniekiem ne vienmēr izdodas viņus pārliecināt par to, kas bērnam būtu vajadzīgs, kā par viņu jārūpējas. Tas attiecas uz higiēnas paradumu apguvi, profilaktiskajām potēm, arī uz vecāku izpratni par bērnu dārza un vecāku funkcijām bērnu veselības aprūpē: „mums pašiem ir jāgriež bērniem naziņi, nesam no mājām cienastus, mazgājam viņus. Ir vecāki, kuri par bērniem neliekas ne zinīs, Tad mēs arī ziņojam bāriņtiesai. Mēs jau viņus aprūpējam. Daudz jau nav tādu bērnu. Tādi bērni jau ir normāli attīstīti, tikai agresīvāki” (PPS 1 1).

„Citi saka, kāpēc mums tas jāveic! Pieraduši, ka visu izdara dārziņš, domā, ka par to maksā un nesaprot, kāpēc ir kaut kur vēl jāiet. Ja mēs pasakām, ka bērnam ir klepus, mums atbild, ka viņš tikai pie mums [dārziņā] klepo.” (PS 2 2).

Ir novērots, ka daļa vecāku pārspīlēti uztraucas par bērna veselību, tam ir dažādi iemesli: „ja bērniņš ir priekšlaikus dzimis, tad pret viņu ir tāda savādāka, uzmanīgāka attieksme. Vēl aizvien tas tiek ļoti uzmanīts, kaut gan viņam nav nekādas vainas, viņš ir normāli fiziski attīstīts. Tādā veidā jau bērns tiek arī bremsēts” (BPS 2 1). Vecāki ļoti negrib pieņemt, ka bērns ir slims, jo baidās, ka būs jākavē darbs.

Bērna veselības problēmas audzinātājas skaidro ar uzturu, ar grūtniecības un dzemdību gaitu, māšu veselību: „ir uzskaitīti visi tie produkti, kurus nedrīkst bērns lietot, piem. kečups un citi produkti, kas visu to veicina” (BPS 2 1).

„Kad bērns sāk slimot, tad mamma saka, nu jā, man jau ārsts teica, ka vajag barot dabīgi, vajadzēja klausīt” (BPS 2 2).

„Šobrīd neiznēsātos bērniņus ir daudz vieglāk saglabāt, lai viņi izdzīvotu. Neiznēsāti bērni jau nav tik aktīvi un veselīgi kā tie, kuri ir iznēsāti, cik ir nepieciešams. Neiznēsātais bērns jau nav saņēmis to, ko viņam vajadzēja vēl divus, trīs mēnešus saņemt. Mani ļoti kaitina, ka grūtnieces staigā ar plīku muguru un vēderu. Tādā veidā to bērniņu apaukstēs” (BM 2).

Norādot uz mazo bērnu veselības izmaiņām, tiek skaidroti arī iemesli un uzsvērts, ka svarīga ir mātes izpratne par tiem: pēdējos piecos gados pieaugušas ir alerģiskas saslimšanas.

„Alerģijas rodas no tā uztura, ko mātes lieto. Alerģijas ir no piena produktiem. Ja tie netiek lietoti, tad alerģija pāriet, tas ir atkarīgs no mātēm, kā viņas pret to attiecas” (M).

Arvien biežāk bērniem ir laringīts un bronhiālā astma, kā iemesli tiek nosaukti mitrais klimats, bērnu imūnsistēmas novājināšanās, konfliktu situācijas ģimenē, bērnu nenorūdīšana, arī mājas vide:

„To ietekmē mājas iekārtojums. Mīksta grīdas segums, tas jau nav dabīgs. Ja vecāki to saprot, tad jau viņi grīdas segumu nomaina, bet tie ir papildus izdevumi” (M).

Audzinātājas un medmāsas ļoti uzsver bērnu uzvedības un veselības saistību ar vecāku attieksmi pret bērnu, ģimenes pārticības līmeni, viņu izpratni par veselību veicinošu rīcību, vecāku nodarbinātību, savstarpējām attiecībām, ģimeņu struktūru, ģimenes brīvā laika pavadīšanas ieradumiem un jo sevišķi uztura paradumiem ģimenē.

„Man grupiņā bija bērns, kuram bija slikti attīstīta runa, bet ļoti attīstīts labās rokas rādītājpirksts. Runājot ar vecākiem atklājās, ka bērns daudz laika pavada pie datora” (BPS 2 1).

„Pagājušo gadu bija meitenīte, kurai mamma bija aizrāvusies ar herbalife produktiem, viņa teica, lai bērnam nedod brokastis, jo esot iedzērusi kokteilīti un vēl pāris reizes dienā bija jādod kapsulas. Beigās bērnam bija problēmas ar vēderu” (BPS 1 1).

„Nāk bērni, kuri negrib ēst salātus, grib ēst tikai maizi, cīsiņus un makaronus. Un pēc tā var spriest, ko bērnam dod ēst mājās” (BM 1).

„Jālieto ir pareiza barība. Jo barība ir rupjāka, jo labāka. Tagad jau laukos arī visādas ķīmijas ber virsū dāržeņiem. Ceptu barību vispār bērniem līdz 3 gadiem dot nevar” (BM 1).

„Viena mamma teica, ka ir labi, ka bērns nāk dārziņā, tad vismaz bērns vienu reizi paēd siltu ēdienu, jo viņai neesot laika mājās gatavot” (BV 1).

Saskarsmes, uzvedības, veselības problēmas raksturīgas kā trūcīgu, tā arī materiāli labi situētu ģimeņu bērniem, un pārticība ne vienmēr garantē sirsnīgu attiecību veidošanos.

„Bērni no bagātākām ģimenēm gaida, ka vecāki viņiem kaut ko atnesīs, nākot pakaļ, bet tie nabadzīgākie gaida tieši pašus vecākus un bučo viņus, priecājas, ka vecāki vispār ir ieradušies” (BM 1).

„Ir tādi vecāki, kuriem ir tuberkulozes un ved bērnus uz dārziņu, neviens to nevar aizliegt” (BV 1).

Bērnu spēlēs, uzvedībā saskatāma „ļaujo multeņu” ietekme:

„Bērns jau atdarina to, ko redz, viņš jau domā, ka nošauj un var atdzīvoties” (BM 1).

„Tagad jau tie meksikāņu seriāli ir noplakuši, bet agrāk jau meitenes stipri attēloja to visu, attēloja dzemdības, kāzas...” (BPS 2 1).

„Dara viens otram pāri, ieiet tajā tēlā un atdarina to, ko ir redzējis. Varam arī strādāt ar vecākiem par mediju ietekmi uz bērniem, bet, vai vecāki to ņems vērā, tas ir tikai viņu ziņā” (BPS 2 1).

Pirmskolas vecuma bērnu fiziskai un garīgai attīstībai vajadzētu būt ģimenes prioritātei, bet ir vērojams, ka tās pozitīvā ietekme mazinās, atstājot vietu citu „kultūras aģentu” ietekmei. Jāņem vērā, ka aptuveni trešā daļa vecāku bērniem nevelta pienācīgu uzmanību. Bērni dārziņā atspoguļo to, kas notiek ģimenē, arī vecāku hobijus, kopīgās nodarbības – stāsta, izspēlē makšķerēšanu, boulinga zāles apmeklējumus. Protams, nevar jau ticēt visam, ko bērni stāsta, bet audzinātāju pieredze ļauj saskatīt patieso situāciju.

Runājot par plakano pēdu, par stāju, audzinātājas uzsver apavu un fizisko aktivitāšu nozīmi: „senos laikos jau bērni staigāja plikām kājām vai postalām, tika izjusta zeme, kas pēdu masēja. Kādreiz, staigājot pa grants ceļu, tika masēta pēda” (BM 1).

„Tagad jau ļoti maz ar plikām kājām staigā, tik cik jūrmalā. Agrāk bērni skraidīja pa lauku un daudz spēlējās, tagad sēž pie datora” (BPS 2 1)

Plakanās pēdas veidošanos var ietekmēt ģimenes materiālie apstākļi, jo jaunākajiem bērniem nākas atdot vecākā bērna apavus.

Bērnu dārzu darbinieki uzskata, ka bērni ir labi attīstīti, bet agresīvāki salīdzinājumā ar nedaudz senāka laika bērniem, jo pietrūkstot audzināšanas.

Uzvedība atkarīga no ģimenes. Fokusgrupu intervijās darbinieki atklāja, ka pieaug vecāku skaits, kuri ir pretenciozi: vecāki uzskata, ka labais bērns ir no ģimenes un sliktais – no dārziņa. Sievietes ir neapmierinātas ar savu personīgo dzīvi, cenšas uzspiest savu viedokli (kā bērni būtu dārziņā audzināmi un aprūpējami). Bērnu aprūpe pilnībā tiek atstāta bērnu dārza darbinieku ziņā. Ir novērots, ka bērni no riska ģimenēm ļoti mīl savus vecākus, aizstāv. Sabiedrības noslāņošanās atspoguļojas bērnu uzvedībā. Bagātie vecāki pārsvarā ļoti uztraucas par savu bērnu, bet ir arī pretēja nostāja:

„Ir jau arī tādi vecāki, kur mātes vispār nestrādā, bet vienalga bērniem ir pārāk maz uzmanības. Agrāk vecāki pienāca pie grupas audzinātājas un pajautāja, kā iet ar bērnu, pie kā vajadzētu mājās piestrādāt. Ir apzinīgi vecāki un neapzinīgi vecāki. Tagad vecāki ir ļoti aizņemti un maz pievērš uzmanību bērniem, to kultūras līmenim. Kādreiz iemācīja kādu dzejoli, tagad nekā. Var redzēt, ka vecāki, atnākot pakaļ bērniem, nemaz neinteresējas par bērniem, nerunā ar viņiem, kā gājis bērnu dārzā” (BM 1).

„Bija pirms dažiem gadiem sapulce, kur vecāki teica, mēs jums par visu samaksāsim, tikai nelieciet mums ar bērniem mājās strādāt” (BPS 1 1).

„Vienai meitenei ir aukle un viņa teica, ka bērns ar vecākiem vispār gandrīz nav kopā, visu laiku pamatā pavada ar aukli. Ja nu vienīgi rotaļlietas ir labākas” (BPS 1 1).

„Tie bērni, kas ir turīgāki, nelabprāt draudzējas ar nabadzīgiem. Nāk bērni uz bērnu dārzu ar mobiliem telefoniem, nāk ar kosmētiku, kabatā jau ir nauda” (BM 1).

„Bērniem, kuriem nekā netrūkst, nav vērtības izjūtas tai mantai. Bērns neprot dalīties, ja otrs arī grib ar to parotaļāties, tad saka, ka tas ir mans” (BPS 2 1).

Negatīvi ir tas, ka vecāku bailes, nedrošība pāriet uz bērnu. Bērnus ietekmē vecāku prombūtne, un audzinātājas paredz, ka peļņas darba ārzemēs sekas izpaudīsies vēlāk:

„Vecākiem ir jāstrādā daudz stundas darbā. Vecākiem ir bailes pazaudēt darbu. Šīs bailes atstāj iespaidu uz bērnu” (BM 1).

„Bija viena meitene, kurai tēvs regulāri bija prom, meitene bija ļoti nervoza un ļoti daudz vis kaut ko pārmeta mammai” (BPS 2 2).

Balstoties pieredzē, pētījumu atziņās, speciālas literatūras studijās, audzinātājas nosauc vairākus iemeslus, kas varētu būt izraisījuši negatīvās izmaiņas: alerģiju izplatību veicina izplūdes gāzes, putekļi, dzīvnieku spalvas, smēķētāji. Liela nozīme ir pārtikai, vecāki bērniem agri dod daudz saldumu. Iemesli tiek saskatīti arī vecāku uzvedībā, nekritiskā reklāmu uztveršanā – vecāki dod bērniem uztura bagātinātājus, mātes ir nervozas.

Problēmas, kas sekmē nevēlamas ievirzes izmaiņas bērnu uzvedībā, raksturo atsevišķi fokusgrupu dalībnieku izteikumi par to, ka mazinājusies vecāku interese par bērniem, vecāki negrib uzņemties atbildību, vecāki ir svešumā: vecāki ir ļoti aizņemti, nemāca uzvedības kultūru, neinteresējas, ko bērns dienā dārziņā darījis. Bērnu bieži audzina vecmammās, jo vecāki aizbraukuši peļņā uz Īriju, vai arī dzer. Apkopojošais darbinieku secinājums ir: ne pārticība, ne trūkums ģimenē pats par sevi nenodrošina bērnu veselību, izšķirošais ir vecāku vērtīborientācija, dzīves veids. Dārziņš var kompensēt atsevišķus negatīvus aspektus – var mudināt vecākus ievērot veselības aprūpes, uztura pamatprincipus, izskaidrot profilakses nozīmi, bet nevar ietekmēt vecāku rīcību. Dārziņā bērni iemācās adaptēties mainīgā sociālā vidē, tiek sagatavoti skolai. Bērnu attīstībā pirmsskolas vecumā ģimenei ir izšķirošā loma.

Skolēnu veselība.

Bērna sekmīgas iedzīvošanās jaunā – skolas – vidē priekšnoteikums ir pirmsskolas vecumā uzkrātā intelektuālā bagātība, saskarsmes prasmes un veselība.

Fokusgrupu diskusijās iesaistītajiem skolotājiem, medmāsām, psihologiem, sociālajiem pedagogiem tika jautāts par skolēnu veselības izmaiņām laika posmā no aptuveni 1996. gada – 20. gs. beigās un 21. gs. sākumā: kad skolas gaitas secīgi uzsāka un turpināja 1990. un turpmākajos gados dzimušie bērni.

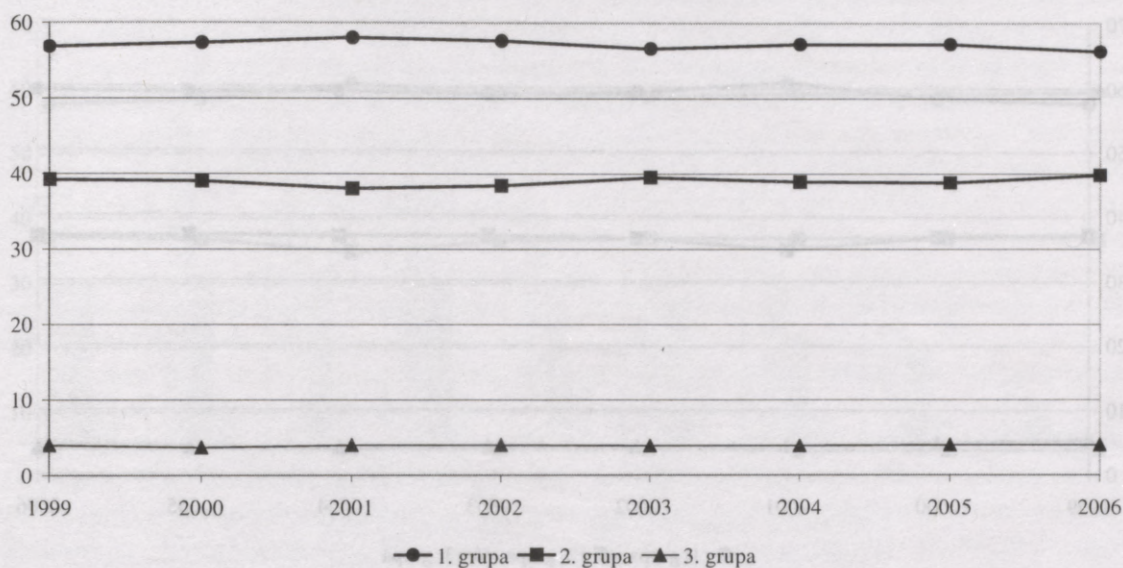
Visumā skolotāji atzīmē tās problēmas, kuras ir pamanījušas jau bērnu dārzu audzinātājas un medmāsas – šīs problēmas skolas gados saasinās; var pieņemt, ka vecāki, kuri saviem bērniem pirmsskolas vecumā nav veltījuši nepieciešamo uzmanību, bērnam kļūstot par skolnieku, savu attieksmi nemaina un bērnu attīstību pilnībā uztic skolai. Situācijas raksturojuma ziņā skolas viena no otras īpaši neatšķiras: problēmas, to izpausmes ir visai līdzīgas. Diskusiju dalībnieki, izsakot savu viedokli, daudzos gadījumos bija vienprātis un viens otru tikai papildināja ar konkrētiem piemēriem.

Uz vispārīgo jautājumu par skolēnu veselības izmaiņām skolotāji pārsvarā atbildēja, ka nekādu īpašu pārmaiņu nav – t. i. viņu teiktais lielos vilcienos saskan ar veselības statistikas datiem par Latvijas skolēnu iedalījumu veselības grupās: laika gaitā tikai nedaudz mainījušās pirmajā un otrajā veselības grupā ieskaitīto skolēnu proporcijas par labu pirmajai grupai, bet trešās grupas īpatsvars īpaši nemainās (10.-12. att.). Diemžēl trešajā veselības grupā ieskaitīto pirmklasnieku un pārējo skolēnu īpatsvars ir augstāks salīdzinājumā ar pirmsskolas vecuma bērniem: statistika atspoguļo bērnu veselības stāvokļa pasliktināšanos, pārejot jaunajā – skolēna – statusā: pieaug dažādu veselības traucējumu izplatība (13.-17. att.), kas, iespējams, raksturo skolas vides un slodzes neatbilstību augoša, nenobrieduša bērna organisma pielāgošanās iespējām. Izņēmums ir dzirdes un valodas traucējumi: mācības pozitīvi ietekmē runas attīstību, nepieciešamības gadījumā ir pieejama logopēda palīdzība.

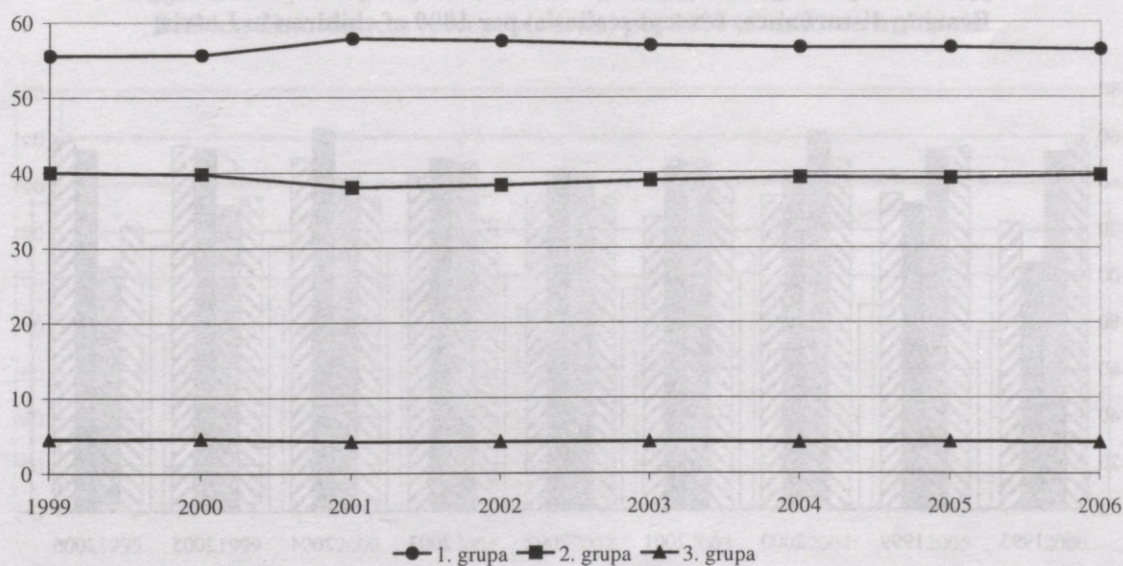
Iepriecinoši, ka vismaz pusaudžu vecumā (15-17 gadi) vairākām problēmām ir tendence mazināties (tas attiecas uz stājas traucējumiem, dzirdi), tomēr gadu gaitā veselības problēmu aktualitāte īpaši nemainās, un visās skolēnu grupās trešajā veselības grupā ieskaitīto skolēnu īpatsvars ir augstāks nekā pirmsskolas vecumā – pārsniedz 4%.

Diskusiju gaitā atklājās, ka skolotāji ir ievērojuši: arvien biežāki ir gadījumi, kad bērnam, jau uzsākot skolas gaitas, ir stājas problēmas, ir izplatītas dažādas alerģijas, redzes traucējumi, arī astmas gadījumi: jau bērnu dārzā konstatētās problēmas turpinās. Vairākās skolās līdz 4% no visiem skolēniem ir astmatīki. Skolu pedagogi, raksturojot pirmklasnieku veselības problēmas un izmaiņas skolas laikā, nosauc arī iemeslus, kas sasaucas ar bērnu dārzu audzinātāju vērojumiem, cik tālu tas skar ģimeni: klimatu, neizārstētus bronhītus, pavājinātu imunitāti, nesaskaņas ģimenē, vecāku aizņemtbu un stresu, Černobiļas avārijas sekas, piesārņoto gaisu, jaunās tehnoloģijas, sabiedrību kopumā.

Pirmklasnieku sadalījums veselības grupās Latvijā, %
Distribution of pupils in 1st grade by health groups in Latvia, %

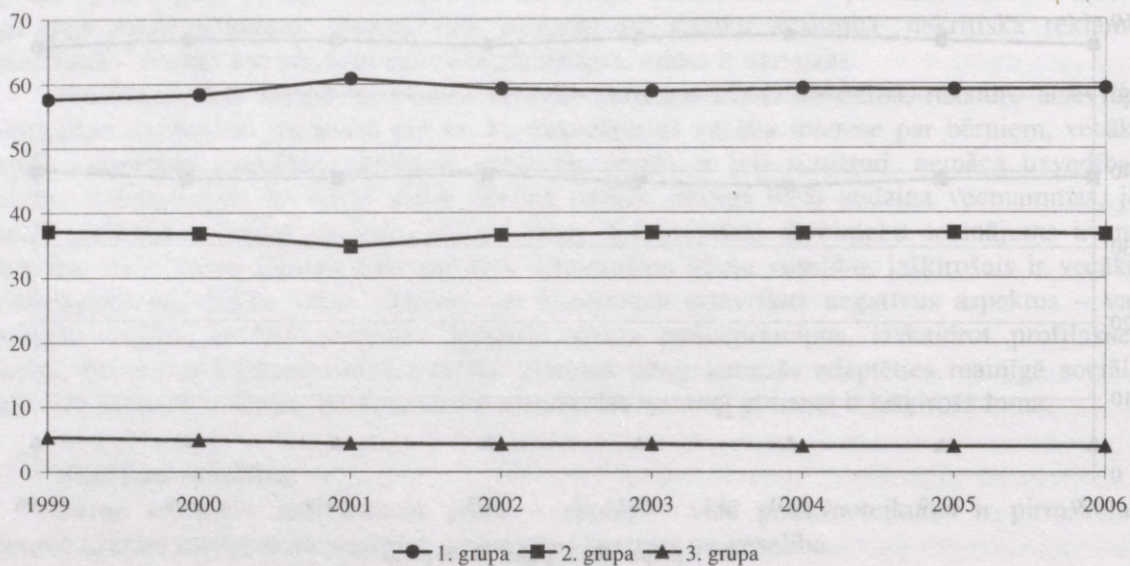

Skolēnu sadalījums veselības grupās Latvijā, %
Distribution of pupils under the age of 14 by health groups in Latvia, %

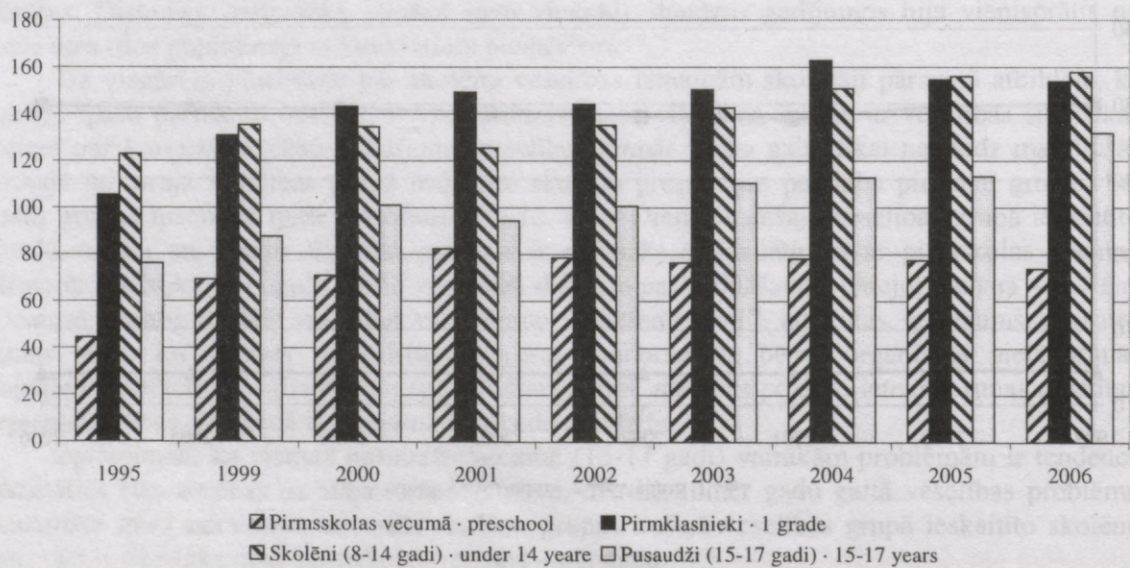
12. attēls

Pusaudžu sadalījums veselības grupās Latvijā, %
Distributons of teenagers 15-17 years of age by health groups in Latvia, %

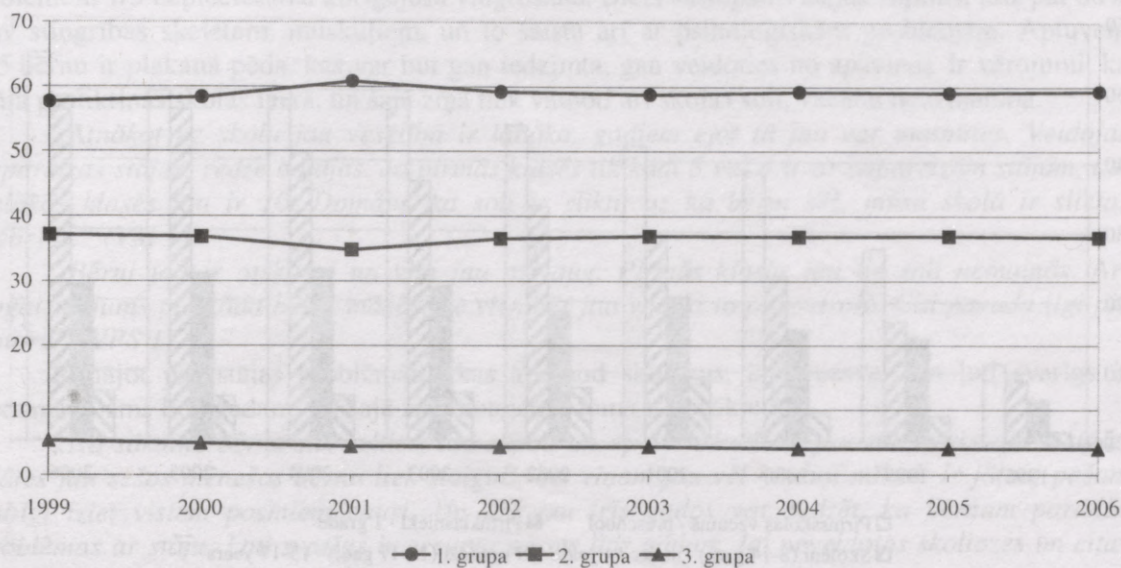
13. attēls

Stājas traucējumu gadījumi (neskaitot skoliozi) uz 1000 bērniem, Latvijā
Bearing disturbances (except scoliosis) per 1000 of children in Latvia

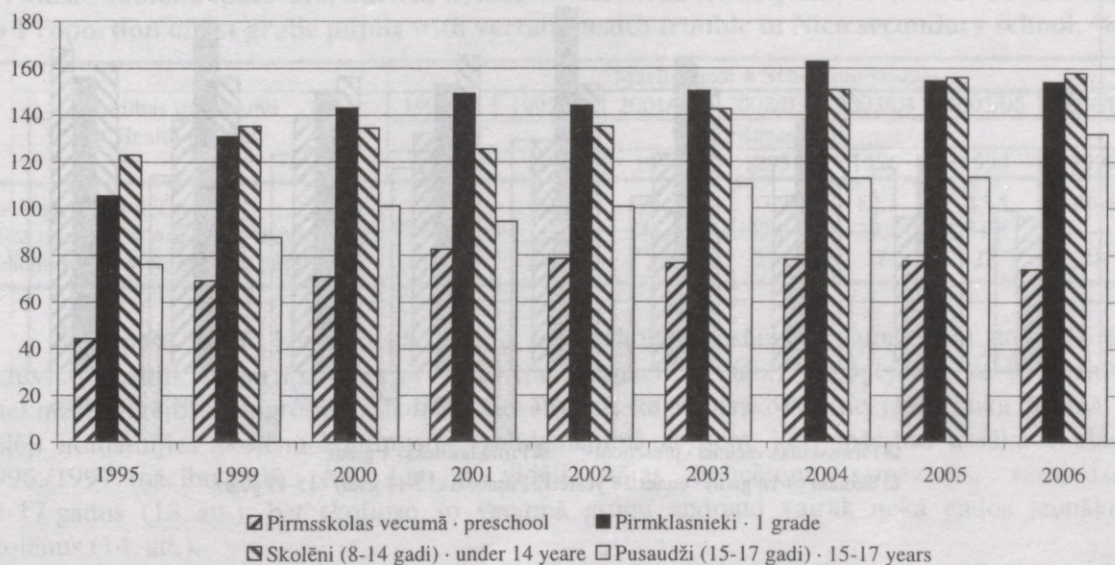
12. attēls

Pusaudžu sadalījums veselības grupās Latvijā, %
Distributons of teenagers 15-17 years of age by health groups in Latvia, %

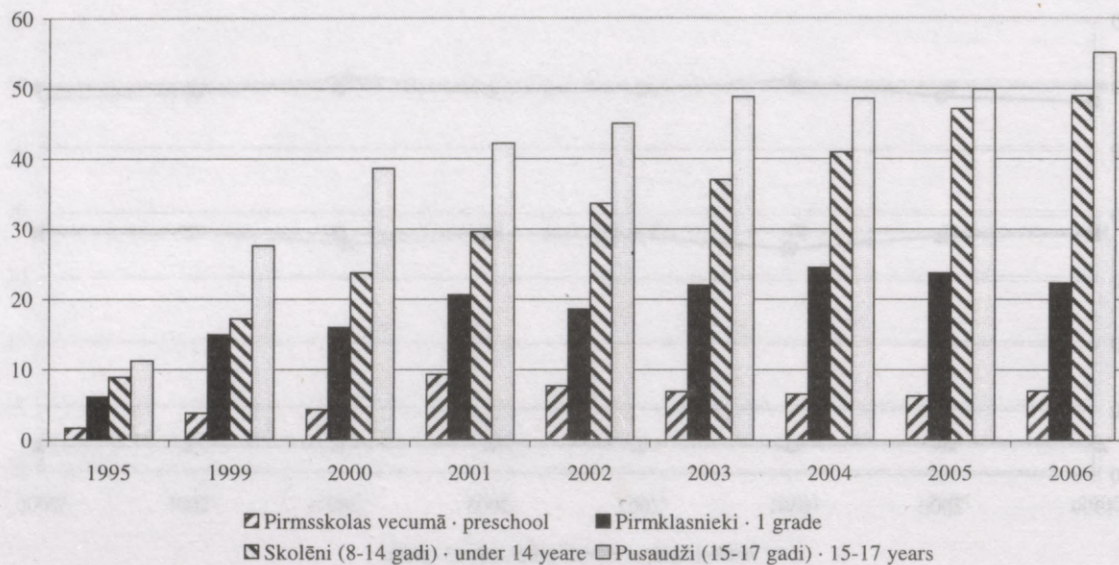

13. attēls

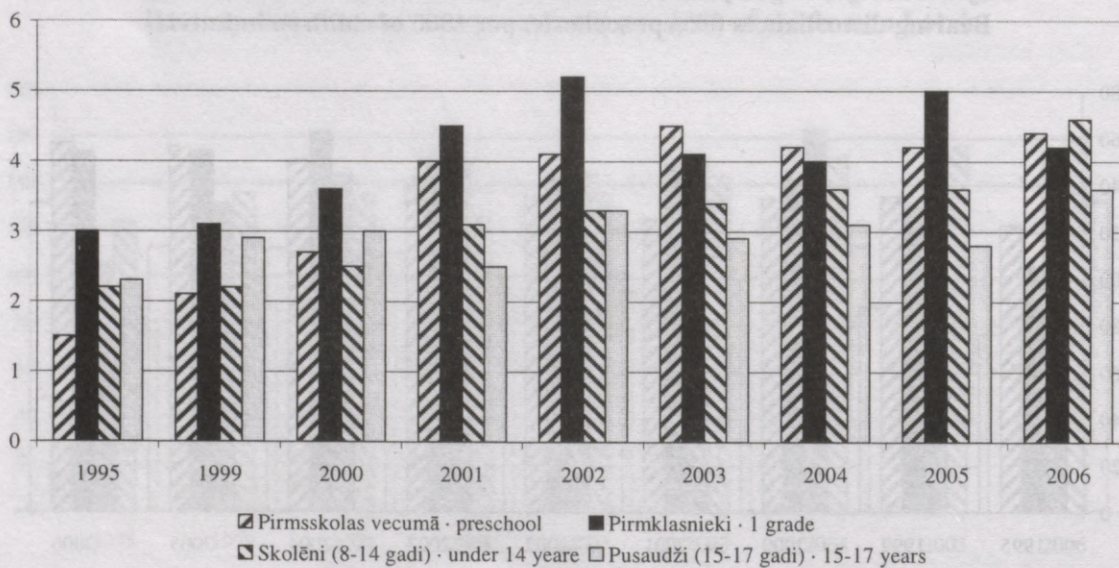
Stājas traucējumu gadījumi (neskaitot skoliozi) uz 1000 bērniem, Latvijā
Bearing disturbances (except scoliosis) per 1000 of children in Latvia

Skoliozes gadījumi uz 1000 pārbaudītajiem bērniem, Latvijā
Scoliosis per 1000 of children in Latvia

Pavājinātas dzirdes gadījumi uz 1000 pārbaudītajiem bērniem, Latvijā
Reduced hearing per 1000 of children in Latvia

„Veselība nav laba. Izteikti – hroniskas problēmas ar elpošanas sistēmas slimībām. Netipiskas alerģijas. Slikta stāja, tas negatīvi ietekmē iekšējo orgānu veselību. To var labot 1.-4. klasē. Skolas laikā nekas īpaši nemainās. Redze ir pasliktinājusies” (VM 3).

Skolotāji sevišķi satraucas par skolēnu stāju; ir skolas, kurās no visiem 1.-4. klases skolēniem 1/3 nepieciešama koriģējošā vingrošana. Bieži sastopams stājas vājums, līdz pat 80% nav stingrības skeletam, muskuļiem, un to saista arī ar psiholoģiskām problēmām. Aptuveni 1/5 bērnu ir plakanā pēda, kas var būt gan iedzimta, gan veidojoties no apaviem. Ir vērojumi, ka stāja pasliktinās skolas laikā, un šajā ziņā tiek vainoti arī skolas soli, vecāku neuzmanība.

„Atnākot uz skolu jau veselība ir labāka, gadiem ejot tā jau var mainīties. Veidojas nepareizas stājas, redze bojājas. Ja pirmās klasēs tik kādi 5 vai 6 ir ar nepareizām stājām, tad lielākās klasēs jau ir 10. Domāju, ka soli ir slikti, uz kā bērni sēž, mūsu skolā ir sliktas mēbeles.” (VM 1).

„Bērni jau ir atšķirīgi un viņi jau arī aug. Pirmās klasēs jau tie soli nemainās. Arī apgaismojums pie kāda bērni mācās, ne vienmēr jau vecāki to pakontrolē. Citi pavada ilgi pie datora” (VPS 1).

Runājot par stājas problēmām, kas apdraud skolēnus, ārsti uzsver, ka ļoti svarīgs ir vecuma posms līdz gadam, arī šajā ziņā noteicošā loma ir vecākiem.

„No sākuma bērns sāk velties, tad rāpot, un ap 10 mēnešiem jau sāk celties un staigāt. Mātes jau sešos mēnešos bērnu liek staigulī, bet viņam jau vēl kauliņi mīksti. Ir jāļauj pašam dabīgi iziet visiem posmiem cauri. Un tad jau trīs gadus var redzēt, ka bērnam parādās problēmas ar stāju. Ļoti svarīgs ir vecuma posms līdz gadam, lai neveidotos skoliozes un citas ar stāju saistītas problēmas” (M).

Nīcas vidusskolā, izsekojot veselības pārbaudēs apsekoto pirmklasnieku veselības izmaiņas (no 1996./1997. mācību gada līdz 2006./2007. mācību gadam) atklājās, ka to bērnu īpatsvars, kuriem ir visdažādākie veselības traucējumi (pie kam vienam bērnam var būt vairākas veselības problēmas), turas augstā līmenī, pēdējos gados nedaudz samazinoties (6. tabula). Bērnu īpatsvars ar stājas traucējumiem arī nedaudz samazinās.

6. tabula

1. klases skolēnu īpatsvars, kuriem konstatēti veselības traucējumi, % (Nīcas vidusskola)
• Proportion of 1st grade pupils with vertain health trouble in Nica secondary school, %

Veselības traucējumi • Health trouble	Mācību gadi • Schooling years						
	1996/97	1997/98	2001/02	2002/03	2003/04	2005/06	2006/07
	Dzimšanas gadi						
	1989	1990	1994	1995	1996	1998	1999
Visi traucējumi • Total	59,0	50,0	95,6	77,7	82,3	45,5	46,4
Stājas traucējumi • Bearing disturbance	18,7	6,2	45,4	37,0	29,4	31,8	-
Skolēnu skaits • Number of pupils	32	48	23	27	17	22	28

Šajā pašā skolā, bērniem pārejot no sākumskolas klasēm uz pamatskolu un tālāk uz vidusskolu sarūk bērnu īpatsvars ar stājas traucējumiem (7. tab.) – iespējams, ka to pozitīvi ietekmē koriģējošā vingrošana. Tomēr jāievēro arī, ka vidusskolā attiecīgajā laika posmā ir daļēji nomainījies skolēnu kontingents, salīdzinājumā ar tiem, kuri mācības uzsāka 1. klasē 1996./1997. mācību gadā. Arī Latvijā vidēji stājas traucējumi samazinās, sasniedzot 15-17 gadus (13. att.), bet skolioze šo vecuma grupu apdraud vairāk nekā gados jaunākus skolēnus (14. att.).

Plakanā pēda un citi stājas traucējumi vecāku vainas dēļ var veidoties agrā bērnībā, par ko satraucas jau bērnu dārzu audzinātājas: „vecāki ļoti grēko, ka, bērnam sākot staigāt, velk apavus ar mīkstām zolītēm vai zeķītes, bet vajag jau tieši ar cietām zolītēm, lai veidotos gareniskā un šķērsvelvītes. Brīžiem stundās sāp galva, meklē visādus cēloņus, bet neko nevar atrast, beigās ieliek apavos pēdiņas, un pāriet galvas sāpes. Velvītes ir izlīdzinājušās un tiek noslogots mugurkauls. Stāju sāk bojāt jau zīdaiņa vecumā” (BM 1).

Satraucoša aina paveras, salīdzinot stājas traucējumu un skoliozes izplatību Liepājas bērnu vidū ar Latvijas vidējiem rādītājiem (8. tabula) – liepānieku vidū stājas traucējumu

biežums skolas gados ievērojami pieaug. Lai gan skoliozes izplatība nedaudz samazinās, pārejot vecākā grupā, tā ir divreiz augstāka nekā Latvijā vidēji, sevišķi lielas atšķirības ir pirmskolas vecumā un 1. klasē. Skolotāji uzsver psiholoģisko faktoru lomu stājas veidošanā.

7. tabula

Skolēnu veselības izmaiņas (mācības uzsākuši 1996/97 mācību gadā), % (Nīcas vidusskola)
• Dynamics in health of pupils entered at 1996/97 in Nica secondary school, %

Veselības traucējumi • Health trouble	Mācību gadi • Schooling years						
	1996/97	1997/98	2001/02	2002/03	2003/04	2005/06	2006/07
	Klase						
	1	2.	5.	6.	7.	9.	10.
Visi traucējumi • Total	40,6	112,9	73,9	70,0	57,9	78,3	80,0
Stājas traucējumi • Bearing disturbance	21,8	51,6	56,5	45,0	44,7	34,8	33,3
Skolēnu skaits • Number of pupils	32	31	46	40	38	23	15

8. tabula

**Liepājas bērniem konstatētie veselības traucējumi (uz 1000 pārbaudītajiem),
% no Latvijas vidējiem rādītājiem, 2001. gads**

**• Health troubles per 1000 of children found at examination in Liepāja
(% of the state's level), 2001**

Vecuma grupas • Age group	Redzes traucējumi • Reduced eyesight	Stājas traucējumi • Bearing disturbances	Valodas traucējumi • Language disturbances	Skolioze • Scoliosis
Pirmsskolas vecumā • Preschool	91,8	43,5	70,5	249,3
1. klasē • 1st grade	92,4	49,9	64,5	227,7
Skolnieki (bez 1. klases) • Other pupils	95,8	123,2	82,5	209,9
Pusaudži (15-17 gadi) • Teenagers (15-17) years	83,7	128,9	82,1	196,3
Skolēni, vidēji • Average for pupils	94,4	100,6	77,2	208,8

„Mugurkauls ietekmē visas ķermeņa funkcijas. Var redzēt, ka bērniem „nav aizmugures”. Reti audzina īstie tēvi. Ja bērns jūtas mazvērtīgs – muguru netur stalti. Grūti pierādīt savu vērtību. Vīrietis neskaitās tik vērtīgs” (VPS 3).

„Stājas ļenganums nāk no psiholoģiskām problēmām ģimenē. Nav pētījumu, bet šķiet, ka tās ir pārmaiņas, trauksme” (VPS 4).

Veselīgu dzīves stilu apzināti var realizēt pieaugušie, un viņu pienākums un arī ieinteresētība ir – nodrošināt to arī bērniem, kuriem viss ir jāiemācās – sākot ar vienkāršāko higiēnas iemaņu apguvi, izpratni par veselīgu uzturu, nenoslāpējot dabisko kustību prieku.

Veselību ietekmējošie riska faktori.

Meklējot veselības un uzvedības problēmu cēloņus, samērā bieži tiek minētas sarežģītas dzemdības: stimulācija, dzemdību trauma, spiešana, nabas saites aptīšanās, ilgas dzemdības, pārnēsāšana, medikamentu lietošana. Par to runā ne tikai vecāki, arī mediķi, un sociālie darbinieki. Tā kā dzemdību sarežģījumi nav retums, un tie, tāpat kā jaundzimušo patoloģijas, zināmā mērā saistās ar mātes izglītību, ģimenes stāvokli, reproduktīvo un vispārējo veselību, var uzskatīt, ka skolēnu veselības, uzvedības un sekmības problēmu pamatā ir ģimenes vērtību sistēma.

„Stimulācija dzemdībās ir parasta lieta. Pārnēsāti. Mazāka dabiskā atlase, visi izdzīvo... te nu sekas” (VA 2).

„Vainu uzvel „sliktiem tēva gēniem”, vecāki cenšas attaisnot sevi: atsaucas uz dzemdību traumām, vai arī – pieņem to par normu, un tādejādi stāvokli padara sliktāku” (VPS 3).

Vai tas ir tikai vecāku pieņēmums vai arī tam ir pamats – ka ietekmē tas, ka bērnam dzimstot ir bijušas problēmas, nav saņēmis krūts barošanu, vai tās ir bijis par maz, vai bērns uz laiku ir audzis bez mātes – viennozīmīgi uz šādu jautājumu skolotāji nevar atbildēt. Ja bērns

atvests pie psihologa, atzīmē, kādas ir bijušas dzemdības. Tomēr – ja dzemdībās ir bijušas problēmas, ne vienmēr būs paliekošas sekas. Skolu prakse liecina – daudz ko var labot ar drošu vidi (nomainot skolu, klasi). Svarīgi, lai vecāki mīl savu bērnu un rūpējas par viņa fizisko un emocionālo labsajūtu. Skolotāji atzīst, ka ne vienmēr ir viegli atšķirt – dzemdību trauma vai neaudzinātība, un ne visi vecāki spēj un prot savus bērnus audzināt, ir nelabvēlīgo ģimeņu dinastijas: „ja saskaitītu tēva un mātes izglītību kopā, tad varbūt 8 klases sanāktu” (BPS 2 2).

„Mammaš daudzām beigušas palīgskolu. Genofonds nav labs” (VVA 5).

Raksturojot skolēnu veselības un uzvedības izmaiņu cēloņus, skolotāji, skolu medmāsas, psihologi uzsver ģimenes nozīmi, varētu pat teikt – vainu – bērnu problēmās. Bērni nejutās psiholoģiski droši, un šo nedrošību viņi sajūt jau ģimenē. Bērni var būt līdzeklis ģimenes iztikas nodrošināšanai

„Ir laukos gadījumi, kad iepilno bērniņu, lai par 200 latiem nopirktu govī” (BPM 2).

„Bērni bieži nezina, kas ir viņa īstais tēvs, bet nojauš, baidās par to jautāt, dzīvo trauksmē un neziņā. Ir zināmi konkrēti gadījumi. Ir adoptēti bērni, ir atkārtotas laulības. Notiek lomu sajaukšana. Tas atstāj ietekmi uz sekmēm, veselību, socializāciju” (VPS 3).

„Tikai apm. 30% bērnu aug īstajā ģimenē. Aug pie citiem – radiem – ja vecāki ir ārzemēs” (VA 3).

„Vīrieši audzina ne savus bērnus. Vecāki nāk no jaunajiem, kuri veidoja ģimenes 90. – tajos gados, juku laikos, auga vienā laikā, dzīvo citā... Psiholoģisks diskomforts” (VSP 3).

Skolēnu sekmes, spēju mācīties ietekmē gan veselība, gan vispārējā ģimenes situācija: materiālā pārticība, ģimenes locekļu savstarpējās attiecības, vecāku vērtību sistēma, dzīves stils, gan arī skolas vide: slodze, telpas, soli, savstarpējās attiecības.

Sabiedrības mērogā kā netiešs skolēnu veselības vai ģimenes apstākļu pasliktināšanās rādītājs zināmā mērā ir uzskatāms otrgadnieku, atskaitīto skolēnu un devīto klasi ar liecību beigušo īpatsvara pieaugums: otrgadnieku un atskaitīto skolēnu īpatsvars pieaug 5.-9. klasēs, Liepājas skolās salīdzinājumā ar vidējiem Latvijas rādītājiem vērojama retāka atskaitīšana (9. tab.) un atstāšana uz otru gadu sākumskolas klasēs, arī atskaitīšana 5. 9. klašu grupā, bet pieaug otrgadnieku īpatsvars (10. tab.). Kā rezultējošs skolēnu sekmju rādītājs izmantojams devīto klasi ar liecību beigušo skolēnu īpatsvars, un šajā ziņā Liepājā situācija nav iepriecinoša (11. tab.). Skolotājiem nav viennozīmīgas atbildes – kāpēc tā notiek, tomēr izskan doma – nepieciešama vecāku uzmanība:

„Ja bērnam nepievērš uzmanību, viņš jau necenšas, tad paliek uz otru gadu. Pamatā visam ir tas, ka attiecības daudzās ģimenēs ir nesakārtotas, tas bērns jau nāk no tās ģimenes, un ja tai ģimenē nebūs labklājības, harmonijas un siltas attiecības, ko tad var gribēt” (VPS 1).

9. tabula

Atskaitīto skolēnu īpatsvars klašu grupās, %
• Dropout by grade groups in general full-time schools, %

Mācību gads • School year	1. – 4. klašu grupa • 1-4 grades		5. – 9. klašu grupa • 5-9 grades	
	Latvijā	Liepājā	Latvijā	Liepājā
2001./2002.	2,6	0,9	2,4	0,6
2002./2003.	2,5	0,6	2,5	1,5
2003./2004.	2,8	1,6	2,8	1,5
2004./2005.	3,0	1,4	3,3	1,8

Avots: Izglītības iestādes Latvijā. Rīga, LR CSB. Regulāri izdevumi. 2002. – 2006.

• Source: Education institutions in Latvia, Riga: CSB of Latvia, yearly

Pētījumā par skolēnu atbiršanu, analizējot atbiršanas cēloņus, veselības problēmas netiek akcentētas, tik vien kā tiek pieminētas atkarības un fakts, ka ilgstoša slimošana var radīt mācīšanās grūtības, bet netiek minēts, ka bērni slimo ilgstoši. Par to kā vērā ņemamu parādību saistībā ar skolas programmu apguvi nerunāja nevienā no fokusgrupām. Var pieņemt, ka skolēnu veselība visumā nekavē programmu apgūšanu, resp. neraugoties uz dažādu veselības traucējumu biežuma pieaugumu (alerģijas, astma, stājas traucējumi u.c.), tas tomēr nav

noteicošais sekmības faktors. Vairākums atbriušo skolēnu smēķē un lieto alkoholu [8]. Pedagogi uzsver datoratkarību, kuras dēļ bērni nav izgulējušies un tāpēc stundu laikā ir miegaini vai arī vispār uz skolu neaiziet, un biežie kavējumi var novest pie nesekmības. Fokusgrupu interviju dalībnieki bija vienisprātis, ka veselības problēmas skolēniem nerada nepārvaramas mācību grūtības, ka daudz lielāka nozīme ir videi – ģimenei un ārpuskolas sabiedrībai: nekontrolētai datoru izmantošanai (spēles, čats), alkohola, atkarību izraisošu vielu lietošanai, stundu kavēšanai, agrām partnerattiecībām, vardarbībai ģimenē.

10. tabula

Otrgadnieku īpatsvars klašu grupās, %
• Pupils repeating the year by grade groups, %

Gads • Year	1.-4. klašu grupa • 1-4 grades		5.-9. klašu grupa • 5-9 grades	
	Latvijā	Liepājā	Latvijā	Liepājā
2001.	1,9	1,1	0,8	0,7
2002.	1,9	1,2	0,8	0,8
2003.	2,3	1,4	2,1	1,8
2004.	2,5	1,9	3,8	4,7
2005.	2,4	1,5	3,1	3,6

Avots: Izglītības iestādes Latvijā. Rīga, LR CSB. Regulāri izdevumi. 2002. – 2006.

• Source: Education institutions in Latvia, Riga: CSB of Latvia, yearly

11. tabula

Devīto klasi ar liecību beigušo skolēnu īpatsvars, %
• Proportion of uncertified graduates from the 9th grade, %

Gads • Year	Latvijā	Liepājā
2001.	2,3	4,1
2002.	1,9	5,4
2003.	2,6	4,3
2004.	7,1	11,2
2005.	5,9	5,8

Avots: Izglītības iestādes Latvijā. Rīga, LR CSB. Regulāri izdevumi. 2002. – 2006.

• Source: Education institutions in Latvia, Riga: CSB of Latvia, yearly

„Ja runā par alkoholismu, tad tas varētu būt iedzimts, audzināšanas sekas, jo bērns ir dzīvojis tādā ģimenes modelī, redzējis visas tās iedzeršanas. Lielākā daļa bērnu, kas lietojuši narkotiskās vielas, pamatā ir no labi situētām ģimenēm, jo bērni no nabadzīgām ģimenēm nevarēs šīs vielas nopirkt” (SD).

„Ir plaši izplatīta bērnu atkarība no datorspēlēm, tā ir ļoti briesmīga atkarība, jo bērns īsti neatšķir īsto realitāti no datorspēlēm, bija viens gadījums, kad bērns izlēca no trešā stāva loga, lai tikai tiktu paspēlēt datorspēles. Bet Ministru kabinets nenosaka, ka bērni, kuriem ir datoratkarība, varētu saņemt rehabilitāciju, Viņi izdzīvo to spēli kā īstenību. Ja ar viņiem parunā, tad tajās intervijās viņi ieņem kādu lomu no šīm spēlēm” (SD).

„Vardarbība ģimenē ir ļoti sāpīga lieta. Pamatā šādas ģimenes ir sociāli nenodrošinātas un ir alkohola problēmas. Izteiktāka ir emocionālā vardarbība un pēdējā laikā arī seksuālā vardarbība” (SD).

Alkoholu sāk lietot jau 12-13 gadu vecumā, pamēģina vēl agrāk no 7 gadiem. Līdzīgi ir ar smēķēšanu.

Par to, kā skolēnu veselība ir mainījusies skolas laikā, ir daudz kritisku piezīmju. Uzskaitot negatīvās izmaiņas (bērni esot vārgi, jūtas neizgulējušies), skolotāji, mediķi, psihologi, sociālie pedagogi norādīja arī, pēc viņu pieredzes, šo izmaiņu cēloņus, un tos viņi saskatīja gan ģimenē (bērnu brīvā laika pavadīšana, attiecības ģimenē, trūkums un/vai

alkoholisms ģimenē, vecumposmam neatbilstoši smags darbs, nesabalansēts, nepietiekams uzturs), gan skolā (attiecības ar vienaudžiem, skolas mēbeles, slodze), pārāk gara un noslogota diena. Vislabākās – 2. un 3. stunda.

„Viennozīmīgi – šīs paaudzes bērni ātrāk nogurst. Viņiem ir arī novājināta imūnā sistēma. Biežāk ir iesnas, biežāk ir arī problēmas ar kakliem, tas izpaužas biežā saslimstībā ar saaukstēšanās slimībām” (VPS 1).

„Bērniem skolas laikā ir redzes traucējumi, stājas defekti, bronhiālā astma. Ar katru gadu skolā ir vairāk nepaēdušu bērnu” (VM 5).

„Skolas laikā stājas traucējumi palielinās. Jauniešiem ir mugurkaula traumas – no smaga darba zemnieku saimniecībā. Te ir strādīgi cilvēki, un bērniem arī jāstrādā līdzī. Eksāmenu laikā bērni lūdz skolotājus – lai parunā ar vecākiem, lai neliek strādāt, lai var sagatavoties eksāmeniem” (VVM 4).

„Ģimenes ārsti pārslogoti. Vecākiem laukos nav naudas, lai aizbrauktu pie ārsta. Par zālēm nerunāsim, daudzi tās nespēj nopirkt. Redzi bojā arī datori, pie kuriem pavada pārlietu lielu laiku. Bieži nav naudas, par ko brilles nopirkt. Skolēniem pārāk smagas skolas somas” (VM 5).

„Ja skolēni (sevišķi vecākajās klasēs) vēlas saņemt labu vērtējumu dažādos mācību priekšmetos, tad ir pamatīga pārslodze, jo mācību standarti ir pārblīvoti (piem. ģeogrāfijā mēs daudz ko mācījāmies tikai universitātē, viņi jau skolā), un gandrīz katru stundu ir „jauna lieta”. Līdz ar to centīgajiem skolēniem pagarinās mājas darbu laiks, mazs iznāk brīvais laiks (arī svaigā gaisā pamaz iznāk būt – pat lauku bērniem). Visu nevar sagatavot, sagatavo daļu, un skolēns nervozē. Mācīties nemotivētie vienkārši „atmet visam ar roku”; protams, pedagogi ar saviem aizrādījumiem arī vismaz uz brīdi nervozē šo grupu, un tāpat nervozē abas grupas” (VVA 5).

„Ir hroniskas slimības, kas nāk bērniem līdzī kopš dzimšanas. Bet ir tādas, kas parādās skolas laikā, tās ir stājas problēmas un gremošanas traucējumi, kas agrīnā vecumā ir mazāk. Sporta stundas, solu augstums, ēdināšana skolā, apgaismojums, tas viss ietekmē bērna veselību” (M).

Skolotājiem nav vienota vērtējuma par to, vai skolas slodze (ar to saprot vairākus aspektus – mācību stundu skaitu, skolas somu smagumu daudzo grāmatu un darba burtnīcu dēļ, ne visiem piemērotos solus, slikto apgaismojumu, apgūstamās vielas apjomu, mācību standartus) apdraud bērnu stāju un veselību, par izšķirošo drīzāk uzskata dzīves veidu, ģimenes un sabiedrības ietekmi, par veselības saistību ar skolas slodzi ir pat pilnīgi pretēji uzskati.

„Pārsvārā skolas slodze bērnu veselību neapdraud. Nav datu – kā mugursomas ietekmē stāju, drīzāk jau nebojā. Paši bērni nēsā līdzī visu ko, neseko līdzī, kas vajadzīgs un kas nē. Arī vecāki neskatās. Skolotājam būtu konkrēti jāpasaka – kas rīt būs vajadzīgs, bet reizēm arī viņi saka – varbūt vajadzēs...” (VM 1)

„Skolas slodze apdraud bērnu veselību. 10 stundas skolā + mājas darbi! Sarežģīti standarti. Skolotāji uzskata, ka skolēni mācās līdz 50 stundām nedēļā, IZM saka, ka slodze nav par lielu. Skolēniem jau oktobrī vairs nav spēka, viņi saka: „es nevaru pavilkt!” (VPS 3).

„7.-8. klasē iznāk skolas solā sēdēt 7-8 stundas dienā, tas neveicina veselību. Soli nav visiem augumiem piemēroti. Smagas mugursomas – stumj bērnu uz priekšu...Paši arī vainīgi – nēsā visu, nepārskata, arī vecāki par to neinteresējas” (VVA 2).

„Standarti ir pārāk augsti, ja, beidzot 9. klasi, var uzstādīt prasību sociālajās zinībās bērnam pārzināt Eiropas likumdošanas ietekmi uz Latvijas likumdošanu, man šķiet, ka tas ir traki. Ar vienu stundu nedēļā. Es paskatījos matemātikas standartus un sociālo zinību standartus un secināju, ka nav noteiktas kompetences robežas” (VVA 4).

Skolotāji kritiski izsakās par skolēnu attieksmi pret fiziskajām aktivitātēm – kopumā tā ir samērā noraidoša, tomēr ļoti atšķirīga dažādos vecumos, zēniem un meitenēm, lielā mērā to ietekmē vecāku nostāja, bet izšķirošais ir bērnu pašu attieksme. Ir vecāki, kuri savus bērnus jau no bērnu dārza gadiem un sākumskolā iesaista sporta nodarbībās, tas pārsvārā saistīts ar vecāku ambīcijām. Otra vecāku grupa ir tie, kuri atbalsta bērnu aizraušanos (vai vismaz neliek šķēršļus) – pārsvārā tas ir hokejs un futbols, un ar to nodarbojas zēni. Vēl ir „neitrālie” vecāki – atzīst fizikultūras nodarbību tāpat kā visu mācību stundu lietderību. Ir tādi vecāki, kuri raksta lūgumu atbrīvot viņu bērnu no fizikultūras stundām, pārsvārā to dara mātes, izdabājot meitu kaprīzēm,

līdz ar to netiek apgūtas pamatiemaņas fizikultūrā, kas savukārt rada grūtības vecākajās klasēs. Vecāki reizēm neizprot skolas fizikultūras nodarbību nepieciešamību, sevišķi iebilst pret āra nodarbībām: *viņi domā, priekš kam ir vajadzīgs skriet, ja bērns gribēšot, tad arī aiziešot uz zāli, vai uz aerobiku. Ja bērnam sports ir laukā, tad tas tiek uztverts kā kaut kas drausmīgs. Paši vecāki cenšas tos bērnus turēt pārāk sterilos apstākļos, ka tik kaut kas nenotiek*” (VPS).

Meitenēm problemātiskas attiecības ar sportu veidojas pamatskolā. Skolotāji ir ievērojuši, ka jau tad būtu vēlams nodrošināt zēniem un meitenēm fizikultūras stundas atsevišķi, tas ļautu izvairīties no emocionālas spriedzes.

„Šajā vecumā bērns arī mainās, meitenēm jau vairs nepatīk kopā ar puikām vingrot, un varbūt bērns nav tik fiziski attīstīts, un tad ir izsmiešana. Man ir 7. klase, kur ir 17 puikas un 11 meitenes, un tad var būt, ka puikas apsmej tās meitenes” (VA 1). Svarīgi ir – lai pēc fizikultūras nodarbībām varētu nomazgāties, ne visās skolās šāda iespēja ir.

Meitenēm traucē pieaudzētie nagi (bumbu spēlēs u.c.), to dēļ dažas no fizikultūras stundām izvairās, gadās arī citi iemesli: *„bija arī gadījums, kad meitene negāja uz sportu tāpēc, ka nebija T- kreklis un šorti ar firmas zīmi”* (VM 1). Vidusskolas klasēs meiteņu attieksme mainās, izmanto arī iespējas ārpus skolas. Skolotāji negatīvi vērtē to, ka nav bezmaksas pulciņu, līdz ar to iznāk, ka fiziskās aktivitātes ir tikai skolas un ģimenes darīšana, bet daudziem materiālās iespējas ir ierobežotas. Svarīgi ir – kā pavada brīvdienas, vai kopā ar bērniem, aktīvi. Vērtīgs ir ģimenes tūrisms. Bērni veselību neuztver kā dzīves vērtību un fiziskās aktivitātes nesaista ar veselību. Skolas laikā bērnu dabiskais kustību prieks mazinās. Ar prieku skolotāji konstatē, ka vairāk bērnu uz skolu brauc ar velosipēdu, tomēr visumā daudz izmanto automašīnas, maz staigā kājām – dzīvo saskaņā ar vecāku dzīves stilu.

„Diemžēl skolēniem izveidojas negatīvs priekšstats par sporta stundām. Bērniem ir sliktāka stāja nekā agrāk, biežāk vērojama skolioze. Grūti orientēt uz veselīgu dzīves veidu. Ir arī tādi bērni, kuri ļoti daudz nodarbojas ar sportu, viņu motivācija: sports būs viņu dzīves veids” (VM 2).

„Sākumskolā iesaistīšanās sportā vairāk notiek vecāku ambīciju dēļ, un bērni to pieņem. Daži vēlāk pārtrauc. Daudz ietekmē „Liepājas Metalurga” aktivitātes potenciālās maiņas piesaistīšanā. Sākt no 5 gadiem – tas ir par agru. Ja pusaudzis 13-14 gadu vecumā nav „zvaigzne” – aiziet no šī sporta veida. Problēma – ko likt vietā. Pārsvārā patīk (zēniem) futbols un hokejs. Daļai veidojas „ņēmēja psiholoģija”. Ir otrs variants – „man skolā neko nevajag, būšu sportists” (VVA 2).

„Bērns nevar visu dienu pavadīt pie datora un grāmatām, bērnam ir vajadzīgs attīstīt arī fizisko, iet laukā, ne tikai mācīties telpās. Lai arī cik slims tas ir, tomēr bērnam ir nepieciešams sports, var būt atvieglojumi, bet ne pavisam noņemt nost. Dažreiz vecāki brīnās, kā lai viņš sporto, ja ir tik slims. Bērns ir jānorūda, kā tad lai viņam paliek labāk” (M).

„Ir trenāžieru zāle, tur iet zēni. Iespējas ir. Basketbols. Braukā arī uz Liepāju., arī meitenes. Vasarā arī darbojas. Smagie treniņi, aktīvais sports var sabojāt bērnu, attīsta vienu pusi...” (VVM 4).

„Sporta nodarbībās lielākā daļa piedalās labprāt, jo ir laba, ērta sporta zāle un stadions pie skolas. Bet ne jau visās skolās tā ir” (VD 5).

Izvairīšanās no fizikultūras nodarbībām (pārsvārā ar vecāku atbalstu) sākas jau sākumskolā, un šāda pieeja biežāk vērojama gadījumos, ja bērni ir apaļīgi. Šādu meiteņu un arī zēnu skaits pieaug.

Liekais svars bērībā apdraud veselību nākotnē. Bērniem, kuriem pēc 3 gadu vecuma ir liekais svars, ir liels risks vēlāk kļūt adipoziem, kaut arī vecākiem būtu normāls ķermeņa svars.

Bērnu aptaukošanās problēma aktualizējas visā pasaulē. Par lieko svaru bērniem runā, ja svars ir par 15% lielāks par vēlamo; ja tas ir 20% virs vēlamā, tā jau ir aptaukošanās. Liels svars apdraud bērna veselību: ja bērnam 7 gadu vecumā ir liekais svars un aptaukošanās, pieaugušo vecumā 40% gadījumu ir aptaukošanās. Liekais svars pusaudžu gados noved pie tā, ka pieaugušo vecumā aptaukošanās apdraud 70% gadījumu.

Konstatēts, ka aptaukošanos var veicināt sociāli – ekonomiskie faktori: piederība sabiedrības zemākajiem slāņiem, zems izglītības līmenis, fizisko aktivitāšu trūkums saistībā ar dzīves veidu, pastiprināta barības uzņemšana, nesabalansēts uzturs, arī pēkšņa smēķēšanas atmešana.

Liekais svars var kļūt par ekonomisku problēmu valsts mērogā, jo veselības aprūpes izmaksas šādiem cilvēkiem ir ļoti lielas. Piemēram, ASV tiešās izmaksas, saistītas ar aptaukošanos, pārsniedz 50 miljardus dolāru gadā, bet netiešās izmaksas tuvojas 100 miljardiem dolāru [13].

Pieaugušo rūpes par savu veselību visvairāk ietekmē viņu izpratne par veselības nepieciešamību [7], rūpes par veselību ir saistītas ar rīcībspēja, veselība ir indivīda rīcībspējas rezultāts, bet rīcībspēja atkarīga no veselības... attiecībā uz bērniem tas norāda uz vecāku nepārvērtējami lielo nozīmi bērnu veselības aprūpē: ar rīcību, veselīgas vides nodrošināšanu, ar zināšanām, audzināšanu, dzīves veidu. Pieaugušie uzskata veselību par instrumentālu vērtību, kas palīdz sasniegt citus dzīves mērķus, šāda pragmatiska pieeja savai veselībai varētu būt labs pamats, lai arī bērniem mācītu racionālu attieksmi.

Ņemot vērā to, ka vairāk nekā 60% Latvijas iedzīvotāju pietrūkst motivācijas regulāri pievērsties fiziskām aktivitātēm veselības labā [7], ir saprotama arī skolēnu pasivitāte – bērni pamazām vien pārņem vecāku izpratni par fizisko aktivitāšu saistību ar veselību.

Pētījumā „Bērnu dzīves kvalitāte Latvijā 21. gadsimta sākumā” [10] vienpadsmit pamatvērtību vidū skolēni veselību pieminējuši 12 reizes, veselība kā viena no trim pamatvērtībām nosaukta 7 reizes (N=101).

Intervijās izskanējušos viedokļus par to, ka liela daļa skolēnu savā brīvajā laikā pievēršas datorspēlēm, bet fiziskās aktivitātēs iesaistās pārlieku maz, apstiprina laika budžetu pētījuma rezultāti par dažādās nodarbībās iesaistījušos īpatsvaru (12. tab.), un laika izlietojumu tām: vidējais laika patēriņš pasīvajām nodarbībām ir ievērojami lielāks nekā sportiskajām (13. tab.).

12. tabula

Skolēnu līdzdalība dažās brīvā laika nodarbībās Latvijā, %
 • Participation of pupils in certain leisure activities, Latvia, 2003, %

Nodarbības • Activities	10-14 gadi • years		15-17 gadi • years	
	zēni • boys	meitenes • girls	zēni • boys	meitenes • girls
TV, video skatīšanās • TV, video	89,7	84,5	80,3	87,6
Datorspēles, videospēles • Computer, video games	20,0	16,1	15,5	1,9
Sports/fizikultūra un āra aktivitātes • Sports and outdoor	59,2	46,7	53,9	53,4

Avots: *Bērni Latvijā. Rīga, 2007. – 61. lpp.* • Source: *Children in Latvia, Riga, CSB of Latvia, 2007: 60*

13. tabula

Skolēnu laika izlietojums atsevišķām vaļas nodarbībām, st:min nedēļā Latvijā
 • Time use of pupils for certain leisure activities, Latvia, 2003, h:min

Nodarbības • Activities	10-14 gadi • years		15-17 gadi • years	
	zēni • boys	meitenes • girls	zēni • boys	meitenes • girls
TV, video skatīšanās • TV, video	17:02	14:51	16:13	14:13
Datorspēles, videospēles • Computer, video games	02:15	02:01	01:50	00:10
Sports/fizikultūra un āra aktivitātes • Sports and outdoor	11:36	06:02	09:01	08:03

Avots: *Bērni Latvijā. Rīga, 2007. – 60. lpp.*
 • Source: *Children in Latvia, Riga, CSB of Latvia, 2007: 60*

Skolotāju vērojumi sakrīt ar pašu skolēnu sacīto: starptautiskā skolēnu veselības paradumu pētījumā „Health Behaviour Study among School-aged Children – HBSC” [3] konstatēts, ka pietiekami fiziski aktīvi ir mazāk nekā puse (46,3%) Latvijas skolēnu pusaudžu vecumā. Sporta nodarbības lielāku piekrišanu izpelnās zēnu vidū, un tas saglabājas visā pamatskolas laikā. Bērniem paaugoties, fiziskā aktivitāte nedaudz samazinās: 11 gadu vecumā zēnu īpatsvars ar pietiekamu fizisku aktivitāti ir 54,4%, 13 gadu vecumā – 53,6%, 15 gadu vecumā – 52,5%. Meiteņu aktivitāte šajos vecumos arī mainās – no 45,5% 11 gadu vecumā līdz 37,8%, 13 gadu vecumā un 35,8% 15 gadu vecumā [3]. Fiziska aktivitāte ir katra darbība, kas paātrina sirdsdarbību un elpošanu – piem. skriešana, ātra iešana, riteņbraukšana, dejošana, fizisks darbs u. tml. Par pietiekamu fiziskās aktivitātes līmeni noteikta fiziskā aktivitāte vismaz 60 minūtes dienā ne mazāk kā piecas dienas nedēļā. Nosauktajā pētījumā aplūkotas vadlīnijas par pieļaujamo laika izlietojumu TV pārraidēm, bet par laika izlietojumu datora lietošanai atzīmēts, ka joprojām turpinās pētījumi par veselībai kaitīgiem datora lietošanas ekspozīcijas līmeņiem, bet ir uzsvērts, ka vairākos pētījumos konstatēts: bērnu veselība ir apdraudēta, ja pie datora pavadītais laiks sasniedz 3 un vairāk stundas dienā [3].

14. tabula

Skolēnu īpatsvars, kuri lieto datoru un skatās TV, Latvijā, 2003, % (N = 4245)**• Rate of pupils devoted to some leisure activities certain amount of time, Latvia, 2003, %**

Nodarbības, to ilgums	11 gadi • year		13 gadi • year		15 gadi • year	
	zēni • boys	meitenes • girls	zēni • boys	meitenes • girls	zēni • boys	meitenes • girls
TV skatīšanās – vismaz 4 stundas dienā • Watching TV at least 4 h a day	36,0	30,3	33,1	33,3	27,5	26,7
Datora lietošana – vismaz 3 stundas dienā • Use of computer at least 3 h a day	15,9	13,6	16,3	24,8	23,5	26,1
Datorspēļu spēlēšana – 3-5 stundas dienā • Played computer games 3-5 h a day	30,3	10,4	36,9	10,4	31,6	4,0

Avots: *Bērni Latvijā. Rīga, 2007. – 66.-67. lpp.*

• Source: *Children in Latvia, Riga, CSB of Latvia, 2007: 66-67*

Pētījumā par skolēnu veselības paradumiem 2005./2006. mācību gadā tika aptaujāti 4245 piekto, septīto un devīto klašu skolēni, izmantojot standartizētu anketu. Aptaujas mērķis bija – izziņāt skolēnu veselības paradumus un dzīves veidu, to veica Sabiedrības veselības aģentūra (SVA).

SVA uzsver, ka svarīgi ir tas, ka pietiekama fiziskā aktivitāte pozitīvi ietekmē gan cilvēka fizisko, gan garīgo veselību, piemēram, stiprinot balsta – kustību sistēmu, samazinot sirds – asinsvadu slimību risku, kā arī sekmējot pozitīvas emocijas, savukārt mazkustīgums veicina aptaukošanos, kas ir vairāku saslimšanu riska faktors [3]. Tas apliecina fizisko aktivitāšu milzīgo nozīmi bērnu attīstībā, veselības uzturēšanā un uzlabošanā, kas labvēlīgi ietekmē spēju mācīties un izturēt mācību slodzi Vēl SVA informē, ka ir gūti apstiprinājumi, ka dzīvesveida paradumi bērībā un skolas gados ietekmē paradumus turpmākajā dzīvē. Tas attiecināms arī uz ēšanu.

Skolas un vecāku rūpes par skolēnu veselību.

Skolās daudz dara, lai bērniem būtu pieejams veselīgs uzturs, lai viņi saprastu, kādi produkti ir veselīgi un no kuriem būtu jāizvairās.

„Uzturs tagad mājās ir sliktāks. Laika trūkums! Vecākiem nav laika. Skolā ir izcila ēdināšana, pirmdienās ir visgarākās rindas, un pēc garākām brīvdienām. Bērni ir izbadējušies. Skolas ēdņīcu uztur pagasts. Bērni var dzert pienu katru rītu, tagad dzer mazāk nekā sākumā” (VVA 4).

„Visiem skolēniem ir iespēja pusdienot skolas kopgaldā, taču to izmanto 2/3; vecāki nav iemācījuši ēst zupu, gatavi iztikt ar „saldo”, ar maizi, daļa tādā veidā tiek pie tā saucamās kabatas naudas – bērni slēpj, ka nepusdieno skolas kopgaldā, bet to naudu izlieto pēc saviem ieskatiem, bet vecāki dažkārt nav bijuši pie klases audzinātājas vai vismaz telefoniski

sazinājušies. Liela daļa nebrokasto mājās, jo agri izbrauc uz skolu, tāpēc to dara kafejnīcā (bulciņas!), vai veikalā iegādājas čipsus – diemžēl” (VVA 5).

Ēšanas paradumi nav tieši saistīti ar ģimenes pārticības līmeni, galvenais ir – izpratne par veselīgu uzturu.

„Domāju, ka bērniem nepieciešams vairāk laika pavadīt svaigā gaisā, fiziskās aktivitātēs, ēst vienkāršu, vitamīniem bagātu ēdienu. Vēl varu piebilst, ka bērniem no ļoti trūcīgām ģimenēm ir brīnišķīgi zobi un veseli kuņģi” (VM 5).

„Reizēm tie turīgie vecāki pārcenšas ar ēdināšanu. Parasti bagātāku vecāku bērniem vairāk ir alerģijas, hiperaktivitāte” (M).

Skolotāji redz, ka vecāki bērnus nenorūda, bērnu ietekmē tas, ka vecāki paši nedzīvo veselīgi. Tagad ir cits dzīves veids, cita ēšanas sistēma, salīdzinot ar laiku pirms gadiem 15 un senāk. Kaloriju tiek uzņemts vairāk nekā tās var „atstrādāt”. Bērniem dod novājēšanas līdzekļus.

„Pagājušo gadu atklājās, ka divas mammas bija 2. klases meitenēm likušas dzert novājēšanas tabletes” (VVM 4).

„Ir bērni, kas nāk un sūdzas, ka vecāki liek lietot čitosanu” ((VVA 4)

Rūpēs par veselību skolēni nonāk galējībās, 8. – 9. klasē ir anoreksijas gadījumi, bet figūru uzturēt ar fizikultūru – tam meitenes ir par slinku.

„Meitenes aizraujas ar neēšanu un diētām, lai būtu tievas. Par veselību sāks domāt, kad radīsies problēmas. Varbūt” (VM 5).

„Pazeminātā josta džinsiem saspiež mazo iegurni – var nebūt bērnu. Dzimst ar ķeizargriezieni. Izvēli nosaka modes tendences, reklāma” (VM 3)

Veselības mācība ir integrēta sociālajās zinībās, un, kā atzīst skolotāji, tai tiek veltīts pārāk maz laika. Tomēr panākumi ir vērojami, bērniem veidojas interese par veselīgu pārtiku, par uztura ietekmi uz veselību bērni sāk domāt gan tikai vidusskolas laikā, mazākie bērni to vēl neizprot. Liela nozīme ir arī informācijai masu saziņas līdzekļos.

„Skolēni dzer enerģētiskos dzērienus, veikali ir blakus skolām, 5. – 7. klasē nevar mierīgi nosēdēt 40 minūtes, jo enerģija jāizlādē. Viņiem ķīmijas skolotāja stāsta, ka šie dzērieni irdina kaulus (kaitīgs sastāvs), bet tas nelīdz” (VA 2).

„Vērojams, ka jaunieši domā, ko un kā ēd. Pasākumos – kafiju – nē. Pārsvārā sulas, tēju. Ekskursijās vairs tik bieži kā vēl nesen neņem līdzī čipsus. Mazie visi ēd siltas pusdienas. Daži neēd saldus ēdienus – varbūt mājās tos negatavo” (VVA 4).

„Man šķiet, ka tagad, kad ir šis jaunais likums, kad skatās, vai nav tie e burti pārtikas precēm, šķiet, ir pozitīvāk. Čipsus arī uzturā lieto ne tik daudz” (VSP 1).

„Lielie gan ir sākuši domāt, ir kļuvuši izglītotāki, it īpaši 10. un 11. klases, viņi sāk domāt, ko viņi ēd. Viņi zina, kas ir veselīgi un kas ir slikti. Cenšas vairāk gan meitenes, zēni jau nē” (VM 1).

Skolotāju teiktais parāda, ka mērķtiecīgam darbam ir rezultāti. Tomēr joprojām ir aktuāla problēma – skolai nākas pārņemt ģimenes pienākumus, mācīt bērniem to, kas nav iemācīts mājās – uzvedības, morāles normas, patstāvību, uzņēmību, iecietību. Skola daudzos gadījumos pilda sociālās palīdzības, sociālās korekcijas iestādes lomu. Skolās ir psihologi, sociālie pedagogi, korekcijas klases. Iznāk tā, ka skola ir tā, kas audzina, ģimenes loma mazinājusies. Sociālajam pedagogam skolā ir daudz darba/problēmu, skolā strādā ar tiem, kuriem ir saskarsmes grūtības, par to saka skolotāji, skolēni paši.

„Daļa skolēnu ir „nesavākti”, mājās jau pirmskolas vecumā mazāk nekā kādreiz ģimenēs ir runāts par morāles normām, (vecāki aizņemti darbā ilgu laiku, nav tuvumā pensionējušies vecvecāki, vecākiem ir svarīgi skatīties TV, u.tt.). Arī vienaudžu vidū (pusaudžu vecumā) ir jāiekaro sava vieta – jābūt „krutajam”. Diemžēl bieži vien autoritāte ir ar negatīvu uzvedību. Laukos šobrīd (vismaz pie mums) daļai vecāku ir zemāka izglītība nekā pirms gadiem 15, un viņi vienkārši vadās pēc principa: „ka tik vēders bērnam pilns, plikums apsegts, ko tad vēl...” (VD 5).

Skolotājiem nākas rēķināties ar bērnu agresiju savstarpējās attiecībās – jau no sākumskolas. Agrāk tā nebija, tagad – problēma. Viens otru sit, aizskar. Nekontrolē dusmas. Daži no viņiem paši apzinās savu problēmu. Skolai jā rūpējas par psihiskās veselības korekciju. Psihologi skaidro, ka tas saistās ar ģimeni – ja sevi nevar pierādīt ģimenē, cenšas pierādīt skolā. Situācija nav bezcerīga, līdz 9. klasei daži iemācās sevi valdīt.

„Agrāk, sevišķi vidusskolas posmā, skolēni bija motivēti „būt labāki”, jo vajadzēja veiksmīgi kārtot iestājekāmenus augstskolā (maksas grupu taču nebija). Tagad laukos bieži iestājas vidusskolā skolēni, kurus vecāki vienkārši negrib „laist prom no mājām”, bet bērni spītējas, nemācās. Šobrīd daļai vecāku arī liekas, ka bērni nav gatavi patstāvīgi dzīvot” (VVA 5).

Skolotāji uzsver, ka bērniem pieaug fiziskā, garīgā, emocionālā slodze. Salīdzinot ar iepriekšējiem pārdesmit gadiem, būtiski mainījušies vecāki, viņu attieksme pret bērniem un skolu, un tas apgrūtina skolas un vecāku sadarbību.

„Pietrūkst dialoga kultūras starp skolu un vecākiem. Vecāki pārrunas uztver slimīgi, nesaprot, ka tā nav tikai skolas un ģimenes problēma” (VMP 2).

Vecāku stress pāriet uz bērniem. Pedagogi uzskata, ka pieaugušie nemāk atbrīvoties, neprot un pat nemēģina stresu kompensēt ar pozitīvām emocijām, vairs nav populāra ne dziedāšana, ne dejošana, bet pasīva atpūta pie televizora nevar tos aizstāt. Bērni neprotot draudzēties, viņiem ir saskarsmes problēmas. Tajā pašā laikā skolotāji redz, ka bērni ir drošāki, atraktīvāki, zinošāki nekā iepriekšējās paaudzēs, bet daudz ko nesaprot, nespēj paredzēt savas rīcības sekas.

Tiek pārspīlētas bērnu tiesības; vecāki sūdzas par to, kā māca, par to, ka skolotāji pielieto nepieņemamas metodes. Skolotājiem ir nedaudz atšķirīgs viedoklis:

„Vaina nav skolotājos, viņi ir tie paši, kas agrāk, un „iet laikam līdzi”, bērniem nav vēlmes, apzinātas motivācijas mācīties, un tādā gadījumā neko nevar iemācīt, ja paši negrib” (VD 5).

Skolotāji uzskata, ka viņiem nākas „maksāt” par to, ka vecāki viņus iedomājas tādus, kāds ir palicis atmiņā padomju laika skolotāja tēls; vecāki pārlietu aizstāv savus bērnus; bērni mēdz būt ļoti agresīvi, tāda ir visa sabiedrība, vecāki par bērniem sūdzas, arī skolotāji nav pasargāti no bērnu agresijas, brutalitātes. Ir daudz spēju un sekmju ziņā viduvēju skolēnu. To lielā mērā saista ar veselību, un paredz, ka tas nesamazināsies, un ka skolotāji nezina, kā tādus audzināt un izglīt, nepieciešamas citas metodes. Bērniem pietrūkst mīlestības, nav sakārtotas attiecības ģimenē. Uzturs un attiecības ģimenē/sabiedrībā ietekmē to, ka bērni dzimst impulsīvi (mātēm pārdzīvojumi grūtniecības laikā). Labklājība ģimenēs ir ļoti dažāda. Svarīgi, lai būtu apmierinātas pamatvajadzības, bet par nepieciešamo līmeni ģimenēs ir atšķirīga izpratne, tāpat kā par bērnu veselības problēmām.

„Nervozo bērnu nesavaldīgums rada klases mikroklīmatu. Tas gan ir atkarīgs no klases audzinātāja iespējām taktiski izskaidrot skolēniem, kāpēc kāds no klases biedriem rīkojas tā... un „saprāšana” ir atkal atkarīga no skolēnu vecuma – sākumskolnieki (1.-4. klase) to izprot, vidusskolnieki arī, ar pusaudžiem ir problēmas, protams, ne visiem. Tas ir ļoti atkarīgs, ko viņi (pusaudži) paņēmuši līdz no ģimenes. Es domāju par iecietību” (VVA 5).

„Vecāki ne vienmēr saprot, ka bērnam ir tādas problēmas. Viņi pasaka, ka tāds viņš ir, ka viņi arī tādi bija, viņi vienkārši ir nemierīgi” (VSP 2).

Diskusijās par skolēnu veselību atklājās, ka skolotāji par skolēnu veselības problēmām ir ļoti noraizējušies, bet kaut ko vērst par labu – tas nav pilnībā viņu varā, skola dara to, kas būtu jādara vecākiem – rūpējas par veselīgu pārtiku, fiziskām aktivitātēm, medicīnisko aprūpi. Par veselības problēmām skolotāji uzzina sarunās, vērojumos, veselības pārbaudēs, no veselības kartes ierakstiem (tajās gan ne viss ir ierakstīts, un vecāki ne visu pasaka). Skolās ir koriģējošā vingrošana, tiek mācīti veselīga uztura principi, skolu ēdnīcās var izvēlēties veselīgus ēdienus. Skolas psihologs vecākiem jautā par to, kā bērns uzvedas ģimenē, kāda bijusi attīstība līdz 3 gadu vecumam, ar ko slimojis, un uzzināto informāciju ievēro mācību un audzināšanas procesā. Par skolēnu veselību audzinātāji ziņo vecākiem (par redzes, dzirdes traucējumiem, par nenoturīgu uzmanību, agresiju), bet pie ārsta jau viņi aizvest nevar. Tālākais ir atkarīgs no vecākiem. Gadījumos, kad vecāki ieteikumus ignorē, tiek aicināts palīgā sociālais dienests, arī – ja nepietiek naudas brīļu iegādei.

Balstoties uz atziņu, ka iedzimtība, sociālā vide un veselīgs uzturs ir trīs galvenie veselību ietekmējošie faktori [15], skolas cenšas bērnu veselību veicināt, piedāvājot veselīgu uzturu. Vai bērni tos izvēlēsies – tas atkarīgs no viņu zināšanām, izpratnes un ēšanas ieradumiem ģimenē.

Kopsavilkums.

Runājot par bērnu veselības izmaiņām, skolotāji tver ļoti plašu jautājumu loku. Savu iespēju un kompetences robežās radot skolēniem veselīga dzīves veida iespējas, viņi vairāk satraucas par skolēnu uzvedību, noraidošo attieksmi pret mācībām, kas, pēc viņu domām, retāk saistās ar redzamām bērna veselības problēmām, biežāk – ar attiecībām ģimenē, kas izraisa psihosomatiskus traucējumus, kā arī ar savu tiesību un pienākumu neizpratni. Skolotājas un bērnu dārzu audzinātājas ir noraižējušās par nepietiekamu sadarbību ar vecākiem bērnu veselības un uzvedības problēmu risināšanā vecāku neuzticēšanās dēļ.

Skolotājiem, sociālajiem darbiniekiem bieži vien jāuzņemas pāraudzīnātāja loma, viņiem nākas „cīnīties ar vējdzirnavām” – agresīvu uzvedību, pienākumu ignorēšanu, atkarībām. Pēc skolotāju vērtējuma – kaut arī vērojams veselības problēmu izplatības pieaugums (stājas, runas, dzirdes traucējumi, alerģijas), kuras veidojas jau pirmskolas vecumā ģimenē un arī skolas gados un apgrūtināta mācību procesu, tomēr nav pamata uzskatīt, ka tās ietekmē nepieņemamo uzvedību, nemācīšanos. Pedagogi ir novērojuši, ka bērniībā veidojušās veselības problēmas var ietekmēt dzīves ceļa izvēli un apgrūtināt izvīzīto mērķu sasniegšanu vai pat atteikties no tiem. Lai izzinātu iespējamo veselības saistību ar sekmēm un uzvedību, būtu nepieciešami specifiski pētījumi: par nesekmīgo skolēnu veselību, par to, kā skolā veicas bērniem ar dažādām veselības problēmām. Skolas gados nozīmīga ir skolēnu atkarība no savām iegribām: darīt to, kas ienāk prātā – smēķēšana, narkotikas, klaiņošana, datorspēles, komunikācija internetā.....; skolotājus satrauc bērnu sociālā veselība, viņi ir novērojuši, ka problēma daļēji ir iedzimtībā, tomēr lielākā mērā bērnu veselība un uzvedība saistās ar mājas apstākļiem. Skolotāji uzskata, ka gan veselības, gan uzvedības un sekmības problēmu cēloņi ir vairāki un tie ir savstarpēji saistīti: vecāku aizņemtība (ar darbu, privāto dzīvi, alkoholismu) un līdz ar to minimāla saskarsme ar bērniem; kāda no vecākiem trūkums vai prombūtne; nepietiekams, pārmērīgs, nesabalansēts uzturs; attiecības ar vienaudžiem; ģimenes apstākļi (pārtības līmenis, dzīvokļa apstākļi, vecāku, bērnu un vecāku savstarpējās attiecības); mazkustīgs dzīves veids. Šie cēloņi pārsvarā ir ārpus skolas ietekmes zonas.

„Vaina nav tikai ģimenē, vainīga ir valsts attieksme: pret skolu, pret medicīnisko aprūpi, ražošanu” (VVA 5).

Skolotāju, sociālo darbinieku, psihologu nosauktās riska situācijas, kas ietekmē bērnu veselību un uzvedību, ir ļoti daudzveidīgas, un pamatā tomēr saistās ar ģimeni: ģimenē ir tikai viens no vecākiem; nepilna ģimene izveidojusies jau bērnam piedzimstot; ģimenes izjukušas vecāku šķiršanās dēļ; ģimenē ir patēvs (retāk – pamāte); viens vai abi vecāki ir ārzemēs (vai strādā citur) un reti ir kopā ar bērniem; bērns aug pie aizbildņa vai aprūpes iestādē; vecākiem zems izglītības līmenis; emocionāla un fiziska vardarbība ģimenē un vienaudžu grupās; nepietiekamas vai pārmērīgas vecāku rūpes par materiālo nodrošinājumu; nepietiekamas vai pārmērīgas vecāku rūpes par bērnu veselību.

Kā izšķirošais faktors, kas ietekmē bērnu veselību un uzvedību, intervijās iezīmējās viņu dzīves apstākļi, attiecības ģimenē, vecāku vērtību sistēma. Skolas videi ir pakārtota nozīme, tomēr uzmanība būtu pievēršama higiēnas prasību ievērošanas iespējām un skolas soliem, kas ne vienmēr atbilst skolēnu augumam. Arī pētījumā par bērnu dzīves kvalitāti Latvijā bērnu sociālekonomiskie dzīves apstākļi ir minēti kā viena no dzīves kvalitātes problēmām līdztekus viņu attiecībām ar vecākiem, skolas un vecāku attiecībām [10]. Intervēto paustie viedokļi saskan ar minētajā pētījumā izteiktajiem secinājumiem – par valsts lomu bērnu dzīves kvalitātes nodrošināšanā: sociālekonomisko jautājumu risināšanā uzlabojumi iespējami ar valsts atbalstu, un valsts attīstības garants ir vesela, radoša, izglītota jaunā paaudze. Intervijās teiktais sasaucas ar pētījumā Liepājas dzemdību namā konstatēto, ka jaundzimušo veselību ļoti lielā mērā ietekmē mātes veselība, ģimenes stāvoklis, dzīves veids, nodarbinātība, tam visam ir ļoti tālejošas sekas, kas var radīt skolēnu veselības, uzvedības, sekmības problēmas. Tas apliecina ģimenes izšķirošo lomu bērnu veselības nodrošināšanā.

Skolu un bērnu dārzu darbinieku atzinums, ka bērnu veselības, uzvedības, sekmības problēmu cēlonis slēpjas daļas ģimeņu nespējā piemēroties mainīgajiem sociālajiem un ekonomiskajiem apstākļiem, balstās viņu profesionālā darba pieredzē. Viņu vērojumi par bērnu veselības traucējumu izplatības pieaugumu, kas atspoguļojas arī veselības statistikā, liecina, ka daudzi vecāki neapzinās savas rīcības, dzīves veida, savas veselības nozīmi bērnu veselības

stiprināšanā, saglabāšanā, uzlabošanā, ka pārticība automātiski ne vienmēr nodrošina bērniem labu veselību un savukārt trūkums ģimenē nenozīmē, ka bērniem būs kādas veselības problēmas. Izšķiroša ir vecāku vērtību sistēma, attieksme pret bērnu. Ir nepieciešama visus sabiedrības slāņus un visas vecuma grupas aptveroša veselīga dzīves veida programma, kas piedāvātu nepieciešamo zināšanu un prasmju apguves un to pielietošanas iespējas. Rūpējoties par mātes un bērna veselību, pastiprināta uzmanība būtu pievēršama arī tēva veselībai un vecāku savstarpējo attiecību ietekmei uz bērna veselību.

Izmantotie avoti:

1. Bērni Latvijā. Rīga, 2002. – 54 lpp.
2. Bērni Latvijā. Rīga, 2005. – 61 lpp.
3. Bērni Latvijā. Rīga, 2007. – 67 lpp.
4. Izglītības iestādes Latvijā. LR CSB izdevumi. 2001. – 2005. gads
5. Latvijas Republikas medicīnas statistikas gadagrāmatas / LR LM Veselības statistikas, informācijas un medicīnas tehnoloģiju centrs, Medicīnas statistikas birojs – ikgadējie izdevumi.
6. Markausa I. M., Medveckis A., Pavlina I. Jaundzimušo dzīves kvalitātes perspektīva. Liepāja, 2007. – 70. lpp.
7. Sīlis V. Rūpes par veselību un dzīves kvalitāti. /Dzīves kvalitāte Latvijā. Rīga: Zinātne, 2006. – 179. – 216. lpp.
8. Skolēnu atbiršana pamatskolās. Problēmas risinājumi. Rīga, 2007. – 117 lpp.
9. Stepčenko A. Dzīves kvalitātes indikatori Eiropas Savienībā. LU raksti. Socioloģija. 701. sējums. LU, 2006. – 142. – 154. lpp.
10. Vasiļevska K. Bērnu dzīves kvalitāte Latvijā 21. gadsimta sākumā. Dzīves kvalitāte Latvijā. Rīga, Zinātne, 2006. – 97. – 109. lpp.
11. Ziņojums par bērnu stāvokli Latvijā 1999. gadā Rīga, 1999. – 2000. – 72 lpp.
12. Ziņojums par bērnu stāvokli Latvijā 2000. gadā Rīga, 2000. – 2001. – 68 lpp.
13. <http://fails.lv/modules/news/article.php?storyid=1554>; publicēts 21.09. 2007.
14. <http://gym.Ventspils.lv/gym/faili/zind/zd25/zd/25.doc>
15. <http://www.apollo.lv/portal/life/1805/articles/53972/0>

Gādības veidi par sociālā riska ģimeņu bērniem un to mērogi

Viena no ģimenes pamatfunkcijām, kas cieši saistīta ar reproduktīvās funkcijas realizāciju, ir bērnu audzināšanas funkcija. Katram bērnam ir tiesības uz tādiem dzīves apstākļiem un labvēlīgu sociālo vidi, kas nodrošina pilnvērtīgu fizisko un intelektuālo attīstību. Katram bērnam ir jāsaņem atbilstošs uzturs, apģērbs un pajumte [10.pants, Bērnu tiesību aizsardzības likums].

Ne vien statistika, bet arī sabiedrības un jo īpaši sociālā darba speciālistu pieredze liecina, ka faktiski ne visiem vecākiem dažādu apstākļu ietekmē izdodas veiksmīgi tikt galā ar ģimenes funkciju īstenošanu, tai skaitā arī bērnu aprūpi un audzināšanu. Tādas ģimenes (ne vien bioloģisko vecāku, bet arī aizbildņu un citus aprūpētāju), kuri nespēj vai nevēlas nodrošināt bērna pamatvajadzību apmierināšanu (t.i., mājokli, uzturu, veselības aprūpi, izglītošanu, vispusīgu attīstību) uzskata par nelabvēlīgām, sociālā riska vai disfunkcionālām ģimenēm. Nelabvēlīgajās ģimenēs bērna pamatvajadzību realizēšana netiek nodrošināta arī tāpēc, ka ģimenē ir traucējoša, pat kaitīga sociālā vide – dažāda veida atkarības, vardarbība, likumpārkāpumu risks. Par sociālā riska ģimeni var kļūt arī mīlošu un gādīgu vecāku (vai viena no tiem) ģimene, kurai rodas problēmas vai ir ierobežotas iespējas materiāli nodrošināt apstākļus ģimenes un bērna pilnvērtīgai attīstībai. Tās var būt nepilnās, daudz bērnu ģimenes, ģimenes, kurās ir bērns ar īpašām vajadzībām, ģimenes, kurās vecāki vai kāds no tiem ir bezdarbnieks, invalīds, ar zemu izglītības līmeni, māmiņas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma, īpaši ilgstošas bērnu aprūpes gadījumā u.c. Šī tipa ģimenēm ir lielākais risks nonākt nabadzībā.

Dažādu apstākļu rezultātā radušos sociāli nelabvēlīgo seku mazināšanai vai novēršanai ir paredzēti arī dažādi pabalsti un citi pasākumi, kurus sniedz gan valsts, gan pašvaldības, kā arī nevalstiskās organizācijas u.c. Ģimenes, kas nonākušas materiālās grūtībās, var vērsties pēc palīdzības pašvaldībās, kur, izvērtējot ģimenes finansiālo situāciju, iespējams saņemt materiālo atbalstu vai sociālos pakalpojumus, jeb cita veida palīdzību problēmu risināšanā. Bieži vien nosacījums palīdzības saņemšanā ir ģimenes līdzdarbība. Sociālās palīdzības sniegšanas nosacījumi ir noteikti "Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likumā" (spēkā no 2003. g. 01.01) un atbilstošajos MK noteikumos, kā arī katras pašvaldības iespējās un prioritātēs. Sociālās palīdzības pasākumi konkrētajā rakstā sīkāk netiks aplūkoti.

Raksta mērķis – analizēt valsts atbalsta pasākumus ģimenēm ar bērniem, lai mazinātu sociāli nelabvēlīgās sekas, pamatojoties uz esošās situācijas raksturojumu. Jo valsts var radīt pēc iespējas labvēlīgākus apstākļus, lai ģimenes varētu nodrošināt savas pamatvajadzības un īstenot savas funkcijas, īpaši attiecībā uz bērnu aprūpi un audzināšanu. Tūlīt pēc neatkarības atgūšanas ģimenēm bija sevišķi grūti bez valsts atbalsta tikt galā ar problēmām, taču arī pēdējos gados daudzām ģimenēm nepieciešams valsts atbalsts dažādos veidos, lai mazinātu sociālo risku.

Nelabvēlīgās ģimenes.

Nelabvēlīgo ģimeņu skaits tiek apkopots pēc Bāriņtiesu atskaitēs sniegtajām ziņām [Pārskatu kopsavilkums 2006.; Pārskatu kopsavilkums 2004.; Nelabvēlīgās ģimenes ...]. Analizējot šos statistikas datus, jāņem vērā, ka visas nelabvēlīgās ģimenes tajos netiek atspoguļotas. Uzskaitītas tiek vien tās ģimenes, kuras nonākušas sociālā darba speciālistu, bāriņtiesu, policijas vai bērnu tiesību aizsardzības speciālistu redzeslokā. Bērna attīstībai nelabvēlīgos apstākļos atrodas lielāks skaits ģimeņu nekā tiek atspoguļots statistikā, jo nelabvēlīgo ģimeņu skaita izmaiņas ietekmē gan uzskaitē, gan speciālistu darbs ar ģimenēm, gan sociāli nelabvēlīgo seku risināšanas rezultāts (arī bērnu izņemšana no ģimenes mazina sociāli nelabvēlīgo ģimeņu skaitu) u.c. faktori.

Pēc statistikas datiem uzskaitīto nelabvēlīgo ģimeņu skaits ir mainīgs. 2006. gada beigās tika uzskaitīts par 19,2% nelabvēlīgo ģimeņu mazāk nekā 2005. gada beigās. Bērnu skaits tajās bija samazinājies attiecīgi par 17,4%. Laika periodā 2000.-2006. g. vislielākais uzskaitīto nelabvēlīgo ģimeņu skaits bija 2003. gadā – 13,1 tūkst., ar 23,7 tūkst. bērnu tajās. Pēc

Bāriņtiesu sniegtajiem datiem nelabvēlīgo ģimeņu skaits mazāks nekā 2000. gadā bija vien 2005. un 2006. gadā (1. tab.)

1. tabula

Nelabvēlīgās ģimenes Latvijā 2000.-2006. g. (gada beigās)
• Disadvantaged families in Latvia 2000-2006 (end of year)

Gads • Year	Nelabvēlīgo ģimeņu skaits • Number of disadvantaged families	no tām uzskaitītas gada laikā, % • of them recognized during the year, %	Bērnu skaits nelabvēlīgajās ģimenēs • Number of children in these families	Bērnu skaits vidēji vienā ģimenē • Average number of children in 1 such family	Izmaiņas salīdzinājumā ar iepriekšējo gadu (pieauguma temps, %) • Changes during the year, %	
					ģimeņu skaitam • families	bērnu skaitam • children
2000.	8937	20,6	18821	2,11
2001.	9435	17,6	19609	2,08	5,6	4,2
2002.	9653	16,5	19117	1,99	2,3	- 2,2
2003.	13066	18,9	23665	1,81	35,4	23,4
2004.	9436	17,2	18451	1,96	- 27,8	- 22,0
2005.	8712	15,6	17037	1,96	- 7,7	- 7,7
2006.	7039	17,1	14071	2,00	- 19,2	- 17,4

Avots: *Bērni Latvijā 2003 / LR CSP. – Rīga, 2003. – 48. lpp.; Bērni Latvijā 2004 / LR CSP. – Rīga, 2004. – 48. lpp.; Bērni Latvijā 2006 / LR CSP. – Rīga, 2006. – 48. lpp.; Bērni Latvijā 2007 / LR CSP. – Rīga, 2007. – 51. lpp.*

• **Source:** *Children in Latvia, Riga: CSB, acc. years*

Vidēji katrā nelabvēlīgajā ģimenē tika audzināti divi bērni, proti, nelabvēlīgo ģimeņu kategorijā lielākoties iekļuvušas ģimenes, kuras audzina vairāk nekā vienu bērnu. No visām konkrētajā gadā uzskaitītajām ģimenēm vidēji 18% (15,6-20,6%) tikušas atzītas par nelabvēlīgām tieši atbilstošajā gadā, tas liecina par kontingenta mainīgumu. Tomēr pēc Bāriņtiesu sniegtās informācijas ar visām ģimenēm reāli strādāts netiek. 2001. gadā tika apsekoti 91,7% no visām nelabvēlīgajām ģimenēm, 2004. gadā – 90,2%, bet 2006. gadā vien 76,2% [Pārskatu kopsavilkums 2006...12. lpp.; Pārskatu kopsavilkums 2004...12. lpp.; Nelabvēlīgās...28. lpp.]

Bērni, kuru vecākiem atņemtas vecāku tiesības.

Analizējot datus par nelabvēlīgo ģimeņu skaitu sadalījumā pa statistiskajiem reģioniem (saskaņā ar MK rīkojumu Nr.271, 28.04.2004.), ņemot vērā katra reģiona vidējo iedzīvotāju skaitu, t.i., rēķinot uz 1000 vidējiem iedzīvotājiem, 2005.-2006. g. visvairāk nelabvēlīgo ģimeņu bija Latgales reģionā. Pārējie reģioni izkārtos šādā secībā – Kurzeme, Vidzeme, Zemgale, Pierīga, Rīga [Pārskatu kopsavilkums 2006...12. lpp.; Demogrāfija 2007...35. lpp.].

Izkļūšana no nelabvēlīgās ģimenes statusa lielā mērā ir atkarīga no pašu ģimeņu vēlmes atrisināt problēmas un profesionāļu prasmes palīdzēt tās risināt, kā arī dažāda veida atbalsta. Ģimenes labvēlīgu funkcionēšanu ietekmē tās iekšējie resursi un dažādi ārējie faktori – savstarpējās attiecības, ienākumu avoti, materiālā situācija, izglītības līmenis, valsts un pašvaldību sniegtais atbalsts u.c. Tomēr ne visas ģimenes vēlas un spēj risināt savas problēmas, lai uzlabotu iespējas bērnu attīstībai nepieciešamo apstākļu nodrošināšanā. Ja vecāki nevar vai negrib rūpēties par saviem bērniem, bāriņtiesa var pieņemt lēmumu atņemt vecākiem aprūpes tiesības, ar rajona (pilsētas) tiesas spriedumu var tikt atņemtas aizgādības tiesības.

Bērnu aprūpes tiesības vecākiem tiek atņemtas, ja bāriņtiesa atzīst, ka ir faktiski šķēršļi, kas liedz vecākiem iespēju aprūpēt bērnu; bērns atrodas veselībai vai dzīvībai bīstamos apstākļos vecāku vainas vai apzinātas nolaidības dēļ; vecāks ļaunprātīgi izmanto savas tiesības vai nenodrošina bērna aprūpi un uzraudzību; vecāks ir devis piekrišanu bērna adopcijai;

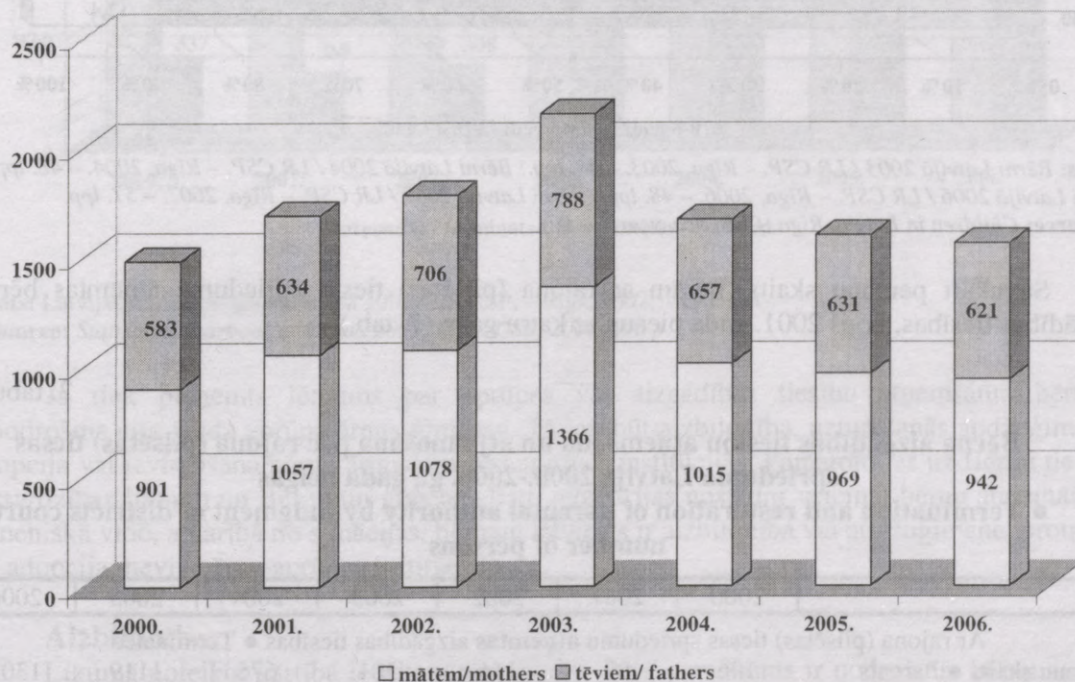
konstatēta vai ir pamatotas aizdomas vecāku vardarbībai pret bērnu. Atņemtās aprūpes tiesības atjauno, kad bāriņtiesa atzīst, ka vairs nepastāv minētie apstākļi [Civillikums...203.p.]. Ja vecāki ar bērnu apietas sevišķi slikti; ja devuši piekrišanu adopcijai; ja vecāki nerūpējas par bērnu vai nenodrošina bērna uzraudzību un tas var apdraudēt bērna fizisko, garīgo vai tikumisko attīstību, viņiem var atņemt aizgādības tiesības. Aizgādības tiesību atņemšanu kā galējo līdzekli piemēro tiesa [Civillikums...200.pants].

Analizējot datus par laika posmu 2000.-2006. g., redzams, ka līdz 2003. gadam ar katru gadu pieauga to personu skaits, kuriem atņemtas bērnu aprūpes tiesības. 2003. gadā aprūpes tiesības tika atņemtas 2154 personām, tai skaitā 2300 mātēm un 538 tēviem. Kopš 2004. gada bērnu aprūpes tiesības tikušas atņemtas ar katru gadu arvien mazāk personām. Aprūpes tiesības minētajā laika periodā galvenokārt (t.i., 60,3-63,4% gadījumu) tikušas atņemtas mātei (1. att.). Pieņemot, ka gadījumos, kad aprūpes tiesības atņemtas tēvam, tas vairumā gadījumu ir bijis ģimenei kopumā, jāsecina, ka no visām ģimenēm, kurām bāriņtiesa atņēmusi aprūpes tiesības uz bērniem, pilnās (ar abiem vecākiem) ir tikai 26,6-28,7% no visām, pārējos gadījumos ģimenes tips ir cits.

1. attēls

Ar bāriņtiesas lēmumu atņemtas bērnu aprūpes tiesības
Latvijā 2000.-2006. g. (gada beigās)

• Persons with child care rights terminated by orphans' court judgment
in Latvia 2000-2006

Avots: Bērni Latvijā 2003 / LR CSP. – Rīga, 2003. – 48. lpp.; Bērni Latvijā 2004 / LR CSP. – Rīga, 2004. – 48. lpp.; Bērni Latvijā 2006 / LR CSP. – Rīga, 2006. – 48. lpp.; Bērni Latvijā 2007 / LR CSP. – Rīga, 2007. – 51. lpp.
• Source: Children in Latvia, Riga: CSB, acc. years

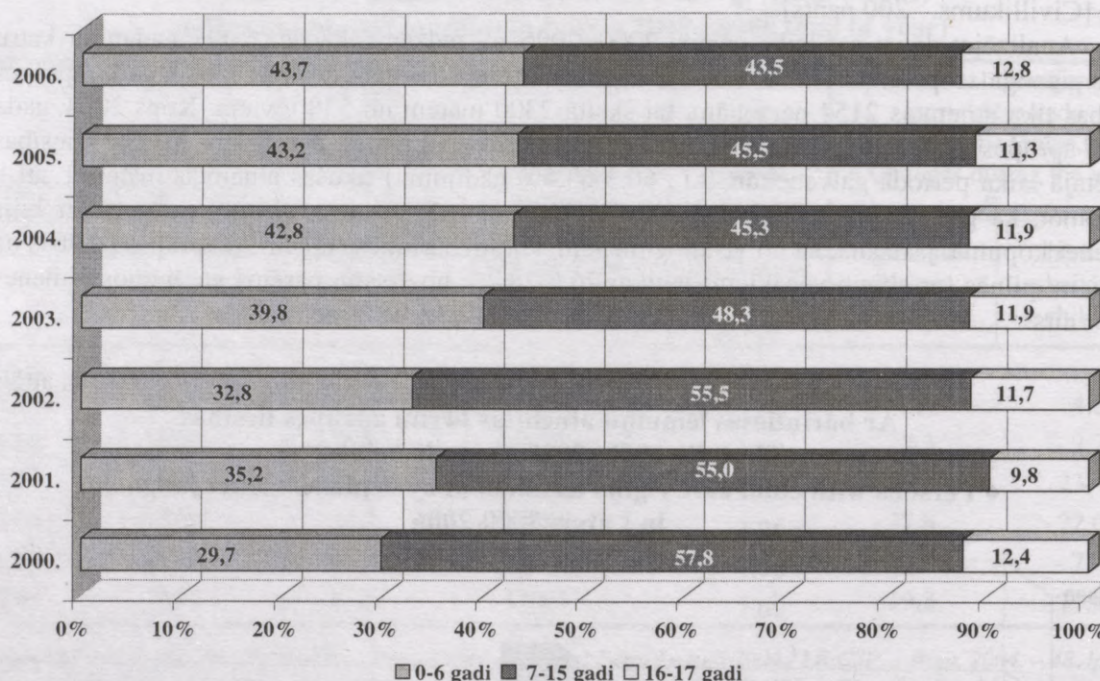
Vidējais bērnu skaits, rēķinot uz vienu personu, kam atņemtas aprūpes tiesības, minētajā laika periodā ir 1,1 – 1,6. Rēķinot uz katru māti, kurai atņemtas aprūpes tiesības, bērnu skaits ir no 1,9 līdz 2,6. Vidējais bērnu skaits liecina, ka problēmas ir lielākoties ģimenēs, kuras audzina vairāk nekā vienu bērnu.

Pēdējos gados ir pakāpeniski pieaudzis pirmsskolas vecuma bērnu īpatsvars to bērnu skaitā, kuru vecākiem ar bāriņtiesas lēmumu atņemtas aprūpes tiesības (2. att.). 2000. gadā no visiem bērniem, kuru vecākiem atņemtas aprūpes tiesības 693 (29,7%) bija vecumā 0-6 gadi, bet 2006. gada beigās jau 833 bērni jeb 43,7% no visiem. Bērnu skaits vecumā 7-15 gadi pakāpeniski samazinās, bet 16-17 gadīgo ir salīdzinoši nemainīgs (2. att.).

2. attēls

Bērnu, kuru vecākiem atņemtas aprūpes tiesības, sadalījums pēc vecuma, procentos, gada beigās

• Age composition of children those parents' child care rights were terminated, % at end of year

Avots: Bērni Latvijā 2003 / LR CSP. – Rīga, 2003. – 48. lpp.; Bērni Latvijā 2004 / LR CSP. – Rīga, 2004. – 48. lpp.; Bērni Latvijā 2006 / LR CSP. – Rīga, 2006. – 48. lpp.; Bērni Latvijā 2007 / LR CSP. – Rīga, 2007. – 51. lpp.
 • Source: Children in Latvia, Riga: CSB, acc. years

Savukārt personu skaits, kurām ar rajona (pilsētas) tiesas spriedumu atņemtas bērnu aizgādības tiesības, kopš 2001. gada pieaug ar katru gadu (2. tab.)

2. tabula

Bērna aizgādības tiesību atņemšana un atjaunošana pēc rajona (pilsētas) tiesas sprieduma Latvijā 2000.-2006. g., gada beigās

• Termination and restoration of parental authority by judgment of districts court, number of persons

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Ar rajona (pilsētas) tiesas spriedumu atņemtas aizgādības tiesības • Terminated							
Personu skaits • Parents	106	62	116	501	676	1119	1303
Bērnu skaits • Children	113	85	127	609	854	1429	1626
Ar rajona (pilsētas) tiesas spriedumu atjaunotas aizgādības tiesības • Restored							
Personu skaits • Parents	3	3	3	1	15	13	4
Bērnu skaits • Children	12	3	5	2	25	19	3

Avots: Latvijas statistikas gadagrāmata 2007 / LR CSP. – Rīga, 2007. – 195. lpp.
 • Source: Statistical yearbook of Latvia 2007. Riga: CSB, 2007

Salīdzinot personu skaitu, kurām atņemtas bērnu aizgādības tiesību ar atjaunoto tiesību skaitu, jāsecina, ka, ja bērnu aizgādības tiesības tiek atņemtas ar rajona (pilsētas) tiesas spriedumu, tad atjaunotas tās tikušas vien 0,2-4,8% gadījumos (2. tab.)

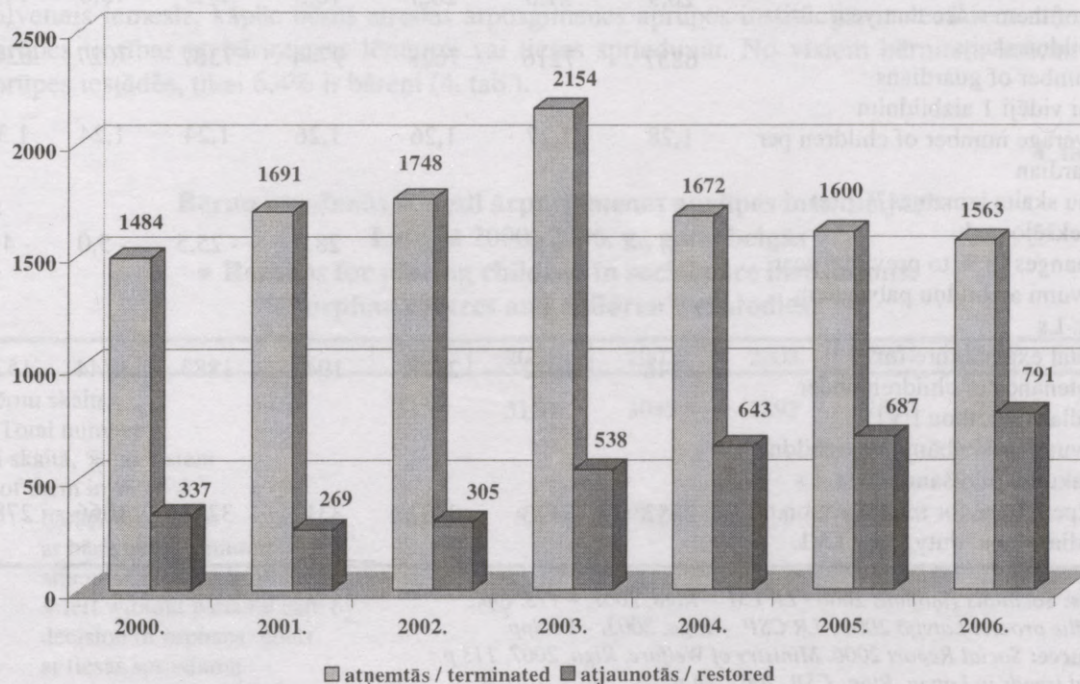
Bāriņtiesa un rajona (pilsētas) tiesa var ne vien atņemt tiesības bērnu aprūpēt, bet arī atņemtās tiesības atjaunot (saskaņā ar Bāriņtiesu likumu un MK noteikumiem). Aprūpes tiesību atjaunošana ar bāriņtiesas lēmumu krasi pieaugusi kopš 2003. gada. Procentuāli vismazāk

personām atjaunotas aprūpes tiesības salīdzinājumā ar personu skaitu, kam ar bāriņtiesas lēmumu tās tika atņemtas, ir 2003. un 2006. gadā, visvairāk (4,8%) – 2001. g. (3. att.)

3. attēls

Ar bāriņtiesas lēmumu atņemtās un atjaunotās bērnu aprūpes tiesības, personu skaits gada beigās

• **Number of persons those child care rights were terminated and restored during the year**

Avots: Latvijas statistikas gadagrāmata 2007 / LR CSP. – Rīga, 2007. – 195. lpp.

• Source: *Statistical yearbook of Latvia 2007*. Riga: CSB, 2007, 196 p.

Ja tiek pieņemts lēmums par aprūpes vai aizgādības tiesību atņemšanu, bērnam jānodrošina cita veida aprūpe ārpus ģimenes. Tā var būt aizbildnība, uzturēšanās audžuģimenē, adopcija vai ievietošana bērnu ārpusģimenes aprūpes institūcijās. Pamatojoties uz Bērnu tiesību aizsardzības likumu un Bērnu un ģimenes lietu ministrijas nostādni veicināt bērnu audzināšanu ģimeniskā vidē, atkarībā no situācijas, bērnam labākais ir aizbildnība vai audžuģimene, protams, arī adopcija, nevis bērnu aprūpes institūcija.

Aizbildnība.

Likumā noteiktā kārtībā ieceltam aizbildnim, kura pienākums ir nodrošināt bērnu aprūpi un audzināšanu, no valsts budžeta tiek maksāts pabalsts par bērna uzturēšanu un atlīdzība par aizbildņa pienākumu pildīšanu. Pabalstu maksā par katru bērnu, kurš dzīvo aizbildņa ģimenē, atlīdzību – neatkarīgi no bērnu skaita. Sākotnēji, t.i., deviņdesmito gadu otrajā pusē, kad tika ieviesti pabalsti aizbildņiem, tos maksāja tikai tiem, kuri nebija taisnās līnijas radnieki, brālis vai māsa. 1998. gadā sāka maksāt arī taisnās līnijas radniekiem, kopš 1999. gada novembra – visiem, arī brāļiem un māsām. Līdz ar to strauji palielinājās gan atlīdzības saņēmēju skaits, gan izdevumi ar aizbildniecību saistītajiem pabalstiem. 2001. gadā aizbildniecībā atradās 1,7 reizes vairāk bērnu un pabalstiem izlietoja 5,5 reizes vairāk līdzekļu nekā 1995. gadā [Sociāli procesi 2003...94. lpp.].

Laika posmā pēc 2000. gada aizbildnībā esošo bērnu skaits maksimumu sasniedza 2003. gadā – 12,3 tūkst bērni (gada beigās). Turpmākajos gados gan aizbildņu, gan bērnu skaits aizbildnībā pakāpeniski samazinājās (3. tab.).

Aizbildnību raksturojošie rādītāji Latvijā 2000.-2006. g. (gada beigās)

• Indices characterising guardianship in Latvia, end of year

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Aizbildnībā esošie bērni	8741	9133	9591	12275	9140	8683	8294
• Children under guardianship							
no tiem nodoti gada laikā,%	20,9	21,0	20,3	16,3	17,5	15,8	14,5
• % of them since that year							
Aizbildņu skaits	6837	7216	7628	9744	7367	7027	6245
• Number of guardians							
Bērni vidēji 1 aizbildnim	1,28	1,27	1,26	1,26	1,24	1,24	1,33
• Average number of children per 1 guardian							
Bērnu skaita izmaiņas % pret iepriekšējo gadu	...	4,5	5,0	28,0	- 25,5	- 5,0	- 4,5
• Changes in % to previous year							
Izdevumi aizbildņu pabalstiem, tūkst. Ls	1746	1922	2128	1943	1883	1744	1524
• Total expenditure for maintenance of children under guardianship, thou LVL							
Izdevumi atlīdzībām par aizbildņa pienākumu pildīšanu, tūkst. Ls	2852	3123	3431	3312	3271	3066	2785
• Expenditure for remuneration of guardianships' duty, thou LVL							

Avots: Sociālais ziņojums 2006 / LR LM. – Rīga, 2007. – 113. lpp.;

Sociālie procesi Latvijā 2003 / LR CSP. – Rīga, 2003. – 94. lpp.

• **Source:** Social Report 2006. Ministry of Welfare, Riga, 2007, 113 p.;

Social trends in Latvia, Riga: CSB, 2003, 94 p.

Saskaņā ar Civillikumu aizbildnību nodibina bārenim vai bez vecāku gādības palikušam bērnam uz laiku, kamēr bērns varēs atgriezties savā ģimenē vai līdz pilngadības sasniegšanai. Bāriņtiesa pieņem lēmumu par aizbildnības nodibināšanu un personas iecelšanu par aizbildni. Aizbildnība tā ir bērna bioloģisko vecāku aizstāšana. Civillikums paredz, ka aizbildnis vispirms jāmeklē starp tuvākajiem radniekiem, tomēr aizbildnību var uzticēt arī kādam citam. Ja neizdodas atrast bērnam aizbildni, pastāv citi veidi problēmas risinājumam.

Audzūģimenes.

Audzūģimenes kā jauna īslaicīga bērnu ārpusģimenes aprūpes forma tika iedibināta jau 1997. gadā. 1998. g. 01.01. stājās spēkā MK noteikumi par audzūģimenes, saskaņā ar kuriem audzūģimenes ir īpaši apmācītas ģimenes, kas bērnam, kuram īslaicīgi vai pastāvīgi atņemta ģimeniskā vide vai bērna interesēs nav pieļaujama palikšana bioloģiskajā ģimenē, nodrošina aprūpi un audzināšanu uz laiku līdz vienam gadam. Audzūģimeņu ideju mēģināja īstenot, pamatojoties uz ārvalstu pieredzi, kas būtiski atšķīrās uz pagātnes pieredzi balstītai šī jēdziena izpratnei Latvijā, īpaši pirmās neatkarīgās Latvijas laikā. Saskaņā ar skaidrojumu Konversācijas vārdnīcā audzūģimenes ir gādībā un audzināšanā pieņemti sveši bērni (bez adopcijas). Pirmspadomju laikā šāda pieņemšana audzināšanā pieņemējiem nedeva vecāku varu, bet audzūģimenes nenodrošināja ģimenes mantošanas tiesības [Konversācijas vārdnīca, l.s.:1151.-1152. sleja]. Sabiedrībā valdīja neizpratne par audzūģimenes jauno būtību, arī prasības, lai ģimene varētu tikt atzīta par audzūģimeni bija samērā augstas un līdz pat 2006. gadam šādu ģimeņu bija ļoti maz – vispirms pāris, vēlāk daži desmiti. 2005. g. beigās audzūģimenes tika aprūpēti 269 bērni, 2006. g. – 484, bet 2003. g. tikai 21 [Bērni 2007...51. lpp.; Bērni 2004...48. lpp.]. Pēc datiem uz 2008. gada 01. 01. audzūģimenes atradās 421 bērns. Lielākā daļa (56%) no tiem bija uzturējušies audzūģimenes mazāk nekā gadu, 27% audzūģimenes uzturējās 1-2 gadus, 14% – 2-3 gadus. Bez tam 7 bērni audzūģimenes dzīvo jau 3-4 gadus, pieci –

4-5 gadus un divi 6-7 gadus. [www.bm.gov.lv]. Ilgstoša uzturēšanās audžuģimenē noteikumus par audžuģimenēm netiek paredzēta, bet reāli bērni dzīvo tajās arī ilgāk par gadu.

Ārpusģimenes aprūpes institūcijas.

Bez vecāku gādības palikušajiem bērniem, kuriem nav atrasts aizbildnis vai nav iespējas uzturēties audžuģimenē, pastāv iespēja nonākt valsts finansētajos bērnu-bāreņu aprūpes centros vai pašvaldību pārziņā esošajos bērnu namos-patversmēs. 2006. gadā Latvijā darbojās 5 bērnu-bāreņu aprūpes centri un 44 bērni-nami patversmes [Bērni 2007...47. lpp.]. Pēdējos gados galvenais iemesls, kāpēc bērns atrodas ārpusģimenes aprūpes institūcijā, ir vecākiem atņemtās aprūpes tiesības ar bāriņtiesas lēmumu vai tiesas spriedumu. No visiem bērniem, kas atrodas aprūpes iestādēs, tikai 6,4% ir bāreņi (4. tab.).

4. tabula

Bērnu atrašanās iemesli ārpusģimenes aprūpes institūcijās*
Latvijā 2000.-2006. g., gada beigās
• Reasons for placing children in social care institutions:
orphan centres and children's custodies

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Bērnu skaits	3152	3150	3045	2892	2568	2261	2119
• Total number							
tai skaitā, % no visiem							
• of them in %							
bāreņi • orphans	6,4	6,4	7,2	7,4	6,8	6,5	6,4
ar bāriņtiesas lēmumu							
atņemtās aprūpes tiesības	52,6	58,0	62,7	55,9	49,6	39,0	36,8
• left without parental care by							
decision of orphans' court							
ar tiesas spriedumu							
atņemtās aprūpes tiesības	15,5	14,8	12,5	18,3	26,4	36,6	41,2
• left without parental							
authority by districts court							
cits iemesls	25,5	20,8	17,6	18,4	17,3	17,9	15,6
• other reasons							

*bērnu-bāreņu sociālās aprūpes centros un bērnu namos-patversmēs

Avots: Bērni Latvijā 2003 / LR CSP. – Rīga, 2003. – 44. lpp.; Bērni Latvijā 2004 / LR CSP. – Rīga, 2004. – 44. lpp.; Bērni Latvijā 2006 / LR CSP. – Rīga, 2006. – 44. lpp.; Bērni Latvijā 2007 / LR CSP. – Rīga, 2007. – 47. lpp.

• Source: Children in Latvia. Riga: CSB – acc. years

Gadsimta sākumā – 2001.-2003. g. no bērnu ārpusģimeņu aprūpes institūcijām izstājās 31-35% rēķinot no gada vidējā bērnu skaita, 2004. g. – 47,2%, 2005. g. – 53,2% un 2006. g. izstājās 54,6% bērnu. No bērnu-bāreņu aprūpes centriem izstājušo īpatsvars ir lielāks nekā no bērnu namiem-patversmēm (4. att.)

Galvenie izstāšanās iemesli ir atgriešanās pie vecākiem, adopcija un aizbildniecība, vecākiem bērniem (bērnu namos-patversmēs) arī aiziešana patstāvīgā dzīvē. Izstāšanās iemeslu īpatsvars 2004.-2006. g. ir atšķirīgs no iepriekšējiem gadiem (5. tab.)

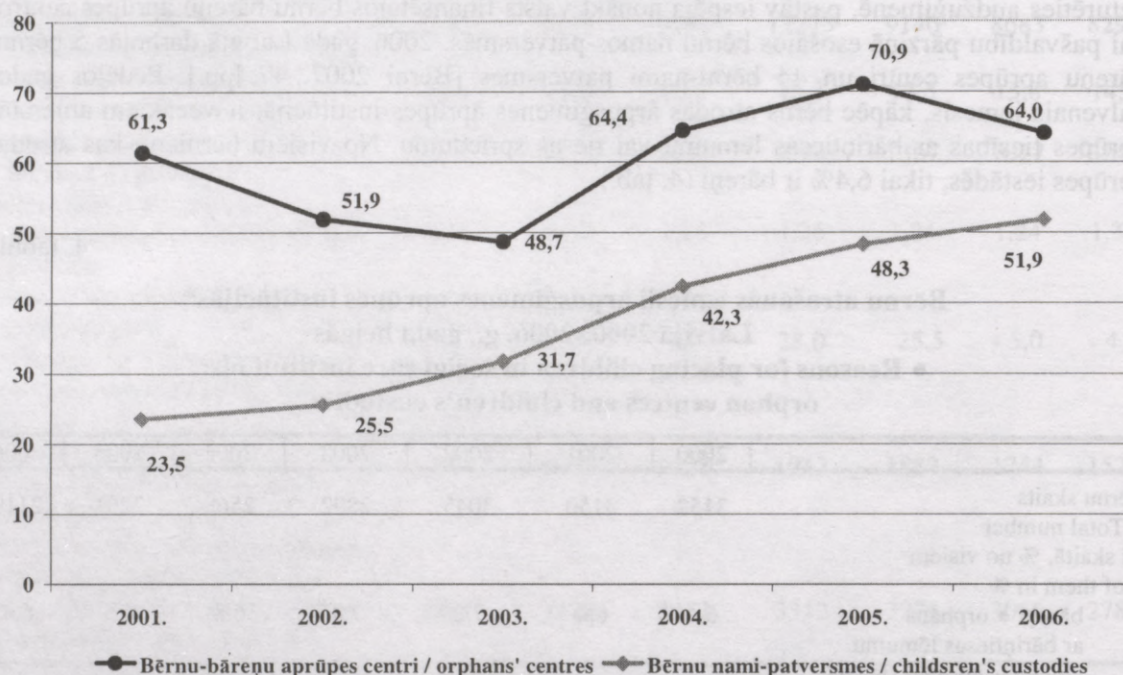
Neskatoties uz salīdzinoši lielo izstājušos bērnu īpatsvaru, bērnu sociālās aprūpes centros un bērnu namos-patversmēs 2006. gada beigās atradās 2119 bērni, tas gan ir par 32,8% mazāk nekā 2000. gadā, tomēr katru gadu izstājušos bērnu vietā sociālās aprūpes institūcijās tiek ievietoti citi. Tas liecina par problēmu esamību sabiedrībā, proti, daļa ģimeņu netiek galā ar bērnu audzināšanu.

Nodokļu maksātājiem bērnu uzturēšanās bērnu sociālās aprūpes institūcijās izmaksā salīdzinoši dārgi. Bērnu-bāreņu aprūpes centros, kuros uzturas pārsvarā jaunākā vecuma bērni, 2006. gadā mēnesī viens bērns izmaksāja Ls 531,39. Bērnu namos-patversmēs izmaksas uz katru bērnu mēnesī bija Ls 370,73 (6. tab.). Katra bērna uzturēšana viena vai otra tipa institūcijā izmaksā vairāk par mēneša vidējo neto darba samaksu nodarbinātajiem.

4. attēls

No ārpusģimenes institūcijām izstājušos bērnu īpatsvars Latvijā,
% no vidējā bērnu skaita katrā gadā

• Reasons why children left social care institutions, % of average number of staying there each year

Avots: Bērni Latvijā 2003 / LR CSP. – Rīga, 2003. – 47. lpp.; Bērni Latvijā 2004 / LR CSP. – Rīga, 2004. – 47. lpp.; Bērni Latvijā 2006 / LR CSP. – Rīga, 2006. – 47. lpp.; Bērni Latvijā 2007 / LR CSP. – Rīga, 2007. – 50. lpp.
• Source: Children in Latvia. Rīga: CSB – acc. years

5. tabula

Izstāšanās iemesli no bērnu sociālās aprūpes institūcijām Latvijā
• Reasons to leave children's social care institutions

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Izstājušies bērni	1033	1008	961	1049	1289	1285	1196
• Number of those left							
no tiem, % • of them in %							
atgriezušies pie vecākiem	37,9	31,3	35,1	37,6	36,5	39,4	35,0
• returned to parents							
adoptēti	9,9	15,5	16,5	7,3	12,6	13,4	13,8
• were adopted							
nodoti aizbildnībā	17,8	15,0	15,3	16,8	15,9	13,7	11,3
• placed under guardianship							
aizgājuši patstāvīgā dzīvē	10,0	8,6	13,2	16,5	15,3	16,4	18,6
• started independent life							

*no bērnu-bāreņu sociālās aprūpes centriem un bērnu namiem-patversmēm

Avots: Bērni Latvijā 2003 / LR CSP. – Rīga, 2003. – 47. lpp.; Bērni Latvijā 2004 / LR CSP. – Rīga, 2004. – 47. lpp.; Bērni Latvijā 2006 / LR CSP. – Rīga, 2006. – 47. lpp.; Bērni Latvijā 2007 / LR CSP. – Rīga, 2007. – 50. lpp.
• Source: Children in Latvia. Rīga: CSB – acc. years

Bērnu uzturēšanās sociālās aprūpes institūcijās izmaksā daudzkārt dārgāk nekā ģimenes var atļauties tērēt bērna vajadzībām, jo ģimenes budžets lielākajam vairumam nav tik liels, kā liecina dati par ienākumiem uz vienu ģimenes locekli māsaimniecībās ar bērniem (7. tab.). Vienam bērnam ārpusģimenes aprūpes institūcijā 2005. gadā izlietoja 3-5 reizes vairāk finansu

līdzekļu nekā varēja atļauties nepilnās ģimenes katram no bērniem, un 2-4 reizes vairāk nekā pilnajās ģimenēs.

6. tabula

Izlietotie finanšu līdzekļi uz vienu aprūpēto bērnu mēnesī un strādājošo mēneša vidējā neto darba samaksa, latos

• Expenditures spent at institutions of social care per 1 child and average wage, LVL

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Bērnu-bāreņu aprūpes centros	233,71	242,68	293,59	320,22	345,00	475,50	531,39
• At orphans' centres							
Bērnu namos-patversmēs	158,59	163,49	186,20	209,73	255,46	291,16	370,73
• In children's custodies							
Mēneša vidējā darba samaksa, neto	109,00	115,00	124,00	138,00	150,00	176,00	216,00
• Average salary, net							

Avots: Bērni Latvijā 2003 / LR CSP. – Rīga, 2003. – 47. lpp.; Bērni Latvijā 2004 / LR CSP. – Rīga, 2004. – 47. lpp.; Bērni Latvijā 2006 / LR CSP. – Rīga, 2006. – 47. lpp.; Bērni Latvijā 2007 / LR CSP. – Rīga, 2007. – 50. lpp.; Latvijas statistikas gadagrāmata 2007 / LR CSP. – Rīga, 2007. – 276. lpp.

• Source: Children in Latvia. Riga: CSB – acc. years

7. tabula

Mājsaimniecības rīcībā esošie ienākumi uz vienu ģimenes locekli ģimenēs ar bērniem, Ls mēnesī

• Average monthly income per number of household, LVL

	2000.	2002, ²⁾	2003.	2004.	2005.
Vidēji visās	69,19	80,00	86,33	101,23	110,30
• In all households					
t.sk. sociālie transferti ¹⁾	2,28	6,30	6,90	7,51	6,72
• of them: social transferts					
Pilnās ģimenes	64,26	75,74	81,93	100,17	106,3
• Nuclear with children					
t.sk. sociālie transferti ¹⁾	3,64	8,13	10,27	9,22	12,56
• of them: social transferts					
Nepilnās ģimenes	53,42	54,37	62,91	71,06	87,82
• One parent					
t.sk. sociālie transferti ¹⁾	6,31	10,64	15,13	16,53	14,65
• of them: social transferts					

¹⁾ bez pensijām • except pensions

²⁾ 2001. gadā dati nav iegūti; no 2002. g. – pēc pilnveidotās metodikas

• no survey in 2001, in 2002 – by improved methodology

Avots: Mājsaimniecību budžets (atbilstošā gadā) / LR CSP

• Source: Household budget in Latvia. Riga: CSP, – acc. years

Dažādu apstākļu rezultātā radušos sociāli nelabvēlīgo seku mazināšanai vai novēršanai tiek izlietots salīdzinoši vairāk finanšu līdzekļu nekā atbalstam ģimenēm bērnu audzināšanā. Ģimenes valsts pabalsts par bērnu atkarībā no dzimšanas secības ir Ls 8,00-14,40. Pēc mājsaimniecību budžetu datiem 2005. gadā pilnajās ģimenēs sociālie transferti bija Ls 12,56 uz katru, nepilnajās Ls 14,65 (7. tab.). Aizbildnis mēnesī var saņemt Ls 70,- (pabalsts Ls 32,- un atlīdzība Ls 38,-) vai nedaudz vairāk. Arī adoptijas atlīdzība liecina, ka nelabvēlīgo seku mazināšanai tiek atvēlēts vairāk līdzekļu. Bērna piedzimšanas pabalsts ir Ls 296,-. Tomēr arī kopā ar piemaksām par pirmo (Ls 100,-), otro (Ls 150,-) vai tālākajiem bērniem (Ls 200,-), šis pabalsts ir mazāks nekā vienreiz izmaksājamā atlīdzība par bērna adoptiju (Ls 1000,-).

Adopcija.

Lai veicinātu iespējas bērna audzināšanai ģimenes vidē, 2004. gadā stājās spēkā MK noteikumi par jaunu pabalstu ieviešanu saistībā ar adopciju. Jaunie ar adopciju saistītie pabalsti ieviesti ar mērķi materiāli atvieglot un atbalstīt adopcijas procesu. Adoptētājs var pieņemt lēmumu par konkrētā bērna ņemšanu aprūpē un uzraudzībā uz laiku līdz 6 mēnešiem, minētajā laikā adoptētājam ir tiesības saņemt uzturlīdzekļus vai pabalstu uzturam, kuru izmaksā bērna ārpus ģimenes aprūpes iestāde, kā arī atlīdzību par adoptējamā bērna aprūpi, kuru izmaksā no valsts budžeta. Atlīdzību piešķir adoptētājam, kura aprūpē un uzraudzībā pirms adopcijas apstiprināšanas nodots adoptējamais bērns, ja adoptētājs nav nodarbināts, atrodas ar bērna aprūpi saistītā atvaļinājumā, vai strādā nepilnu darba dienu. Pabalsta apmērs ir Ls 35,- mēnesī un nav atkarīgs no bērnu skaita (MK noteikumu Nr.194.; 30,03,2004.). Ja tiek pieņemts lēmums, ka adopcija ir bērna interesēs, adopciju apstiprina tiesa. Pēc tiesas sprieduma par adopcijas apstiprināšanu izmaksā vienreizējo bērna adopcijas atlīdzību par katru bērnu, kurš ir atradies ārpusģimenes aprūpē. Atlīdzības apmērs ir Ls 1000,- (MK noteikumi Nr.193.;30,03,2004.).

Finansiālais stimulē ir salīdzinoši iedarbīgs. Pēc Bērnu un ģimenes lietu ministrijas datiem ar katru gadu pieaug Latvijā adoptēto bērnu skaits. 2004. gadā atlīdzības Ls 1000,- apmērā tika izmaksātas par 60 bērnu adopciju, 2005. gadā – 88, 2007. gadā – 90, kas ir par 2 vairāk nekā 2006. g. Pieaudzis arī no aizbildniecības adoptēto bērnu skaits: 2004. gadā 14, 2005. – 21 no adoptētajiem bērniem pirms tam bija aizbildniecībā, 2006. gadā 29 un 2007. gadā jau 35 bērni [Adopcija 2007...; Pērn adopcija pieaugusi...].

Uzturlīdzekļu izmaksa.

Nozīmīgs atbalsts ģimenēm, kurās viens no vecākiem nevēlas piedalīties bērna audzināšanā un atbalstīt materiāli, ir iespēja saņemt uzturlīdzekļus, kurus maksā valsts ar Uzturlīdzekļu garantijas fonda starpniecību un pēc tam piedzen no nemaksātāja.

2004. g. 01,07 stājās spēkā Uzturlīdzekļu garantijas fonda likums un augustā darbību uzsāka Uzturlīdzekļu garantijas fonds. Minētie pasākumi veikti, lai īstenotu to bērnu tiesības, kurus apgādā tikai viens no vecākiem, bet otrs nepilda savas saistības par uzturlīdzekļu maksāšanu. Fonds garantē minimālo uzturlīdzekļu apmēru MK noteiktajā apmērā – katram bērnam līdz 7 gadu vecuma sasniegšanai – 25% apmērā no minimālās darba algas, bērnam vecumā 7-18 gadi – 30% apmērā no minimālās darba algas [Bērnu un ģimenes lietu 2007...7. lpp.]. No 2008. g. 01,01. ir paaugstināts minimālais uzturlīdzekļu apmērs – par bērniem vecumā līdz 7 gadiem – Ls 40,-, par bērniem vecumā no 7 līdz 18 gadiem – Ls 48,- [No 1. janvāra...].

Kopš 2004. g. augusta, kad Fonds uzsāka savu darbību, ar katru gadu pieaug bērnu skaits, kuriem uzturlīdzekļi tiek izmaksāti no Uzturlīdzekļu garantijas fonda (8. tab.). 2005. gadā uzturlīdzekļus saņēma 3,2% no visiem nepilngadīgajiem bērniem, 2006. gadā – 3,9%, bet 2007. gadā – jau vairāk kā 4%.

8. tabula

Uzturlīdzekļus saņēmušo vecāku un bērnu skaits • Number of parents and children who received maintenance from the Foundation

	2004.	2005.	2006.	2007.
Vecāku skaits, kuriem maksāti uzturlīdzekļi • Number of parents	3890	9789	11436	10472
Bērnu skaits, kuri saņēmuši uzturlīdzekļus • Number of children	5626	14270	16774	17920
no tiem vecumā līdz 7 gadiem,% • among them up to 7 years, %	...	15,7%	13,8%	14,2%
Vidējais bērnu skaits • Average number of children in these families	1,45	1,46	1,47	1,71

Avots: Bērnu un ģimenes lietu ministrijas Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācijas 2007. gada publiskais pārskats. – 64 lpp. [tiešsaiste; skatīts 2008,05,23]. Pieejams: www.ugf.gov.lv

• Source: Report of the Maintenance Foundation for 2007

Uzturlīdzekļu izmaksa no fonda visbiežāk tiek pārtraukta tāpēc, ka bērns sasniedzis pilngadību, vai parādnieks pats sācis maksāt minimālos uzturlīdzekļus [Bērnu un ģimenes lietu...3. lpp.]. 2007. gadā mēnesī izmaksāja 438,6-489,1 tūkst. Ls, bet 2008. gada pirmajos 4 mēnešos katru mēnesi vairāk nekā 600 tūkst. latu. 2008. g. aprīlī uzturlīdzekļos tika izmaksāti 632,1 tūkst. Ls [Bērnu un ģimenes lietu...4. lpp.]. 2008. gadā turpina pieaugt bērnu skaits, kuriem fonds izmaksā uzturlīdzekļus, aprīlī uzturlīdzekļi tika izmaksāti 15,3 tūkst. bērnu [Bērnu un ģimenes lietu...5. lpp.]. Līdz ar bērnu, kuri saņem uzturlīdzekļus, skaita palielināšanos, pieaug arī parādnieku skaits. 2008. gada aprīļa beigās Uzturlīdzekļu garantijas fonda administrācija bija reģistrējusi 13,6 tūkst. parādnieku [Bērnu un ģimenes lietu...6. lpp.].

Uzturlīdzekļu maksāšana ģimenēm, kur viens no vecākiem nevēlas (nespēj) palīdzēt nodrošināt bērna vispusīgai attīstībai nepieciešamos apstākļus, ir ļoti veiksmīgs un atbalstāms palīdzības veids, lai mazinātu vai novērstu iespējamās sociāli nelabvēlīgās sekas, uzlabotu ģimenes materiālo situāciju. Tomēr ne vienmēr rūpes par materiālās labklājības nodrošināšanu noved pie labvēlīgākā rezultāta.

Vecāki ārvalstīs.

Kopš Latvija iestājusies ES, daudzi devās materiālo līdzekļu peļņā uz citām valstīm, savus bērnus atstājot labākajā gadījumā otra laulātā vai vecvecāku gādībā. Taču došanās peļņā nozīmē atstāt bērnus bez vecāku klātbūtnes. Ja ieguvums ir materiālais, tad vecāku prombūtne rada arī virkni negatīvu seku un problēmas: mazinās ģimeniskā kopība, degradējas sociālo lomu izpratne, rodas emocionālā atsvešinātība, dažkārt ģimenes izjūk. Bērniem var rasties psiholoģiska rakstura problēmas – jūtas pamesti, vientuļi, pārāk agri jāuzņemas vecumam neatbilstoša atbildība, pazeminās sekmes, rodas kaitīgi ieradumi, aug materiālisti patērētāji. (Detalizētāk skat. I.Pavlina, Vecāki peļņā ārvalstīs...2006.; 65-74. lpp.). Skolotāju, sociālo pedagogu un citu speciālistu pieredze liecina, ka daudziem bērniem rodas problēmas tāpēc, ka vecāki devušies peļņā uz citu valsti. Bērnu un ģimenes lietu ministrija ir izstrādājusi rīcības plānu to bērnu stāvokļa uzlabošanai, kuru vecāki devušies uz ārvalstīm, un sociālās atstumtības izplatības ierobežošanai laikā no 2006. g. līdz 2009. g. Mērķis – apzināt bērnu stāvokli un ierobežot sociālās atstumtības izplatīšanos [Plāns 2006.-2009. g.] Tika sagatavots arī buklets vecākiem, kuri dodas uz ārvalstīm, uzsverot nepieciešamību nokārtot pilnvaru bērna interešu pārstāvēšanai [www.bm.gov.lv]. Kā vecāku prombūtne ietekmēs bērnu turpmāko dzīvi, pagaidām ir grūti prognozēt, jo netiek atsevišķi izdalīti dati par to, cik ģimeņu nonākušas nelabvēlīgo skaitā, cik vecākiem atņemtas bērnu aprūpes tiesības tieši tāpēc, ka viņi strādā citā valstī.

Secinājumi.

Ģimenēm ir paredzēti dažādi atbalsta veidi no valsts, lai mazinātu vai novērstu radušās sociāli nelabvēlīgās sekas. Tie ir pabalsti, kuru mērķis veicināt bērnu audzināšanu ģimeniskā vidē – pabalsti aizbildņiem, adopcijas veicināšanai, atbalsts audžuģimenēm. Uzturlīdzekļu izmaksas domātas, lai materiāli atbalstītu vecākus, kuri bērnus audzina vieni, kad otrs nepiedalās bērnu uzturēšanā.

Statistikā atspoguļotais nelabvēlīgo ģimeņu skaits neatklāj problēmas dziļumu, jo visas nelabvēlīgās ģimenes speciālistu rūpju lokā nenonāk. Nelabvēlīgo ģimeņu skaita samazinājums ne vienmēr nozīmē situācijas uzlabojumu. Daļēji tas var būt tāpēc, ka ģimenes, kurās situācija ir bērna attīstībai nelabvēlīga, netiek apzinātas un apsekotas, par tām netiek ziņots. No visiem nepilngadīgajiem bērniem vidēji 4% 2005.-2006. g. auga nelabvēlīgajās ģimenēs, aizbildnībā atradās 2%, ārpusģimenes aprūpes institūcijās – 0,5% no vidējā bērnu skaita vecumā 0-17 gadi (9. tab.).

Atsevišķu statistisko rādītāju lielumu saistībā ar sociālā riska ģimenēm un sociāli nevēlamām parādībām samazināšanās vēl neliecina, ka situācija uzlabojas, jo samazinās arī bērnu kopējais skaits. Nepilngadīgo skaits 1989. gadā bija 1,6 reizes lielāks nekā 2007. gadā. Latvijā 2007. gada sākumā bija par 22,4% bērnu 0-17 gadu vecumā mazāk nekā 2000. gadā. Katru gadu bērnu skaits samazinās par 3-4%. Sarūk arī nepilngadīgu bērnu īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā (10. tab.).

9. tabula

**Bērnu īpatsvars nelabvēlīgajās ģimenēs, aizbildnībā un institūcijās,
procentos no vidējā bērnu skaita 0-17 gadu vecumā**
• **Proportion of children at social risk in Latvia, % of age group up to 17 years**

	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
Nelabvēlīgajās ģimenēs	3,92	4,48	4,58	4,01	3,64
• Children in disadvantaged families					
Aizbildnībā	1,89	2,29	2,38	2,01	1,99
• Children under guardianship					
Ārpusģimenes aprūpes institūcijās	0,63	0,62	0,59	0,55	0,51
• Children in social care institutions					
Kopā • Total	6,44	7,39	7,55	6,57	6,14

Aprēķināts pēc Bērni Latvijā (atbilstošajos gados) / LR CSP

• **Source:** *Children in Latvia. Rīga: CSB – acc. years*

10. tabula

Bērnu skaits un tā izmaiņas Latvijā 2002.-2007. g.
• **Number of share of children 0-17 years at age in Latvia**

	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
Bērnu skaits, gada sākumā	502509	485576	469249	451230	434719	419560
• Children 0-17 years, beginning of year						
izmaiņas % pret iepr. gadu	...	-3,37	-3,36	-3,84	-3,66	-3,49
• changes to previous year, %						
Bērni % no visiem iedz.	21,4	20,8	20,2	19,6	18,9	18,4
% of all population						
Bērni 0-6 gadu vecumā, gada sākumā	135198	134387	135918	137694	141347	144528
• Children 0-6 years, beginning of the year						
izmaiņas % pret iepr. gadu	...	-0,60	1,14	1,31	2,65	2,25
• changes to previous year, %						
0-6 g. % no 0-17 g.	26,9	27,7	29,0	30,5	32,5	34,4
• share of those 0-17 of age						

Aprēķināts pēc Bērni Latvijā (atbilstošajos gados) / LR CSP

• **Source:** *Children in Latvia. Rīga: CSB – acc. years*

Pirmsskolas vecuma bērnu skaits kopš 2004. gada pieaug. Lielā mērā tas saistīts ar dzimušo skaita palielināšanos. 2007. gada sākumā no visiem nepilngadīgajiem bērniem pirmsskolas vecumā bija 34,4% (10. tab.)

Satraucoši, ka pieaug ar bāriņtiesas lēmumu atņemto aprūpes tiesību īpatsvars vecākiem, kuri audzina pirmsskolas vecuma bērnus. Iespējams tas iezīmē apstiprinājumu, ka vienreizējo pabalstu palielināšana var sociāli nelabvēlīgās sekas vairo, nevis mazināt, īpaši attiecībā uz bērna piedzimšanas pabalstu un piemaksām pie tā. Lieli vienreiz izmaksājami pabalsti ir labs ienākumu avots. Par bērniem līdz gada vecumam maksātais pabalsts bērna kopšanai arī ir salīdzinoši nozīmīgs. 2006. gadā pabalsta vidējais lielums bija Ls 113,73 [Latvijas statistikas gadagrāmata 2007...192. lpp]. Pēc praktizējošo sociālā darba speciālistu novērojumiem dzimstība pieaug ģimenēs, kurām ir liela varbūtība nonākt sociālā riska grupā, vai kuras jau ir atzītas par nelabvēlīgām. Lai apstiprinātu vai tas tiešām tā ir, jāveic konkrēti pētījumi, jo no esošajiem statistikas datiem to nevar pamatot.

Dati par atņemtajām un atjaunotajām aprūpes tiesībām ne vienmēr atspoguļo kvalitatīvo pusi. Pēdējos gados vērojams atjaunoto aprūpes tiesību pieaugums ne vienmēr nozīmē, ka ar ģimeni ir pietiekoši strādāts, lai bērns varētu tajā atgriezties. Uzstādījums par bērnu audzināšanu ģimeniskā vidē atsevišķos gadījumos var veicināt kvantitatīvu pieeju, nevis kvalitatīvu rezultātu. Netiešs apliecinājums tam ir salīdzinoši lielais vecāku vardarbības gadījumu skaits pret bērniem.

ziņām 2008. gada 1. septembrī ar vietām nebūs nodrošināti 49,5% bērnu. Ja sešgadīgo bērnu plānots uzņemt vairāk nekā ir pieteikumu, tad attiecīgā uz jaunākā vecuma bērniem situācija ir citāda. Pieprasījumu pēc vietām četrgadīgajiem bērniem pirmsskolas iestādes spēs nodrošināt 69,4% apmērā, trīsgadīgajiem – 59,6%, divgadīgajiem – 42,4% un bērniem 1,5 gadu vecumā tikai 26,5% apjomā [Septembrī Rīgas bērnudārzos...].

Sabiedrības labklājības pamats ir katras ģimenes labklājība. Valstij jārada apstākļi, lai ģimenes pašas spētu gādāt par bērnu attīstību un audzināšanu. Pašreizējā sociālekonomiskajā situācijā ģimenes bez valsts atbalsta nespēj tikt galā. Par to liecina sociāli nelabvēlīgo parādību saistībā ar ģimenēm joprojām augstā izplatība. Atbalsts nepieciešams, lai nelabvēlīgo ģimeņu bērni nākotnē neatražotu vecāku ģimenes modeļus.

Izmantotā literatūra un datu avoti

1. Adopcijas tendences 2007. gadā – [tiešsaiste] – Pieejams: <http://www.bm.gov.lv>
2. Bāriņtiesu un pagastiesu pārskatu par darbu 2005. gadā analīze – [tiešsaiste] – Pieejams: <http://www.bm.gov.lv/files/text/parskats%202005.doc>
3. Bērni Latvijā 2003: statistisko datu krājums / LR CSP.–Rīga, 2003.–52 lpp.
4. Bērni Latvijā 2004: statistisko datu krājums / LR CSP.–Rīga, 2004.–64 lpp.
5. Bērni Latvijā 2005: statistisko datu krājums / LR CSP.–Rīga, 2005.–61 lpp.
6. Bērni Latvijā 2006: statistisko datu krājums / LR CSP.–Rīga, 2006.–60 lpp.
7. Bērni Latvijā 2007: statistisko datu krājums / LR CSP.–Rīga, 2007.–67 lpp.
8. Bērnu tiesību aizsardzības likums // Latvijas Vēstnesis Nr.199.– 08,07,1998.
9. Bērnu un ģimenes lietu ministrijas Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācijas 2007. gada publiskais pārskats – [tiešsaiste] – Pieejams: http://www.ugf.gov.lv/lat/publikacijas_un_statistika/publiskais_gada_parskats/?doc=559
10. Civillikums. Ģimenes tiesības – [tiešsaiste] – Pieejams: <http://www.likumi.lv>
11. Demogrāfija 2007 / LR CSP. – Rīga, 2007. – 140 lpp.
12. Latvijas statistikas gadagrāmata 2007 / LR CSP. – Rīga, 2007. – 564 lpp.
13. Nelabvēlīgās ģimenes – [tiešsaiste] – Pieejams: http://www.socpp.gov.lv/texts_files/C2,1.%20Nelabveligas%20gimenes.xls
14. No 1. janvāra lielāks minimālo uzturlīdzekļu apmērs bērniem – [tiešsaiste] – Pieejams: <http://www.ugf.gov.lv/>
15. Pavlina Iveta. Vecāki peļņā ārvalstīs, bērni Latvijā: problēmas un risinājumi // Brīvprātīgā prombūtne no Latvijas pēc pievienošanās ES. Darbiem un atpūtai veltītais laiks 2003. g. / SIA LZA Ekonomikas institūts – Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem Nr.12. – Rīga, 2006. – 65.-74. lpp.
16. Pērn vietējā adopcija pieaugusi gandrīz par trešdaļu. 01,06,2006. – [tiešsaiste] – Pieejams: http://www.bm.gov.lv/lat/lietotaju_ertibai/drukas_versija/?doc=1931&cat=19
17. Plāns to bērnu stāvokļa uzlabošanai, kuru vecāki devušies uz ārvalstīm, un sociālās atstumtības izplatīšanās ierobežošanai 2006.-2009. gadam – MK rīkojums Nr.655, 30,08,2006.
18. Septembrī Rīgas bērnudārzos vietas trūks pusei rindā reģistrēto bērnu – [tiešsaiste] – Pieejams: <http://www.tvnet.lv/zinas/Latvija/article.php?id=546118>
19. Sociālais ziņojums par 2004.-2005. gadu / LR LM. – Rīga, 2006. – 122 lpp.
20. Sociālais ziņojums par 2006 / LR LM. – Rīga, 2007. – 128 lpp.

21. Sociālie procesi Latvijā 2003 / LR CSP. – Rīga, 2003. – 152 lpp.
22. Uzturlīdzekļu garantiju fonda administrācijas darbības rezultāti par 2008. gada aprīli – [tiešsaiste] – Pieejams: http://www.ugf.gov.lv/lat/publikacijas_un_statistika/darbibas_raditaji_-_2008_gads/
23. Valsts statistikas pārskatu kopsavilkums UPDK 0630199 : Bāriņtiesu vai pagasttiesu pārskats par darbu 2004. gadā / Bērnu un ģimenes lietu ministrija. – Rīga, 2005. – [tiešsaiste] – Pieejams: <http://www.bm.gov.lv>
24. Valsts statistikas pārskatu kopsavilkums UPDK 0630220 : Bāriņtiesu un pagasttiesu pārskats par darbu 2006. gadā / Bērnu un ģimenes lietu ministrija. – Rīga, 2007. – [tiešsaiste] – Pieejams: <http://www.bm.gov.lv>

Ģimenes ar bērniem līdz 3 gadu vecumam, 1994

Pētījumu pasūtīja LR Labklājības ministrija, un tas veikts LZA Ekonomikas institūta pētnieciskās kopas spēkiem. Tā laika apstākļos vēl nebija uzsākta mūsu darbu iespiešana sērijā "Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem": pirmais laidieni iznāca 1997. gadā.

Kārtējā laidienā iekļautā agrākā pētījuma tēma Latvijā vēl arvien ir aktuāla. Tāpēc lasītājiem varētu būt interesanti salīdzināt, kas šai jomā gandrīz pusotra desmita gadu laikā mainījies: ģimeņu apstākļi un valsts atbalsts viņām, ģimeņu izteiktās vēlmes, kas paustas citu kolektīvu veiktos vēlākos pētījumos (publikāciju saraksts ar to rezultātu izklāstu pievienots šī pētījuma avotu sarakstam) u.c.

Ievads.

Pētījuma mērķis – izzināt vecāku viedokli par pastāvošo un vēlamo sociālo garantiju sistēmu bērnu pirmajos 3 dzīvības gados un izvērtēt pausto viedokli pēc atbilstības sabiedrības interesēm. Vajadzību pēc tā noteic paaudžu nomaīnai pēdējos gados nepietiekamais dzimstības līmenis Latvijā un nepieciešamība pilnveidot valsts atbalstu ģimenēm tā, lai nepieļautu depopulācijas turpināšanos. Pirmsreformu laikā veikto pētījumu rezultāti nesniedz pilnu atbildi uz izvirzītajiem jautājumiem, jo sociāli-ekonomiskā situācija un ģimeņu materiālā nodrošinājuma iespējas kopš tā laika ir izmainījušās.

Darbs veikts pēc LR Labklājības ministrijas pasūtījuma (pasūtītāja līguma Nr.1 no 1994. gada 4. maija) un izmantojot Sociālās apdrošināšanas fonda informāciju izlases kopuma veidošanā.

Pētījumu sagatavoja un veica LZA Ekonomikas institūta Iedzīvotāju ataudzes pētniecības kopa.

1. Iedzīvotāju attieksmes izpēte.

Lai noskaidrotu vecāku domas un vērtējumu par bērnu kopšanas pabalstu ģimenēm, kurās aug bērni līdz 3 gadu vecumam, tika veikta aptauja "Bērna pirmie dzīvības gadi".

Aptaujā tika iekļautas tikai pilsētās dzīvojošās ģimenes ar nosauktā vecuma bērniem. Šāda izvēle bija apzināta, jo pilsētas māmiņām ir reālākas iespējas izmantot atvaļinājumu bērna kopšanai tieši tiem mērķiem, kādiem tas domāts. Laukos šim atvaļinājumam lielākoties ir tikai nosaukums un saņemamā nauda, jo līdztekus bērna aprūpei jāveic ikdienas darbi mājā, dārzā, kūti utt.

Aptaujātas tika ģimenes dažādās Latvijas pilsētās, atbilstoši dažāda tipa un lieluma pilsētu īpatsvaram kopējā 1991. g. dzimušo bērnu skaitā.

1. tabulā redzams, ka aptaujas izlases procentuālais sadalījums visumā atbilst dzimušo īpatsvaram dažāda tipa pilsētās un tādat dati ir izmantojami izvēlētajā kopuma raksturojumam.

Rīgā tika aptaujātas ģimenes dažādos pilsētas rajonos un priekšpilsētās: 31% anketu tika savāktas Latgales, 23% Vidzemes priekšpilsētā, 22% Ziemeļu rajonā, 13% Kurzemes priekšpilsētā un 11% Centra rajonā. Kā republikāniskās pakļautības pilsēta aptaujai tika izraudzīta Ventspils. No rajonu centriem – Talsi un Madona, no pārējām – mazajām Latvijas pilsētām – Līvāni, respektīvi, ir pārstāvēti dažādi valsts novadi.

Aptaujai tika izvēlētas ģimenes ar 1991. g. dzimušiem bērniem, t.i., 2-3 gadu vecumā. Šāds bērnu vecums tika izvēlēts ar nolūku, jo tad vecāki pēc savas pieredzes jau var novērtēt atvaļinājuma bērna kopšanai un pabalsta lietderību. Turklāt divgadīgs bērns jau ir ieguvis zināmu patstāvību un vecāki var izmantot citu bērna uzraudzības veidu, respektīvi, māte var izvēlēties: sākt strādāt vai turpināt izmantot atvaļinājumu bērna kopšanai. Bez tam vairumā bērnu dārzu grupiņas tiek veidotas tieši bērniem, kas vecāki par 2 gadiem.

Aptaujā gan atklājās, ka daļa māmiņu bērnu jau ir iekārtojušas bērnu dārzā, bet pašas turpina nestrādāt un izmantot atvaļinājumu bērna kopšanai līdz 3 gadu vecumam.

Aptaujājamo ģimeņu kopums tika veidots gadījuma izlases veidā pēc Sociālās apdrošināšanas fonda sarakstiem bērnu uzturādas izmaksām. Tādējādi izlasē tika iekļautas gan ģimenes, kurās tiek izmantots atvaļinājums bērna kopšanai līdz 3 gadu vecumam, gan tās

ģimenes, kurās māte ir atsākusi strādāt un pabalstu nesāņem, gan arī tādas ģimenes, kurās pabalstu bērna kopšanai nemaksā tādēļ, ka vecākiem nav pastāvīgā Latvijas pieraksta (kopmītnēs dzīvojošie).

1. tabula

Aptaujas izlases kopuma sadalījums pa pilsētu tiptiem
• Distribution of families by categories of settlements

Pilsētas tips • Categories of towns	1991. g. dzimuši bērni • Births in 1991		Aptaujas izlase (faktiskā) • Respondents, 1994	
	skaits • N	%	skaits • N	%
Pilsētās kopā • Total in towns	21918*	100,0	1062	100,0
tai skaitā: • of which:				
Rīgā • Capital Riga (900 thou)	9597	43,8	505	47,5
Republikas pakļautības pilsētās bez Rīgas • Cities of state's jurisdiction	5637	25,7	257	24,2
Rajonu centros • Centers of districts	4272	19,5	199	18,8
Rajonu pakļautības pilsētās • Other (small) towns	2412	11,0	101	9,5

* 1991. g. Latvijā pavisam dzimuši 34 633 bērni • In 1991 in Latvia were born 34633 children

Aptaujas anketā (sk. pielikumā) tika iekļauti 33 dažādi jautājumi ar vairākiem (pēc izvēles) atbilžu variantiem (arī personisko – atšķirīgo no piedāvātajiem). Pēc satura izdalāmas vairākas jautājumu kopas. Pirmkārt, tika jautāts par bērna kopšanas pabalsta lomu ģimenes budžetā; vēlamo pabalsta lielumu; pabalsta nozīmi ģimenes pieauguma plānos; par attieksmi pret dažādiem pabalsta piešķiršanas nosacījumiem; otrkārt – par faktisko bērna kopšanas atvaļinājuma ilgumu; par bērna faktisko un vēlamo uzraudzības veidu; vai audzināšanai mājās ir kādas priekšrocības; treškārt – par mātes faktisko un vēlamo nodarbošanos; vai un kādēļ māte gribētu atsākt strādāt algotu darbu un kā tas izdodas, par iespējām izmantot bērnu dārzu; par tēva un vecvecāku dalību ģimenes rūpēs.

Bez tam anketā tika iekļauti jautājumi, kas raksturo ģimeni un tās materiālo stāvokli: jautājumi par bērna vecāku nodarbinātību, izglītību, dzimto valodu, par kopā dzīvojošiem ģimenes locekļiem. Visbeidzot, tika jautāts arī pēc pašu vecāku (vai vecvecāku, atkarībā no tā, kas aizpilda anketu) *ierosinājumiem* pašreizējās sistēmas uzlabošanai. 30-40% vispār neierosināja neko, daļai nekas īpašs nebija sakāms, citi aizbildinājās, ka uzreiz tā nevarot pateikt, vajagot ilgāk apdomāt. Raksturīgi, ka tieši tajās anketās, kuras tika atstātas patstāvīgai aizpildīšanai, ierosinājumu bija vairāk. Vairāk vēlējumus izteica mātes, tēviem vai vecvecākiem lielākoties nebija nekas padomā.

Gandrīz visi mājās sastaptie respondenti uz anketas jautājumiem atbildēja labprāt: daļa ar interesi, daļa "nu ja jau tas ir vajadzīgs ...", daļa gribēja zināt, vai no tā kas arī mainīsies, vai būs kādas pārmaiņas uz labo pusi.

Vairāk nekā 20 aptaujājamo jeb 2% atbildēt nevēlējās. Viņiem tas neesot vajadzīgs un kas tās par "mulķībām".

Lielākoties uz jautājumiem atbildēja bērna māte, diezgan bieži vecāmāte, retāk tēvs, vectēvs. Grūtības ar atbildēšanu parasti neradās. Vienīgi daudzas vientuļās mātes un šķirtās sievas par bērnu tēviem nemaz nevēlējās runāt. Daļa arī neko nezināja.

Aptaujas gaitā atklājās, ka liela daļa (katrs piektais Rīgā un katrs sestais pārējās pilsētās) izlasē iekļauto ģimeņu mājās nav sastopamas arī pēc vairākkārtēja apmeklējuma. Tā kā aptauja notika maija beigās – jūnijā, varētu pieņemt, ka tie, kam ir iespēja, devušies uz laukiem, Jūrmalu vai tamlīdzīgām vietām. Vismaz par daļu tā apgalvoja sastaptie citi mājas iedzīvotāji.

Daļa nebija atrodami tādēļ, ka mainījuši dzīvesvietu, pat atstājuši Latviju (pēc kaimiņu vārdiem).

Rīgā apmēram katra desmitā aptaujā iekļautā ģimene nedzīvoja pieraksta vietā, īpaši vecās apbūves rajonos. Norādītais dzīvoklis ir vecāku, bet jaunā ģimene tajā tikai pierakstīta, un

reāli dzīvo citur (īrē). Vai dzīvoklis uz laiku izīrēts citiem. Arī citi iemesli, jo šajos dzīvokļos sastaptie, īpaši runīgi nebija.

Rīgā, sakarā ar apbūves īpatnībām, grūti saprotamo dzīvokļu numerāciju, radās grūtības ar atsevišķu dzīvokļu atrašanu. Bez tam, mājās, kurās slēgtas parādes durvis (kodu sistēma), praktiski gandrīz neiespējami tikt vajadzīgajos dzīvokļos.

Lai savāktu nepieciešamo anketu skaitu, Rīgā vajadzēja apstaigāt divas, trīs un pat četras reizes vairāk dzīvokļu nekā nepieciešams.

Arī pārējās pilsētās, kurās notika aptauja, bija savas grūtības, bet intervētājiem radās savi vērojumi par sastaptajām ģimenēm.

Pilsētās tālāk no Rīgas varbūt pat tika izrādīta lielāka interese par aptauju, jo tur tādas tik bieži nenotiek un ir pat kaut kas neparasts, neikdienišķs. Tādēļ arī cilvēki ieinteresētāki, atsaucīgāki. Retāk gadās, ka nevēlās atbildēt, lai gan ir arī tādi.

Talsos, piemēram, izrādījās, ka neatsaucīgāki ir daudzdzīvokļu mājās dzīvojošie. Varbūt tādēļ, ka samērā bieži bija vērojams ja ne trūkums, tad ļoti liela pieticība sadzīves apstākļos, tādēļ arī vecākos jūtams īgnums, nomāktība, bieži pat bezcerīgums. Ja cilvēkam nav darba, nav dārziņa, kur izaudzēt kaut pašu nepieciešamāko, skats uz dzīvi ir visai nomākts un bezcerīgs. Salīdzinoši atsaucīgāki bija privātmāju iedzīvotāji. Ne jau tāpēc, ka būtu labāk situēti, bet viņiem vismaz ir kur ieguldīt savu darbu (zemes apstrādāšana, darbs pie mājas u.tml.). Pārsvarā aptaujātās ģimenes izskatījās pēc vidēji situētām.

Interese par aptauju lielā mērā bija atšķirīga arī atkarībā no vecāku izglītības. Jo tā bija augstāka, jo lielāka interese par aptauju vispār, par tās mērķiem, arī vispusīgākas atbildes.

Izglītības ietekme uz atbildētāju ieinteresētību izpaudās arī Madonā. Šeit aptaujas gaitā radās iespaids, ka visai daudz ir vientuļās mātes, kas bērnu(-us) audzina vienas pašas, kā arī samērā liels skaits daudz bērnu ģimeņu (3 un vairāk bērnu). Arī Madonā aptaujātām ģimenēm skats uz nākotni visai pesimistisks. Ja ģimenē tēvs arī ir, tad lielākoties bezdarbnieks un bez pabalsta. Un šie bezdarbībā nonākušie ģimenes apgādnieki lielākoties izvēlējušies vieglāko ceļu, t.i., skatu uz dzīvi caur grādīgā pudeli. Tas arī bieži ir par iemeslu, kādēļ mātes izvēlējušās audzināt bērnu(-us) vienas pašas, jo tad vismaz nav jāuztur vēl kāds "nodzēries bērns", un arī gaisotne mierīgāka.

Daudzas no šīm mātēm uztrauc, kādi izaugs viņu dēli, ja praktiski ikdienā viņi neko labu neredz. Tika izteikta doma, ka, ja būtu kāds bagāts sponsors, vajadzētu atvērt zēnu skolu, kurā tiktu iemācīts viss praktiskai dzīvei noderīgais, arī "labas manieres".

Tā kā nav lielas iespējas dabūt darbu, tad lielākā daļa māmiņu izmanto atvaļinājumu bērna kopšanai līdz pat 3 gadu vecumam, jo tad vismaz kāds, kaut neliels ienākums. Tādēļ arī daļa ierosina nevis palielināt pabalstu (tomēr varētu gan), bet gan nodrošināt darba vietas vai iespējas strādāt gan tēvam, gan mātei.

Aptauja Ventspilī izraisīja dažādas pārdomas. Aptaujas veikšanu apgrūtināja tas, ka daudzos gadījumos mātes nedzīvoja savā pieraksta vietā. Šinī pilsētā aptaujāto ģimeņu attieksme pret aptauju un komentāri par dažiem jautājumiem, galvenokārt tiem, kas skar materiālo stāvokli, lielā mērā saistījās ar to, kur strādā ģimenes apgādnieks – ostas kompleksā, budžeta iestādē, privātu uzņēmumā utt. Cittautieši salīdzinājumā ar latviešiem biežāk izteica visdažādākās pretenzijas. Pesimismā grimstošu vecāku nelaimju pamatā, pēc subjektīvā vērojuma, pārsvarā gadījumu bija viņu pašu vaina. Daudzus neapmierina tas, ka robežas starp valstīm apgrūtinā palīdzības saņemšanu no vecākiem un bērnu sūtīšanu vasarā pie vecmāmiņas un vectētiņa. Vienlaicīgi bija manāms, ka Ventspils vadība rūpējas par pilsētas iedzīvotājiem.

2. Aptaujāto sastāva raksturojums.

Aptaujas rezultāti tika atspoguļoti ne vien visam kopumam, bet arī atsevišķi Rīgā un pārējās (vidējās un nelielās) pilsētās, lai uztvertu iespējamās dzīves vietas īpatnības. Tādas tiešām atklājās aptaujāto sastāvā pēc vairākām pamatpazīmēm.

2-3 gadus vecā bērna mātes vecums. Bez tam atbildes uz katru jautājumu sagrupētas pēc bērna mātes vecuma, izdalot 4 skaitliski daudz maz līdzvērtīgas grupas:

- 1) līdz 24 gadu vecumam,
- 2) 25-29 gadi,
- 3) 30-34 gadi,

4) 35 un vairāk gadi.

Grupējums pēc šīs pazīmes izvēlēts, lai dati būtu salīdzināmi ar statistikas datiem par dzimušo skaitu pēc mātes vecuma un saistāmi ar parādības izplatību. Aptaujāto sadalījums pēc bērna mātes vecuma aptaujas laikā parādīts 2. tabulā:

2. tabula

Atbildējošo sastāvs pēc mātes vecuma, %

• Distribution of families by mothers' age, %

Mātes vecums • Age of mothers	1991. g. pilsētās dzimušie* • Newborns in towns, 1991*	Viss aptaujas kopums • Respondents' families	tai skaitā • of them in	
			Rīga • Riga	pārējās pilsētās • other towns
Pavisam • Total	100,0	100,0	100,0	100,0
tai skaitā: • of them:				
līdz • up to 24 g.	29,2	33,3	27,3	38,8
25-29 g.	34,1	30,9	36,6	25,7
30-34 g.	22,1	23,2	23,4	22,9
35 +	14,6	12,6	12,7	12,6

* Iedzīvotāju dabiskā kustība un migrācija Latvijas Republikā 1991. g. • Natural growth and migration in Latvia (in Latvian)R., 1992, 70.-71. lpp.

61,0% aptaujāto māmiņu vecumā līdz 24 gadiem dzīvoja vidējās un nelielās pilsētās. Rīgā toties vairums (56,4%) 25-29 gadus veco. 30-34 gadu vecumā 48,0% Rīgā, 52,0% pārējās pilsētās, virs 35 gadiem attiecīgi 47,8% Rīgā, 52,2% pārējās pilsētās. Jaunākās grupas mazākā pārstāvība Rīgā izskaidrojama ar agrāku un jutamāku dzimstības samazināšanos galvaspilsētā jau kopš 80.-to gadu beigām.

Bērnu skaits ģimenē (faktiskais un vēlamais). Puse (50,9%) visu aptaujāto ģimeņu bija ģimenes ar vienu bērnu (vismaz pagaidām), otra puse – ar diviem un vairāk bērniem (skat. 3. tabulu).

3. tabula

Aptaujāto ģimeņu sadalījums pēc bērnu skaita, %

• Distribution of families in the sample by number of children, %

Bērnu skaits • Number of children	Visas ģimenes • All the sample	tai skaitā • of them	
		Rīgā	Pārējās pilsētās • Other towns
Pavisam • Total	100,0	100,0	100,0
tai skaitā: • of them			
ar 1 bērnu • 1 child	50,9	55,8	46,3
ar 2 bērniem • 2 children	36,8	33,9	39,5
ar 3 un vairāk bērniem • 3 and more	12,3	10,3	14,2

Nākotnē ģimeni papildināt plāno lielākoties tie vecāki, kuriem ir viens bērns. Lai gan daudzi uzskata, ka arī viens pašreizējos apstākļos jau ir daudz. Tomēr 2,3% ģimeņu nākamais bērns jau tiek gaidīts. Neskatoties ne uz kādām grūtībām, 7,7% vecāku noteikti gribētu vēl vismaz vienu bērnu (Rīgā 9,35, pārējās pilsētās 6,3%).

Daudzi vecāki vēlētos vēl kādu bērnu pēc zināmiem nosacījumiem, kuru sadalījums apkopots 4. tabulā.

Katrā piektajā (22,1%) ģimenē par iespējamo ģimenes pieaugumu vecāki pagaidām nav domājuši, 2,2% nevar atbildēt. 41,8% vecāku vairāk bērnus neplāno.

4. tabula

Nākotnē iespējamā ģimenes papildinājuma nosacījumi (procentos no aptaujātiem)
• Preconditions to enlarge family (% of respondents)

Turpmākās ģimenes papildināšanas nosacījumi • Preconditions	Visas ģimenes • All the sample	tai skaitā • of them	
		Rīgā	Pārējās pilsētās • Other towns
Vēlētos, ja veselība atļautu • Would like, if health allows	2,6	1,8	3,4
Vēlētos, ja materiālie apstākļi uzlabotos • Would like, if income increases	20,2	19,8	20,5
Vēlētos, ja saskaņa ģimenē uzlabotos • Would like, if consonance with spouse improves	1,1	1,2	1,1

Aptaujāto sadalījums pēc bērna vecāku izglītības. Izglītības līmenis lielā mērā atkarīgs no cilvēka vecuma. Aptaujāto sieviešu vidējais vecums ir 28,1 gads. Tas ir vecums, kad vairums vairs tālāk nemācās. Tātad sasniegtais izglītības līmenis mainīsies tikai retam. Pieņemot, ka tēva vecums ir vidēji nedaudz lielāks, to pašu varētu apgalvot par bērnu tēviem (protams, zināmas pārmaiņas netiek izslēgtas, jo mācīties nekad nav par vēlu).

8,9% visu aptaujāto sieviešu pirms bērna(-u) piedzimšanas mācījās – Rīgā 10,7%, pārējās pilsētās 7,2%. Pēc bērna kopšanas atvaļinājuma mācības pabeigt (turpināt) domā 1,1% no visām mātēm.

Visam aptaujāto kopumam raksturīgs, ka bērnu mātēm izglītības līmenis ir nedaudz augstāks nekā tēviem: bez vidējās izglītības tikai 8,8% mātes, bet 12,7% tēvi. Vidējo speciālo un augstāko izglītību (arī nepabeigtu augstāko) ieguvušo īpatsvars sievietēm ir 53,2% no visām, vīriešiem attiecīgi 47,8% (no tiem, par kuriem ir atbildēts). Izteiktāka atšķirība vidējās un mazās pilsētās: vidējā speciālā vai augstākā izglītība ir 50,8% aptaujāto sieviešu un 41,9% tēvu. Rīgā aptaujātām bērnu mātēm visbiežāk nosauktā izrādījās augstākā izglītība (25,9% visu sieviešu), tēviem – vidējā speciālā (25,1% visu tēvu). Vidējās un mazajās pilsētās gan mātēm (35,2%), gan tēviem (30,8%) visizplatītākā – vidējā speciālā. Aptaujāto vecāku izglītības līmenis raksturots 5. tabulā:

5. tabula

Bērna vecāku izglītība, %
• Distribution of parents by education, %

Iegūtā izglītība • Level of education	Mātēm • Mothers	Tēviem (par kuriem ir atbildēts) • Fathers (about whose are answers)
Pamata vai mazāka • Primary or less	1,3	1,4
Nepilna vidējā • Basic	5,2	6,0
Nepilna vidējā + arodizglītība • Basic vocational	2,3	5,3
Vispārējā vidējā • Secondary comprehensive	30,4	24,4
Vispārējā vidējā + arodizglītība • Secondary vocational	7,4	15,1
Vidējā speciālā • Secondary special (college)	29,9	28,3
Nepabeigta augstākā • Undergraduated	3,9	4,5
Augstākā • Tertiary	19,3	14,8
Zinātniskais grāds • Doctoral degree	0,1	0,2
Nav atbildes • No answer	0,3	-

Aptaujāto sadalījums pēc dzimtās valodas un ģimenes sarunu valodas. Pēc statistikas datiem 90.-to gadu sākumā Latvijā vairāk par pusi bērnu dzimst latviešiem: 1990. g. – 56,5%, 1991. g. – 56,5%, 1992. g. – 61,5%, 1993. g. – 64,5%. Pilsētās latvietēm dzimušo %, protams,

mazāks (sk. 6. tabulu). Novirze no šī sadalījuma izlases kopumā varētu būt izskaidrojama ar 1991.-93. gados notikušo emigrāciju, kā arī jauktajās ģimenēs radušos vēlmi biežāk pieskaitīt sevi latviešiem, nekā to darīja agrāk izņemot pasi.

6. tabula

Aptaujāto sadalījums pēc mātes tautības, %
• Distribution of families by mother's ethnicity, %

Mātes tautība • Ethnicity	1991. g. pilsētās dzimušiem bērniem* • Children born in towns, 1991*	Aptaujātās ģimenēs** • Families in the sample**
Latviešu • Latvian	49,7	59,3
Krievu • Russian	35,2	37,8
Pārējās • Other	15,1	2,7
Nav atbildes • No answer	-	0,2

*Iedzīvotāju dabiskā kustība un migrācija Latvijas Republikā 1991. g. Rīga, 1992., 86. lpp.

• Natural growth and migration in Latvia (in Latvian)R., 1992, 86 pp.

**pieņemot, ka dzimtā valoda nozīmē tautību, jo anketā tautība tieši jautāta netika

• by mother's tongue – as not asked definitely in questionnaire

Pieņemot, ka bērns apgūst to valodu, kādā tiek runāts ģimenē, aptaujāto kopumu raksturosim arī pēc ģimenes sarunu valodas (skat. 7. tabulu).

7. tabula

Aptaujāto sadalījums pēc sarunu valodas ģimenē, %
• Distribution of families by language of communication, %

Sarunu valoda • Communication in the family	Visi aptaujātie • All the sample	tai skaitā • of them	
		Rīga	Pārējās pilsētās • Other towns
Visas ģimenes • All in the sample	100,0	100,0	100,0
t.sk. ar sarunu valodu ģimenē:			
latviešu • Latvian	63,4	57,0	69,3
krievu • Russian	36,1	42,0	30,0
pārējās • other	0,3	0,0	0,4
Nav atbildes • No answer	0,2	0,2	0,4

Izlases kopums pēc tautībām ir salīdzināms ar 1991. g. pilsētās dzimušo bērnu tautību (pēc mātes tautības). Gan latvieši, gan krievi ir pietiekoši pārstāvēti, lai salīdzinātu to sadzīves apstākļus un viedokļus.

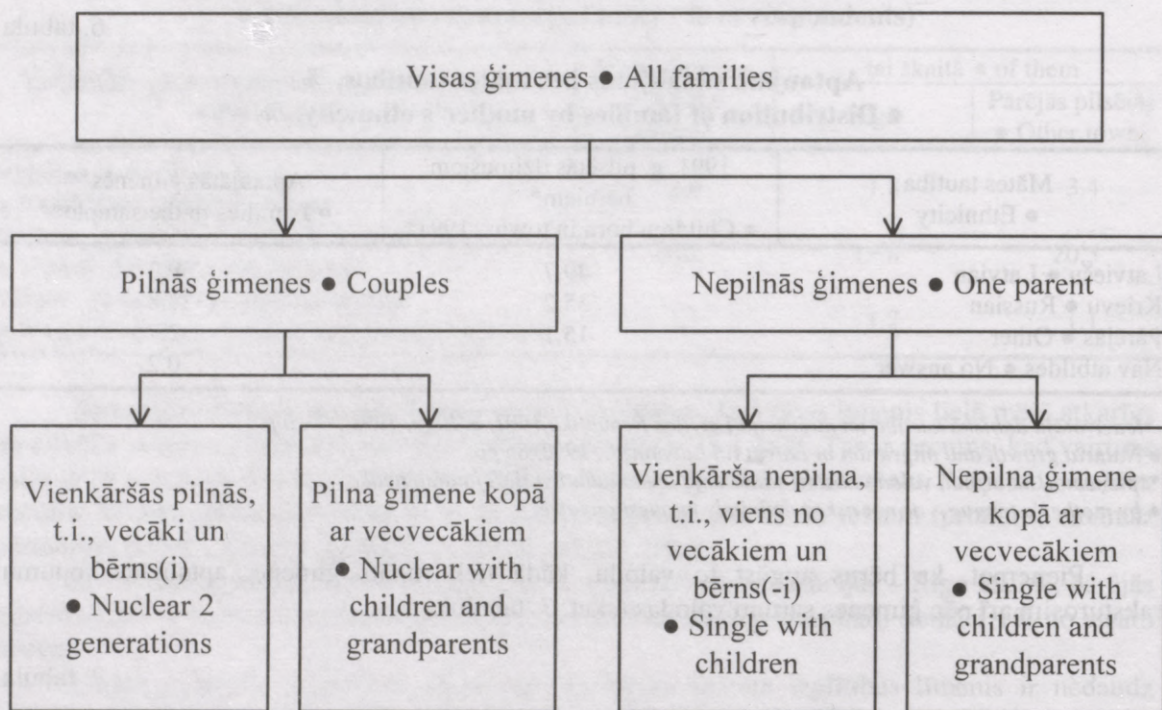
Aptaujāto sadalījums pēc ģimenes tipa. Lai pilnīgāk izprastu un raksturotu situāciju ģimenēs ar maziem bērniem un, ņemot vērā dažāda tipa ģimeņu atšķirīgās problēmas, visas aptaujātās ģimenes tika grupētas pēc to sastāva, sadalot pilnajās (ģimenes ar abiem vecākiem un bērniem(-u) un nepilnajās ģimenēs (bērns(-i) un viens no vecākiem, lielākoties māte). Nepilnās ģimenes veidoja 15,5% no visa aptaujāto ģimeņu kopuma (Rīgā 17,0%, vidējās un nelielās pilsētās 14,2%).

Tā kā daudzās ģimenēs dzīvo kopā vairākas paaudzes, ieskaitot bērna vecvecākus, un tas zināmā mērā atvieglo bērna pieskatīšanas problēmas, gan pilno, gan nepilno ģimeņu grupā tika izdalītas saliktās ģimenes, kurās bez vecākiem un bērniem vēl ir vai nu vecvecāki vai kāds cits radnieks.

Aptaujā atklājās arī dažas ģimenes, kurās bērns pilnībā atstāts vecvecāku gādībā, jo vecāki vai nu devušies peļņā uz ārzemēm, vai strādā citā Latvijas daļā (uz laiku), kā arī citi iemesli, bet tā kā to skaits bija ļoti niecīgs, tās netika atsevišķi izdalītas.

Tādu ģimeņu, kurās vecvecāki audzina mazbērnu tādēļ, ka māte par bērnu gluži vienkārši negrib rūpēties (arī dzeršanas dēļ), bet pabalsta naudiņu tomēr saņem, praktiski aptaujāto izlasē iekļuvušas nebija. Vai arī tie bija dzīvokļi, kuros neviens nebija sastopams mājās.

15,0% aptaujāto ģimeņu norādīja, ka bērnam (1991. g. dzimušajam) ir audžutēvs. Rīgā attiecīgi 16,8%, pārējās pilsētās 13,3%. Retāk – t.i. 1,0% aptaujāto 2-3 gadīgo bērnu bija audžumāte.

8. tabula

Aptaujāto sadalījums pēc ģimenes tipa, %
• Distribution of respondents by type of family, %

Ģimenes tips • Type	Kopā • Total	tai skaitā • of them	
		Rīga • Riga	pārējās pilsētās • other towns
Pavisam • Total	100,0	100,0	100,0
tai skaitā: • of them:			
vienkārša pilna ģimene (vecāki+ bērni) • nuclear 2 generations	53,1	41,4	63,7
pilna ģimene ar vecvecākiem • nuclear with children and grandparents	31,4	41,6	22,1
vienkārša nepilna ģimene (viens no vecākiem + bērni) • Single with children	5,2	4,5	5,8
nepilna ģimene ar vecvecākiem • single with children and grandparents	10,3	12,5	8,4

3. Aptaujāto ģimeņu iztikas līdzekļi.

Bērnu audzināšanai, kā zināms, nepieciešami materiālie un finansiālie līdzekļi, tāpēc aptaujā vaicājām par to avotiem un pietiekamību. Pēc iepriekšējo pētījumu pieredzes zinām, ka ienākumu avotiem cilvēki negrib un arī nespēj nosaukt, tāpēc arī to neprasiņām, bet vienīgi ienākumu avotus un materiālā stāvokļa subjektīvo vērtējumu.

Izplatītākie ienākumu avoti aptaujātajās ģimenēs ar bērniem ir sekojoši:

- pabalsti,
- peļņa pamatdarbā,
- palīgsaimniecības produkcija,
- vecāku palīdzība,
- pensijas,

- peļņa papildus darbā (9. tabula).

Bērnu kopšanas pabalsts ir biežāk sastopamais ienākumu avots ģimenēs ar bērniem, to saņem vairāk nekā 90% ģimeņu (Rīgā – 94,2%, pārējās pilsētās 91,9%).

Ienākumus no peļņas pamatdarbā saņem vairāk nekā trīs ceturtdaļas aptaujāto ģimeņu – 78,8%; Rīgā – 79,6%, pārējās pilsētās – 78,1%, – gan kā algoti darbinieki, gan kā sava uzņēmuma īpašnieki. Pārsvarā strādā ģimenes tēvi, bet no mammām 3/4 izmanto bērna kopšanai paredzēto atvaļinājumu. Nepilni 10% ienākumus gūst arī no papilddarba. Rīgā šis rādītājs ir augstāks (15,8%), pārējās pilsētās 3,8%, kas izriet no atšķirīgām darba iespējām dažāda lieluma pilsētās. Par to, ka šīs iespējas Rīgā ir plašākas, liecina arī tas, ka tēvi bezdarbnieku kārtā Rīgā bija nonākuši samērā reti (10,5%, kamēr pārējās pilsētās – 16,6%), un bērnu kopšanas pabalstu kā vienīgo ģimenes ienākumu avotu rīdzinieki norādīja salīdzinoši retāk – 6,9%, pārējās pilsētās – 14,4%.

9. tabula

Dažādu ienākumu avotu biežums % no visām ģimenēm*

• Share of families receiving income from certain sources, % of families in the sample*

Ienākumu avoti • Sources of income	Kopā • Total	tai skaitā • of them	
		Rīga • Riga	pārējās pilsētas • other towns
Peļņa pamatdarbā • Wage at main job	78,8	79,6	78,1
Peļņa papilddarbā • Wage at additional job	9,5	15,8	3,8
Honorāri • Honorary	0,4	0,8	0,0
Akciju dividendes, noguldījumu % • Income from capital, savings	0,9	1,8	0,2
Stipendija • Stipend	1,9	3,4	0,5
Pensijas • Pension	12,5	15,0	10,2
Pabalsti • Social benefits	94,2	91,9	96,2
Vecāku palīdzība • Help of parents	16,6	19,2	14,2
Alimenti • Alimony	4,6	5,9	3,4
Humānā palīdzība • Humanitarian aid	1,9	2,8	1,1
Citi ienākumi • Other	2,8	3,6	2,2
Palīgsaimniecības produkcija • Income from gardening et.al.	19,9	9,9	28,9
Kopā • Total	244,0	249,7	238,8

* vairāk par 100% norāda vairāku iztikas avotu pieejamību • total exceeds a 100% due to several sources of income

Piektā daļa aptaujāto ģimeņu ienākumus gūst arī no palīgsaimniecības (dārza) – savas vai vecāku. Šī ienākumu avota izplatību lielā mērā nosaka mātes vecums un dzīves vieta: Rīgā ienākumus no dārza minēja 9,9% aptaujāto, pārējās pilsētās – 3 reizes vairāk (28,9%); gados jaunas mātes dārzu kā ienākumu avotu atzīmējušas 8% (Rīgā), līdz 27,3% (pārējās pilsētās) gadījumu, bet vecumā pēc 40 gadiem attiecīgi 16,7% un 44,4% (vidēji 30,6%). Te, pirmkārt, parādās atšķirīgās dārza izmantošanas iespējas Rīgā un citās pilsētās, un, otrkārt, tas, ka mazākās pilsētās, kur augstāks bezdarba līmenis, dārzam ģimenes nodrošināšanā ar pārtiku ir ievērojama loma. Gadu gaitā, mainoties ģimenes skaitliskajam sastāvam, ģimenes materiālajām iespējām un vajadzībām, bieži vien vecāki ir spiesti vairāk pievērsties dārzam un paļauties uz tā produkciju, kaut gan aptaujas gaitā daudzi neuzskatīja, ka dārza produkcija ir vērtējama kā ienākumi.

Jūtamu atspaidu ģimenēm ar bērniem bieži vien dod regulāra vecāku palīdzība, kas joprojām vairāk gan vērtējama kā apstākļu uzspiests paaudžu sadarbības variants. Uz vecāku palīdzību var paļauties rīdzinieki – iespējams, ka te biežāk nekā mazākās pilsētās vecāki vēl strādā algotu darbu (nav to zaudējuši vai arī to ir jau no jauna atraduši piemērotu), un savā peļņā var dalīties ar bērniem, jo ģimenes te ir tradicionāli mazākas, kamēr pārējās pilsētās peļņas iespējas ir samērā ierobežotas. Rīgā gandrīz piektā daļa aptaujāto ir norādījuši, ka vecāku

palīdzība ir regulārs ienākumu avots, pārējās pilsētās – 14,2%. Šī ienākumu avota īpatsvars izteikti korelē ar mātes vecumu: līdz 24 gadiem ar to rēķinās 22,3% aptaujāto ģimeņu (Rīgā 29,7%, pārējās pilsētās – 17,6%), pēc 25 gadiem – vidēji 16,2%, un pēc 35 gadiem – tikai 6%.

Vecākās paaudzes palīdzību, ja tāda ir, tās devēji un saņēmēji uzskata par pašsaprotamu sadarbību pašreizējos apstākļos; vienlaicīgi ar to šī palīdzība ne vienmēr tiek uzskatīta kā ieguldījums ģimenes budžetā.

Savukārt līdz ar mātes vecumu pieaug to ģimeņu īpatsvars, kurās kā regulārs ienākumu avots tiek uzrādītas pensijas: mātes līdz 24 gadu vecumam tādu uzrāda 8,8% gadījumu, pēc 35 gadiem – 12,7%, pēc 40 gadiem – 13,9%. Dažāda veida pensijas kā viens no ienākumu avotiem raksturīgs ģimenēm, kuras audzina bērnus ar veselības traucējumiem, vai invaliditāte ir kādam no vecākiem, vai zaudēts apgādnieks, vai arī – izplatītākais variants – kad ģimenē dzīvojošie dažādu paaudžu cilvēki saimnieko kopā, un pensionāru pensija tiek skaitīta kopējā ģimenes budžetā. Jebkurā gadījumā tas liecina, ka iztikšana šajās ģimenēs ir diezgan knapa, bez tam, tas netieši liecina arī par ne visai labiem dzīves apstākļiem (dzīvokļu ziņā), ja jādzīvo vienkopus 3 un vairāk paaudzēm, kas gan var būt labi no savstarpējās izpalīdzības viedokļa.

Pārējie ienākumi (stipendijas, honorāri, noguldījumu procenti u.c.) ģimenēm ar maziem bērniem nav raksturīgi, un ar tiem rēķinās tikai atsevišķas ģimenes.

Kā redzams no aptaujas, savu mazbērnu audzināšanā un aprūpē vecvecāki piedalās diezgan aktīvi – ja vien nav veci, slimi, un ja dzīvo pietiekami tuvu. Sarunās aptaujas laikā noskaidrojās, ka pirms dažiem gadiem cittautiešu ģimenēs vecvecāku rūpes bijis vieglāk izmantot, un tāpēc arī tās bijušas izplatītākas: gan mazbērnus vasarās audzināja, gan deva (sūtīja) pārtiku un naudu, bet šo paaudžu sadarbību tagad ierobežo starpvalstu attiecības, robežkontrole, vīzu režīms un muitas noteikumi.

Bieži vien aptaujātās mammas nespēja īpaši izdalīt, kādu palīdzības veidu attiecināt uz savu vai vīra māti, kādu – uz tēvu, ja tie abi dzīvo kopā un vienlīdz labi izturas pret saviem bērniem un mazbērniem. Tāpēc aptaujas materiālu analizē galvenokārt akcentēta mātes mātes un tēva mātes palīdzība.

Visizplatītākais palīdzības veids – pieskatīšana atsevišķos gadījumos (10. tabula), un šajos gadījumos (kā arī attiecībā uz visiem citiem palīdzības veidiem) vecmāmiņas izrāda lielāku aktivitāti salīdzinājumā ar vectētiņiem. Viens no šīs parādības visprozaiskākajiem iemesliem ir tas, ka šo vectētiņu bieži vien vienkārši nav.

10. tabula

Vecvecāku palīdzības biežums % no visām aptaujātām ģimenēm
• Frequency of grandparents' help, % of respondents

Palīdzības veidi • Kind of help	Palīdzētāji • Helpers			
	Mātes māte • Wife's mother	Tēva māte • Husband's mother	Mātes tēvs • Wife's father	Tēva tēvs • Husband's father
Nespēj palīdzēt • Not able to	18,5	24,9	18,8	24,2
Mīruši • Dead	6,9	8,6	23,0	21,6
Mazbērnus uzņem vasarā lauku mājās, vasarnīcā • Take care of grand children during summer in a farm or villa	18,8	15,3	15,0	11,4
Pieskata mazbērnus mātes darba laikā • Takes care during mother's working time	14,6	6,2	4,0	1,6
Pieskata mazbērnus atsevišķos gadījumos • Takes care occasionally	48,8	32,2	24,3	16,0
Palīdz ar pārtiku • Supply with products	36,5	25,6	19,9	14,9
Palīdz ar naudu • Financial help	25,3	12,9	15,3	10,1
Gatavo, gādā apģērbu • Presents clothes	25,3	12,9	15,3	10,1
Mazbērni pilnā vecvecāku apgādībā • Ensures maintenance	2,8	1,0	1,1	0,5
Sedz komunālos maksājumus • Pays for housing etc.	10,4	2,4	5,5	1,7
Cita palīdzība • Other	5,3	5,0	4,3	4,6

Jo vecāka ir māte, jo biežāk bērniem jāaug bez vectētiņiem un vecmāmiņām. Vectētiņu nav vairāk nekā piektajā daļā ģimeņu, vecmāmiņu – 7 līdz 9% ģimeņu, bet ģimenēs, kurās māte pārsniegusi 35 gadu vecumu, vectētiņu nav 40% ģimeņu, vecmāmiņu – 13-19% ģimeņu.

Šī iemesla dēļ ģimenes, kurās māte ir salīdzinoši vecāka, dažāda veida palīdzību no saviem vecākiem saņem retāk, bet vienlaicīgi pieaug atbilžu "vecāki nespēj palīdzēt" īpatsvars.

Lai gan nedaudz, bet tomēr vērojams, ka biežāk nespēj palīdzēt vīra (piektajā daļā ģimeņu) nekā mātes vecāki (18,6% ģimeņu). Izplatītākie cēloņi galvenokārt varētu būt divi: pirmkārt, vīrs daudzās ģimenēs ir vecāks par sievu un viņa vecāki tāpat nevar būt īpaši jauni un spēcīgi, otrkārt, tas varētu būt arī ne visai sirsnīgu attiecību atspoguļojums. Bez tam, atceroties, ka aptaujā piedalījās galvenokārt mātes, viņas varēja arī atcerēties un izcelt galvenokārt savas mātes devumu. Vīra mātes palīdz salīdzinoši retāk: komunālos maksājumus vīramātes sava dēla ģimenei sedz 2,4% gadījumu, bet sievasmāte – 10,4%, kas bieži vien ir loģisks materiālās situācijas normalizēšanas variants, it īpaši kopā dzīvošanas gadījumos. Ceturtā daļa no vīramātēm palīdz ar pārtiku, sievasmātes – 36,5% gadījumu; ar naudu – 12,9% un 25,3%. Līdzīgi tas ir arī ar apģērba gatavošanu un pirkšanu – to saviem mazbērniem gādā 9,2% vīramātes un 14,4% sievasmātes.

Ar gadiem mazinās dažādu palīdzības veidu izplatība, kā būtiskākais saglabājas – mazbērnu pieskatīšana atsevišķos gadījumos, kas pārsvarā raksturīgs mātes vecākiem. Mazbērnu pieskatīšana mātes darba laikā vērojama trīs reizes retāk (galvenokārt gan tāpēc, ka mātes (vairums) pilnībā izmanto bērnu kopšanai paredzēto atvaļinājumu), un arī to biežāk veic vecmāmiņa no mātes puses, bet vectētiņi no mātes puses – tik pat reti kā tēva mātes.

Kopumā var teikt, ka galvenās palīdzētājas mammām ir viņu pašu mammas, ja vien viņām atļauj veselība, un viņas nedzīvo pārāk tālu (citā valstī).

Interesanti, ka vecāku dažādo palīdzību (bieži vien arī naudas izteiksmē) mātes neuzskata par ienākumu avotu, galvenokārt tāpēc, ka tas ir diezgan neregulāri, un arī tāpēc, ka daudzos gadījumos vecāku rūpes par saviem bērniem, tiem nokļūstot pieaugušo kārtā, nekad nav pārtrūkušas, tās turpinās no bērna dzimšanas līdz mazbērnu izaugšanai vai līdz brīdim, kad vecāki nonāk daļēji apgādājamo kārtā, un visi to uzskata par pašsaprotamu lietu.

Ir nelielas atšķirības dažādu palīdzības veidu sniegšanā saviem bērniem un mazbērniem Rīgā un pārējās pilsētās, kas izriet galvenokārt no atšķirīgajām darba un peļņas iespējām, sava loma ir arī sadzīves apstākļiem, visas pilsētas dzīves organizācijai. Rīdziniecēm (reāla ir galvenokārt divu paaudžu sieviešu sadarbība jaunās paaudzes audzināšanā) vecmāmiņas izlīdz bērnu pieskatīšanā mātes darba laikā biežāk nekā mammām citās pilsētās (17,6% un 11,8%) un atsevišķos gadījumos (50,9% un 46,9%). Arī ar naudu vecmāmiņas un vectētiņi Rīgā izpalīdz biežāk nekā mazākās pilsētās (26,1% un 24,6%), un 2 reizes biežāk maksā savu bērnu vietā par komunālajiem pakalpojumiem (Rīgā – 13,3%, pārējās pilsētās – 7,7%). Savukārt pārtikas apgādes ziņā uz savu vecāku palīdzību vairāk paļaujas vecāki mazākās pilsētās – 39,5% (Rīgā – trešā daļa), kas saskan arī ar salīdzinoši lielāko palīgsaimniecības nozīmi ģimenes budžetā citās pilsētās.

4. Bērnu kopšanas pabalsta loma ģimenes budžetā aptaujāto vērtējumā.

Aptuveni piektā daļa aptaujāto atzinuši, ka bērna kopšanas pabalsts ģimenes budžetā tiešām ir jūtams, bet visbiežāk gan (49,4% gadījumu) tika atzīmēts, ka kopējos ģimenes ienākumos maz jūtams, pie kam pabalsta nenozīmīgumu šādi raksturoja gan pārtikuši, gan trūcīgi ļaudis.

10,8% ģimeņu bērna kopšanas pabalsts kopā ar valsts pabalstu ģimenēm ar bērniem bija vienīgie ienākumu avoti, savukārt tikai 2% ģimeņu norādījušas, ka šie abi pabalsti sedza izdevumus bērniem.

Jautājumā par pabalsta lomu ģimenes budžetā dažāda vecuma (un ar atšķirīgu bērnu skaitu) mammu uzskati bija diezgan līdzīgi, vien ar gadiem pieaug to īpatsvars, kuras uzskata, ka pabalsts jūtami papildina ģimenes budžetu, un attiecīgi retāk domā, ka pabalsts maz jūtams. Līdzīgi gadiem nāk dzīves pieredze, un tā droši vien ļauj loģiski samērot naudas daudzumu ar ģimenes vajadzībām un savām saimniekošanas iemaņām.

Daļa aptaujāto kā pozitīvu vērtēja to faktu, ka pabalsts ir regulārs. Tas vairāk gan attiecināms uz valsts pabalstu ģimenēm ar bērniem, bet bērnu kopšanas pabalsta izmaksa reizēm aizkavējas uzņēmuma vainas dēļ.

32% aptaujāto atzina, ka šis pabalsts ļāva "reizēm šo to atļauties sev", sarunās tika teikts, ka šī "atļaušanās" ir bijusi – saldējums un eksotiski augļi pabalsta saņemšanas dienā, galvenokārt bērniem.

Tikai 1,4% uzskatīja pašreizējo pabalstu par pietiekami lielu. Izplatītākais vērtējums – ka bērna kopšanas pabalstam jābūt vismaz minimālās algas apmērā (tā domāja 48,4% aptaujāto). Otrs nozīmīgākais viedoklis, kuru par pieņemamu atzina 13,4% aptaujāto, – ka šim pabalstam jābūt līdzvērtīgam mātes algai, kādu tā saņēma līdz bērna dzimšanai. Šinī gadījumā paliek atklāts jautājums – cik lielu to maksāt mātēm, kuras pirms tam nav strādājušas.

Ar gadiem nedaudz mazinās pabalsta summas negatīvā vērtējuma īpatsvars (līdz 24 gadiem vairāk nekā puse mammu (51,7%) uzskata, ka pabalsts ģimenes budžetā maz jūtams, bet pēc 35 gadiem tā domā 48,5%) (11. tabula).

Rīgā šāds viedoklis izteikts biežāk nekā citās pilsētās (attieciņi 51,7% un 47,4%).

Liela daļa aptaujāto bērna kopšanas pabalstu ģimenes ienākumos ieskaitīja ar zināmu skepsi, iebilstot, ka tik niecīga summa nav nekāds ienākums.

Aptaujā bija vērojams, ka daudzas mātes neatšķir bērna kopšanas pabalstu no valsts pabalsta ģimenēm ar bērniem, reizēm uzskata tos par vienu, īsti nezina katra pabalsta lielumu un to, ka bērna kopšanas pabalsta lielums mainās, kā arī to, cik jāmaksā par bērnu dārzu, vai tajos ir brīvas vietas u.tml.

Visumā var teikt, ka mazu bērnu mātes bērna kopšanas pabalstu, ko izmaksā 3 gadu garumā, uzskata par algu, nevis pabalstu, un kā alga tas tiešām ir ārkārtīgi mazs.

Bērna kopšanas pabalsta nesaņemšanas iemeslu nav daudz – radušies sarežģījumi sakarā ar uzņēmuma vai tās filiāles likvidāciju, nav savlaicīgi nokārtoti dokumenti par bērnu vai saistībā ar reģistrāciju un pierakstīšanos.

Šādos gadījumos ģimenēm nepieciešams:

- informācija, kā konkrētā gadījumā rīkoties;
- palīdzība dokumentu noformēšanā, kas reizēm aizkavējas tādēļ, ka mātēm ir sarežģīti atrast laiku un atrauties no mājas rūpēm;
- palīdzība uzņēmuma likvidācijas gadījumos, kad pabalsta izmaksa aizkavējas.

Jautājumā par bērna kopšanas pabalsta lielumu – lai gan vairums aptaujāto to uzskata par pārlietu mazu, tomēr – norādīt konkrētu vēlamu summu – tas daudziem sagādā grūtības. Varbūt bija neērti klaji paust savu pretenziju līmeni. Izplatītākais lielums bija – 30-50 latu mēnesī, atsevišķos gadījumos – pat 100 latu (*tolaiķ bija 12 Ls*). Pārsvarā gadījumu tēviem šinī ziņā bija augstāks pretenziju līmenis nekā mammām.

Analizējot atbildes uz jautājumiem par bērna kopšanas pabalsta izmaksas iespējamiem nosacījumiem, jāsecina, ka valdošais viedoklis ir: maksāt par katra bērna audzināšanu mājās cik vien iespējams daudz un ilgi, neatkarīgi no mātes nodarbinātības. Vairāk nekā puse, pat līdz 90% aptaujāto piekrituši tādiem nosacījumiem, kas pieļauj pabalsta izmaksas ierobežojumu atcelšanu, tā izmaksas laika pagarināšanu, pabalsta palielināšanu. Viskrasāk uzskati atšķīrās jautājumā par pabalsta saistīšanu ar ģimenes ienākumiem. Ar gadiem iegūtā pieredze tikai nedaudz koriģē uzskatus par pabalstu palielināšanas lietderību vientuļajām mātēm (pamazinās to atbalstošo un pieaug neizlēmīgo un noraidošo īpatsvars) un bērnu kopšanas pabalsta izmaksas laika pagarināšanu.

Savas ģimenes materiālo stāvokli aptaujātie centās izvērtēt loģiski, bez īpašām emocijām, atbilstoši savu pretenziju līmenim, un par grūtībām daudz nevaimanāja. Rūgtums skanēja ne tik daudz par to, ka nākas palīdzēt saviem vecākiem, kuri tagad ar pašreizējo pensiju vairs nevar iztikt, bet pārsvarā par to morālo pārinodarījumu, ko izjūt pensionāri.

Attiecībā uz ienākumiem – grūtības sagādā alimentu saņemšana, un šinī jautājumā nepieciešami konkrēti starpvalstu līgumi – ar valstīm gan austrumos, gan arī rietumos.

Pabalsta lomas izvērtēšana līdz ar vēlējumiem attiecībā uz pabalstu vēlamu lielumu bija tie jautājumi, kuri izraisīja daudz papildus komentāru. Sarunās bieži izskanēja diezgan nievājoša attieksme pret "šiem grašiem". Bija gan arī ģimenes, kurās izteica domu, ka "ko gan pašreiz var no valsts prasīt, paldies par to pašu, labi, ka var ar to vismaz par dārziņu samaksāt".

Attieksmi pret bērna kopšanas pabalstu var raksturot sekojoši: graši vien ir, ģimenes budžetā to nejutām, tāpēc vajadzētu maksāt vairāk un ilgāk, lai nebūtu mātei jāstrādā algots darbs ārpus mājas, un tā būtu garantija veselīgu un visādā ziņā attīstītu bērnu augšanai.

Reproduktīvo uzvedību veido vecāku subjektīvā savu materiālo apstākļu uztvere un priekšstati par bērnu audzināšanai nepieciešamajiem apstākļiem.

Materiālais stāvoklis ģimenēs ar bērniem visumā nav spožs. Var teikt, ka vecākās paaudzes palīdzība ir tieši tāpēc, lai kaut cik to uzlabotu. Dominējošais vērtējums no pieciem piedāvātajiem ir – "bieži izjūtam naudas grūtības". Tā par savas ģimenes materiālo stāvokli izteicās 44,8% aptaujāto, tai skaitā, Rīgā 40,8%, pārējās pilsētās – 48,5%. Šo atšķirību pamatā ir dažādās darba iespējas. Jāatzīmē, ka uz parāda dzīvojošo pagaidām ir mazāk nekā to, kuri "ķepurojas" un uzskata, ka dzīvot var, ja prot saimniekot – attiecīgi 16,0% un 29,2%.

Pieaugot mātes vecumam, līdz ar to – bērnu skaitam un viņu vecumam, ģimeņu materiālais stāvoklis pasliktinās. To šinī aptaujā raksturo atbildes "visumā labi, bez problēmām" izplatības mazināšanās (no 11,0% vecumā līdz 24 gadiem līdz 3,7% pēc 35 gadiem) līdz ar atbildes "esam nonākuši parādos" īpatsvara pieaugumu (attiecīgi no 13,8% līdz 23,9%) (12. tabula).

Bija ģimenes, kuras savā depresīvajā pakļāvībā situācijai nespēja pašas izdomāt, kur meklēt palīdzību, kaut gan tiem, kuri paši cenšas par savu ģimeni rūpēties, kļūmīgos brīžos palīdz gan pašvaldības, gan baznīca, gan dažādas organizācijas.

Materiālā stāvokļa pieticīgais vērtējums saskan ar atbildēm uz jautājumu par ģimenes iespējām nodrošināt bērniem pilnvērtīgu uzturu. Tikai nedaudz vairāk par pusi aptaujāto uz šo jautājumu atbildēja apstiprinoši (58,0%). Ģimenes biežāk nevar iegādāties bērnam pietiekamā daudzumā augļus un dārzeņus (37,0%) nekā olbaltumu saturošos produktus (29,2%).

Ne mazums bija tādu mammu, kuras uzskatīja, ka, "lai cik grūti ir, bērnam gan mēs neko nežēlojam, un pilnvērtīgu uzturu viņam varam nodrošināt". "Sev atrausim, bet bērns būs paēdis". Tas biežāk skanēja pārtikušās ģimenēs, kā arī tādās, kurās pirmais bērns pagaidām ir vienīgais.

Aptaujas dati liek domāt, ka ar pilnvērtīga uztura iegādi grūtāk klājas rīdzinieku ģimenēs: tikai 54,5% var nodrošināt saviem bērniem visu nepieciešamo, 35% nevar pietiekamā daudzumā iegādāties gaļu un olas, 44,8% uzskata, ka viņu bērniem nepietiek augļu un dārzeņu. Pārējās pilsētās attiecīgie skaitļi rāda, ka tajās ar pārtiku bērniem – pašu vecāku skatījumā – kaut nedaudz, bet tomēr ir labāk. iespējams, ka te sava loma ir pašu dārza produkcijai.

Kā redzams no ģimeņu ienākumu avotu sadalījuma dažādās vecuma grupās (13. tabula), mātes līdz 24 gadu vecumam samērā bieži minējušas vecāku palīdzību, bet ar gadiem šis atbalsts mazinās, līdz pienāk laiks, kad vienlaicīgi nepieciešams rūpēties par saviem augošajiem bērniem un pensiju saņemošiem vecākiem, un šie apstākļi veicina materiālā stāvokļa objektīvu pasliktināšanos, kas atspoguļojas arī subjektīvā vērtējumā.

Ģimeņu materiālais stāvoklis lielā mērā atkarīgs no tēva izpeļņas, darba veida, darba režīma, it īpaši šinī periodā, kamēr māte atrodas bērna kopšanas atvaļinājumā. Tas veido arī abu vecāku nodomus attiecībā uz ģimenes iespējamo papildinājumu nākotnē un mātes domas par strādāšanu algotā darbā pēc bērna kopšanas atvaļinājuma beigšanās.

Vairāk nekā puse tēvu (67,7%) strādā algotā darbā, 12,5% – savā uzņēmumā vai individuāli, 3,4% strādā gadījuma darbus, bet 12,5% tēvu bija bez jebkādiem ienākumiem (bezdarbnieki bez bezdarbnieku pabalsta). Tādu vairākums bija samērā jaunās ģimenēs: no sievietēm līdz 24 gadiem vīri – bezdarbnieki bija 14,9% gadījumu, pēc 35 gadiem – 3,5%. Tēvu – bezdarbnieku Rīgā bija salīdzinoši mazāk (9,4%) nekā pārējās pilsētās (15,2%).

Algots darbs (pārsvarā – valsts uzņēmumos) vairāk raksturīgs gados vecākiem tēviem, bet savā uzņēmumā – līdz gadiem 30.

No ģimenes normālas sadzīves viedokļa trešā daļa aptaujāto (34,7%) dzīvo kaut cik pieņemamos apstākļos, kad istabu skaits vai nu vismaz par vienu pārsniedz vai ir vienāds ar cilvēku skaitu ģimenē. Tik pat daudzās ģimenēs ir situācija, kad vienā istabā nākas dzīvot līdz diviem cilvēkiem, un nedaudz mazāk ir gadījumu (30,8%), kad vienā istabā ir vairāk par 2 cilvēkiem.

Lielākā daļa aptaujāto (47,2%) dzīvo divistabu dzīvokļos, vai arī viņu rīcībā ir divas istabas ar vecākiem vai citiem radniekiem kopīgā dzīvoklī vai mājā, vai komunālā dzīvoklī, vai kopmītnē. Piektā daļa iztiek ar vienu istabu, 3 istabas un vairāk ir ceturtajai daļai ģimeņu.

Šaurie sadzīves apstākļi (arī tiešā nozīmē) atspoguļo galvenokārt līdzšinējo dzīvokļu celtniecības un sadales politiku, un tie ietekmē varbūtējo ģimenes papildinājumu. Šinī ziņā Rīgā ir nedaudz neizdevīgāka situācija – te salīdzinoši retāk ģimenes rīcībā ir vairāk nekā 2 istabas, un vienlaicīgi retākas ir situācijas, kad istabu skaits ir pietiekams saskanīgai sadzīvei. Bez tam Rīgā, salīdzinājumā ar pārējām pilsētām, biežāk ir sastopami komunālie dzīvokļi (attiecīgi 10,3% un 2,3%).

Pašreizējā laika posmā daudzās ģimenēs vislielākās grūtības sagādā komunālo maksājumu kārtošana, un tam nepieciešamās summas lielā mērā arī nosaka ģimeņu materiālo stāvokli.

Vairāk nekā puse aptaujāto komunālos maksājumus kārto laikus (60,9%), pie kam pārējās pilsētās salīdzinājumā ar Rīgu apzinības līmenis ar augstāks – nomaksājušo % attiecīgi ir – 66,6% un 54,7%. Iespējams, ka tieši tāpēc pārējās pilsētās ģimenes ar maziem bērniem naudas grūtības izjūt biežāk. Arī ilgstošo parādnieku (nav ko maksāt vairākus mēnešus) īpatsvars Rīgā ir lielāks – 18,4%, pārējās pilsētās – 10,4%. Daļēji – savu iespēju robežās – par komunālajiem pakalpojumiem cenšas maksāt ceturta daļa aptaujāto rīdzinieku, un, kā bija minēts iepriekš, ģimenēm ar bērniem šinī jautājumā palīdz vecākā paaudze.

Iespējams, ka pārējās pilsētās apzinīgo maksātāju procents ir augstāks tāpēc, ka tur līdz ar nedaudz lielāku privātmāju īpatsvaru (15,2% aptaujāto dzīvoja savā vai savu vecāku mājā, Rīgā – 2,9%), šie maksājumi nav pārlietu lieli, bez tam arī labiekārtojuma ziņā šie dzīvokļi atpaliek no Rīgas dzīvokļiem: Rīgā dzīvokļos ar ērtībām dzīvoja 79,2% aptaujāto, pārējās pilsētās – 71,4%, dzīvokļos pilnīgi bez ērtībām attiecīgi 4,8% un 13,0%. Var arī būt, ka salīdzinoši mazāku pilsētu iedzīvotāji labāk pazīst savu pašvaldību, uzticas tai, noteiktos tarifus tāpēc uzskata par saprātīgiem un vienlaicīgi atzīst par pieņemamām soda sankcijas nemaksāšanas gadījumos, kuras arī tiek piemērotas dzīvē. Ļoti maz bija tādu, kuri neuzskata par vajadzīgu maksāt. Tā, ka ļaunprātīgo nemaksātāju kategorijā ģimenes ar maziem bērniem nav ierindojamas.

5. Bērna kopšanas pabalsta ietekme uz iespējamo ģimenes papildinājumu.

Ģimenes materiālais stāvoklis, darba un bērnu pieskatīšanas iespējas, pabalsti par bērniem un viņu kopšanu iespaido nākotnes nodomus attiecībā uz iespējamo ģimenes papildinājumu tuvākajā nākotnē. Dominējošā nostāja – vairāk bērnu nav paredzēts – tā atbildēja 41,8% aptaujāto. Loģiski, ka šādu atbilžu īpatsvars pieaug līdz ar gadiem, bet vērā ņemams ir fakts, ka šādi domājošu samērā daudz ir vecumā līdz 30 gadiem, it sevišķi Rīgā: līdz 24 gadiem – 13,3%, no 25-29 gadiem – 36,4%, pārējās pilsētās attiecīgi 13,8% un 27,1%. Jo vairāk bērnu ģimenē, jo retāk jau tiek gaidīts nākamais. Šādu faktu minēja 3,9% aptaujāto ģimenēs ar vienu bērnu, ģimenēs ar 2 bērniem – 0,8%, bet 3 un vairāk bērnu ģimenē šādu gadījumu nebija vispār. Proporcionāli bērnu skaitam biežāk parādās lēmums – ka vairāk nav paredzēts – attiecīgi 19,3%, 60,6% un 77,9%. Zināmas cerības uz pilnvērtīgu iedzīvotāju ataudzi vieš tas, ka diezgan daudz ir to, kuri savus nodomus vēl īsti nav noformulējuši, kā arī to, kuri labprāt vēl papildinātu ģimeni, ja vien uzlabotos materiālie apstākļi (14. tabula). Vienbērņa ģimenēm šāda "rezerve" ir vairāk nekā pusei, divbērnu ģimeņu vidū – 30,2%, no ģimenēm ar 3 un vairāk bērniem – 14,8% (15. tabula).

Par iespējamo ģimenes papildinājumu pārsvarā ir atbildes ar dažādiem nosacījumiem vai izvairīgas. Tas pieļauj viedokli, ka veidojot mērķtiecīgu demogrāfisko politiku, vēlamu rezultātu sasniegt ir iespējams.

Pārējās pilsētās aptaujātie nebija tik noraidoši attiecībā uz ģimenes papildināšanu kā Rīgā, toties viņu vidū ir lielāks svārstīgo un no tiešas atbildes izvairījušos īpatsvars. Acīmredzot rīdzinieces(-ki) ir izlēmīgāki, mazāk paļaujas uz apstākļiem, jo viņiem pagaidām ir lielākas iespējas šos apstākļus veidot pašiem.

Aptauja parādīja, ka pabalsts praktiski neietekmē bērnu nākšanu pasaulē; bija tikai pāris ģimeņu, kurās mammas atzina, ka – ja nebūtu pabalsta, tad viņas arī pirmo bērnu nebūtu atļāvušās. Katrā ziņā pabalsta dēļ bērni nav plānoti, bet ar šo pabalstu reizēm rēķinās, izšķiroties

par nākamo bērnu. Gandrīz 3/4 aptaujāto (Rīgā 60,8%, pārējās pilsētās 80,3%) apliecināja, ka pabalsts nav ietekmējis lēmumu par bērnu (bērniem), un 24% (Rīgā trešā daļa, pārējās pilsētās 15,3%) ir nolēmuši apmierināties ar esošo bērnu skaitu ģimenē, jo pabalsts šajos materiālajos apstākļos esot pārāk mazs, lai vēl kādu bērnu atļautos. Zīmīgi ir tas, ka šīs atbildes īpatsvars ir ļoti augsts vecumā līdz 30 gadiem (gan tikai Rīgā) – tā domā 44,9% aptaujāto vecumā līdz 24 gadiem un no 25 līdz 29 gadiem – 30,8%. Salīdzinoši vecāku mammu vidū šādu noliedzošo atbilžu īpatsvars mazinās, jo ļoti bieži tad ģimenēs vēlmais bērnu skaits jau tiek audzināts vai arī – tāds, kādu var atļauties atkarībā no savas ģimenes materiālajiem apstākļiem. Lai gan pārējās pilsētās šādi domājošo īpatsvars ir zemāks, tomēr arī tur tādu vairāk ir jauno mammu vidū.

15. tabula

Aptaujāto sadalījums pēc uzskatiem par ģimenes papildinājumu nākotnē, atkarībā no bērnu skaita, %

• Distribution of respondents by plans and preconditions for enlargement of the family and actual number of children, %

Ģimenes papildināšanas nosacījumi • Plans and preconditions	Esošais bērnu skaits • Actual number of children		
	1	2	3 un vairāk
Nav atbildes • No answer	3,1	1,3	1,4
Jau gaidāms • Already waiting	3,9	0,8	0,0
Noteikti gribētu, neatkarīgi no apstākļiem • Would like regardless of conditions	11,5	4,1	3,1
Vēlētos, ja atļautu veselība • Would like, if health allows	3,5	2,0	0,8
Vēlētos, ja materiālie apstākļi uzlabotos • Would like, if income increases	29,8	11,8	5,3
Vēlētos, ja saskaņa ģimenē uzlabotos • Would like, if consonance with spouse improves	1,5	1,0	0,0
Vairāk nav paredzēts • Do not plan	19,3	60,6	77,9
Nav skaidra viedokļa • No clear plans	27,4	18,4	11,5
Kopā • Total	100,0	100,0	100,0

Liela vienprātība aptaujāto vidū bija par to, ka bērna kopšanas pabalsts jāsaņem visām mātēm, neatkarīgi no tā, vai viņa šajā laikā strādā vai nē (vidēji 89,8% bija šādās domās). Mazliet mazāk (76,6%) bija to, kuri uzskata, ka vientuļajām mātēm pabalsti būtu jāpalielina, un tikai 6,9% kategoriski iebilda pret tādu variantu. Aptaujātie neviennozīmīgi vērtē nosacījumu, ja bērna kopšanas pabalstu noteiktu saistībā ar ģimenes ienākumiem: šādam viedoklim piekrita 43,9%, bet noraidīja 35,2%, bez tam attiecībā uz šo jautājumu bija samērā augsts to īpatsvars, kuriem nebija īsti skaidra sava nostāja – 19,4%. Jautājumā par bērna kopšanas pabalsta lieluma noteikšanu atbilstoši bērnu skaitam izvairīgi atbildēja 18,7%, bet šāda varianta atbalstītāju bija 66,6%. Gandrīz tik pat (60,4%) piekrita domai par bērna kopšanas pabalsta izmaksas laika pagarināšanu, bet gandrīz 1/3 daļai bija grūti izvērtēt šādas situācijas iespējamību. Līdzīgas atbildes bija arī uz jautājumu par to, vai būtu lietderīgi maksāt pabalstu līdz skolai, ja bērnu audzina mājās. Liels piekrītošu atbilžu īpatsvars bija uz jautājumu par to, vai bērna kopšanas pabalsts būtu maksājams nemainīgs no bērna dzimšanas līdz 3 gadu vecumam (83,3%).

Šinī ziņā mātes Rīgā un pārējās pilsētās domā diezgan līdzīgi, vien to, ka bērna kopšanas pabalstam ir jābūt nemainīgam kopš dzimšanas līdz 3 gadu vecumam, mammas pārējās pilsētās atbalsta lielākā vienprātībā nekā Rīgā (91,4% un 74,5%), domādamas, protams, šīs summas nesamazināšanu, bērnam sasniedzot 1,5 gadu vecumu.

6. Mātes nodarbinātība, bērna kopšanas atvaļinājumam beidzoties.

Bērna kopšanas pabalsta laiks nav bezgalīgs, un liela daļa mammu jau diezgan savlaicīgi domā par to, kur un kā iekārtoties darbā un kā savienot darbu ar bērnu pieskatīšanu.

Vairāk nekā puse (51,0%) domā strādāt, un ceturtda daļa jau strādā; viņu vidū gan ir arī tās mātes, kurām bērna kopšanas atvaļinājuma laiks bija beidzies, bet tādu nebija visai daudz.

Vairums aptaujāto grib strādāt algotu darbu – vai nu pie privātuzņēmēja, vai valsts iestādē vai uzņēmumā, un ļoti reti mātes ir gatavas uzsākt savu biznesu. Cīņu par darba vietu mātes saista galvenokārt ar palikšanu (darba atsākšanu) iepriekšējā darba vietā, tāpēc arī bija ieteikumi par garantētu darba vietu. Bija vērojams, ka mātes bieži vien pārvērtē savus fiziskos spēkus, it sevišķi gadījumos, kad vīrs zaudējis darbu un kļuvis par aprūpējamo, tas attiecas arī uz daudz bērnu ģimenēm, un tādus gadījumos stāvoklis izskatās bezcerīgs.

Kā redzams, daļa mammu jau diezgan agri atsāk darbu, pārsvarā uz nepilnu slodzi, vai arī gatavojas to darīt. Tikai nepilni 7% mammu domā bērnu audzināt pašas (neizslēdzot iespēju bērnu daļēji laist arī "dārziņā"), nesaistoties algotā darbā, 4% jau ir vai būs nākamais bērns, un līdz ar to atvaļinājums nedaudz pagarinās, un ļoti maz – 1,5% bija tādu, kam nav, kur bērnu atstāt un tāpēc par strādāšanu nedomā; 2% strādā mājās.

Tātad jāreķinās ar to, ka mammās domā strādāt – uz darbu orientēto īpatsvars sasniedz 78,7%. Rīga un pārējās pilsētas šinī ziņā atšķiras ar to, ka rīdzinieces vairāk domā strādāt, bet pārējās pilsētās jau strādā; pārējos aspektos būtisku atšķirību nav.

Izplatītākais iemesls, kāpēc mātes gatavojas atsākt darbu, līdz bērnam būs 3 gadi, ir – materiālie apsvērumi, to ietekmē par darbu laikus domā un jau ir atsākušas strādāt 68,5% aptaujāto. Pārējie iemesli ir nebūtiski – ir kāds cits, kas var bērnu pieskatīt; negrib zaudēt patīkamu darbu; vēlas saglabāt savu iepriekšējo darba vietu. Rīdzinieču un pārējās pilsētās dzīvojošo mammu uzskati šinī jautājumā ir vienādi.

No jau strādāt atsākušajām mammām iekārtoties savā iepriekšējā darba vietā rīdziniecēm izdevies salīdzinoši retāk (54,1%, nekā pārējās pilsētās – 69,2%), savukārt viņām labāk veicies ar jauna piemērota darba atrašanu – tādā strādā 41,5% jau strādājošo mammu Rīgā, kamēr pārējās pilsētās – 26,4%. Tas atspoguļo ierobežotās darba iespējas mazākajās pilsētās: šajās pilsētās 13,3% no mātēm, kuras gribētu strādāt, nevar atrast nekādu darbu (Rīgā tādu bija 8,4%), bet iepriekšējās darba vietas likvidācijas dēļ darbu biežāk nevar atrast rīdzinieces (11,4%, pārējās pilsētās – 9,6%).

Rīdzinieču vidū arī bija nedaudz vairāk to, kuras darbu vēl nav meklējušas, kaut gan par strādāšanu vispār domā 13,1%, pārējās pilsētās – 5,2%.

Darbā iekārtošanos galvenokārt traucē iepriekšējās darba vietas zaudēšana uzņēmumu pārveidošanas, privatizācijas un likvidēšanas gaitā, un retos gadījumos dažādi sarežģījumi sadzīvīskā līmenī. Ļoti reti ir gadījumi, kad iekārtošanos darbā kavē tas, ka nav vietas bērnu dārzā, to pārsvarā izjūt mātes ar bērnu, jaunāku par 3 gadiem. Šādu faktu minējušas 1,6% aptaujāto mammu.

Reti, bet tomēr bija situācijas, kad māti darbā negrib vairs pieņemt (Rīgā – 2,2% no strādātgribētājām, pārējās pilsētās – 1,8%). Te var būt vairāki iemesli – gan tas, ka bērna dēļ iespējamie mātes darba kavējumi var traucēt darba procesu, kā arī tas, ka mātes kvalifikācija vai rakstura iezīmes neatbilst veicamajam darbam.

7. Vēlamais un faktiskais bērna uzraudzības veids; priekšrocības un trūkumi bērna audzināšanai mājās.

Aptaujā tiecāmies izzināt, kāds pēc vecāku domām un personīgās pieredzes būtu vēlamākais uzraudzības veids dažāda vecuma bērniem.

98,9% uz šo jautājumu atbildējušo uzskata, ka ar vismazākajiem, t.i., līdz 1,5 gadu vecumam, noteikti jānodarbojas mātei. Tikai 0,4% domā, ka bērnu varētu pieskatīt arī vecvecāki un 0,2% – bērnu dārzā.

Arī par 1,5-3 gadus veciem bērniem valda zināma vienprātība. 86,5% atbildējušo domā, ka arī šai vecumā vislabākā uzraudzītāja bērnam ir māte (Rīgā 83,8%, pārējās pilsētās – 88,9% atbildējušo). No paaudzes uz paaudzi mainās uzskati par mazu bērnu (līdz 3 gadiem) vēlamāko pieskatīšanas formu, un lielā mēra šo uzskatu veidošanu nosaka arī valsts piedāvātās iespējas šajā jomā: 1979. gadā (sk. lit. avotu 1) aptuveni trešā daļa mammu Rīgā uzskatīja, ka labākais bērnu kopšanas un audzināšanas veids ir – audzināt tikai mājās līdz 3 gadu vecumam, mātei uz šo laiku atstājot darbu, un nepilni 10% – ka tā vēlams rīkoties līdz bērns sasniedz skolas vecumu.

1992. gadā (sk. lit. avotu 2) 3 gadu atvaļinājumu bērna kopšanai atbalstīja 56%, bet 1994. gada aptauja uzrāda vēl lielāku šī atvaļinājuma piekritēju īpatsvara pieaugumu – 80,8%, t.i., ģimenes rīkojas valsts piedāvātā modeļa ietvaros.

Par 3 gadu vecumu pārsniegušo bērnu vēlamāko uzraudzību domas dalās. Parādās arī atšķirības starp Rīgu un pārējām pilsētām (skat. 16. tabulu).

16. tabula

3-5 gadus jaunu bērnu vēlamākais uzraudzības veids, pēc vecāku domām
(% no atbildējušo skaita)

• Desired by parents kind of care for children 3-5 years of age, %

Vēlamākais bērnu uzraudzības veids • Kind of care	Visu vecāku domas • All respondents	tai skaitā • of them	
		Rīga • Riga	pārējās pilsētas • other towns
Visi atbildējušie • Total	100,0	100,0	100,0
Mātes (tēva) uzraudzību • Parent's at home	35,2	32,4	37,7
Bērnu dārzu • Kindergarten	50,2	48,6	51,6
Vecvecāku gādību • Grandparent's	6,9	9,4	4,7
Aukles uzraudzību • Nurse's	1,5	2,7	0,4
Vecāko bērnu uzraudzību • Older children's	4,8	4,3	5,3
Citu veidu • Other	1,5	2,6	0,3

Aptaujāto uzskati par vēlamāko bērnu pieskatīšanas formu pēc 3 gadu vecuma ļauj izteikt pieņēmumu, ka bērnu sūtīšana bērnu dārzā daudziem šķiet ļoti pieņemama – par to izteicās 50,2% atbildējušie, bet 35,2% uzskatīja, ka līdz 5 gadiem bērnam labāk tomēr augt tikai ģimenē mātes un (vai) tēva uzraudzībā. Ceturtā daļa aptaujāto ir pārliecināti, ka ģimene pati spēj labi sagatavot bērnu skolai, bet 63,9% uzskata, ka pēdējā gadā pirms skolas tomēr labāk bērnu laist uz dārziņu – profesionālu audzinātāju gādībā.

Kā jau tas mēdz būt, vēlamais ne vienmēr sakrīt ar faktisko.

Faktiski lielākā daļa aptaujāto māmiņu ir atvaļinājumu bērna kopšanai izmantojušas pilnībā līdz 1,5 gada vecumam, pat līdz 2 gadiem, un vairums domā izmantot, līdz bērns sasniegs 3 gadu vecumu. Tās, kurām ir bijušas iespējas un vēlēšanās atsākt strādāt, lielākoties iekārtojušās darbā, kad bērns sasniedzis 2 gadu vecumu. Tās, kurām ir tikai vēlēšanās, bet ne iespējas atsākt darbu, turpina izmantot atvaļinājumu līdz bērna 3 gadiem.

Apmēram katra piektā māmiņa nezina, cik ilgi izmantos atvaļinājumu bērna kopšanai, daudzām tas atkarīgs no iespējas iekārtoties darbā.

Izmantotā atvaļinājuma laika pagarināšanos veicinājuši vairāki savstarpēji saistīti faktori: šī atvaļinājuma oficiāli noteiktais garums; vecāku uzskatu izmaiņas par vēlamāko bērnu pieskatīšanas veidu līdz 3 gadu vecumam; mātēm bezdarba apstākļos samazinājušās darba iespējas; samazinājušās iespējas iekārtot bērnu agrīnā vecumā pirmsskolas bērnu iestādē ("silītē").

No otras puses, pašlaik daudzas mātes materiālo apstākļu dēļ vairs nevar atļauties audzināt bērnu mājās līdz tas sasniedz 3 gadu vecumu.

Tomēr faktiski gandrīz 90% gadījumu bērna kopšanai paredzētā atvaļinājuma laikā bērns atrodas mātes vai tēva gādībā (Rīgā 89,8%, pārējās pilsētās nedaudz mazāk – 86,0%).

Bērnu dārzu līdz bērna 3 gadu vecumam biežāk izmanto pārējās pilsētās – 6,1% (Rīgā 1,8%). Daļa māmiņu ir iekārtojušas bērnu dārziņā, bet pašas turpina izmantot atvaļinājumu bērna kopšanai.

Aukles pakalpojumus biežāk izmanto Rīgā – 1,2%, pārējās pilsētās – 0,5% gadījumu no visiem bērnu uzraudzības veidiem pabalsta saņemšanas laikā.

Visai jūtamai palīdzību bērnu uzraudzībā dod vecvecāki. Īpaši, ja dzīvo kopā ar mazbērniem. Arī tādēļ aptaujā tika vaicāts par kopā dzīvojošiem ģimenes locekļiem.

Trīsapaudzju ģimenes veidoja 41,7% no visa aptaujāto kopuma (Rīgā 54,1%, pārējās pilsētās 30,5%). Visu aptaujāto nepilno ģimeņu starpā 2/3 dzīvoja kopā ar bērna vecvecākiem.

Ja kopā dzīvo vairākas paaudzes, tam ir gan savas priekšrocības, gan savi trūkumi. Pašreizējos apstākļos tas vairumā gadījumu, iespējams, atrisina bērna uzraudzības problēmas, ja vecvecāki pensionāri (protams, neizslēdzot gadījumus, kad viņi paši negrib vai nevar savus mazbērņus pieskatīt). Kopā dzīvojot, arī materiālās dabas jautājumi var tikt kārtoti kopīgi, īpaši, ja vecvecāki vēl strādā un ja māte bērnus audzina viena, tad bieži vecvecāki viņu arī uztur.

Aptaujāto kopumā 5,1% ģimeņu bērnus arī mātes bērnu kopšanai paredzētā atvaļinājuma laikā pieskata vecvecāki. No tām ģimenēm, kurās bērns jau sasniedzis 3 gadu vecumu vai māte atsākusi strādāt un kopšanas pabalsts vairs nepienākas, mātes darba laikā vecvecāki pieskata mazbērnus apmēram katrā piektā ģimenē (20,8%).

17. tabula

Bērnu uzraudzība (% no atbildējušo skaita)
• Desired and actual kind of care for youngest children, %

Uzraudzības veids • Kind of care	Pēc vecāku domām vēlamākais uzraudzības veids bērniem • Desired care	Faktiskais bērna uzraudzības veids pabalsta saņemšanas laikā • Actual care by age, years	
		līdz 1,5 gadam	no 1,5-3 gadiem
Visiem bērniem • Total	100,0	100,0	100,0
tajā skaitā: of them:			
Mātes (tēva) uzraudzībā • Parent's at home	88,2	98,9	86,5
Bērnu dārzā, rotaļu grupā • Kindergarten	4,1	0,2	6,4
Vecāko bērnu gādībā • Older children's	0,5	-	0,6
Vecvecāku uzraudzībā • Grandparent's	5,1	0,4	3,8
Aukles uzraudzībā • Nurse's	0,9	0,1	2,1
Cits veids • Other	1,2	0,4	0,6

Mātes darba laikā vecvecāki pieskata mazbērnus apmēram katrā piektā ģimenē (20,8%).

Biežāk vecvecāki pieskata mazbērnus atsevišķos gadījumos, t.i., ja vecāki vēlas, kur doties vai tml. Tad vairāk nekā 80% ģimeņu izlīdz vecvecāki, biežāk jau vecmāmiņas.

Anketā tika iekļauts jautājums par to, vai bērna audzināšanai mājās ir kādas priekšrocības. Par to vai citu priekšrocību esamību vecāku domas bija diametrāli pretējas: vieni uzskatīja, ka, "jā, mājās noteikti labāk", citi noliedza, "nē, bērnu dārzā tomēr labāk".

Daļa uzsvēra, ka savam bērnam visu labāk iemācīt var paši vecāki, otri domā, ka bērnu dārzā – bariņā un profesionālu audzinātāju gādībā bērns attīstās vispusīgāk.

Lielāka vienprātība vecāku vidū bija sastopama, runājot par bērnu slimšanu.

Vairums aptaujāto vecāku (70,5%) tomēr uzskatīja, ka mājās auguši bērni mazāk slimo. 14,2% – ka tas atkarīgs no vecāku pūlēm, bet 14,9% domā, ka slimšanu neietekmē bērna uzturēšanās vieta. Rīgā un pārējās pilsētās dzīvojošo domas šai jautājumā būtiski neatšķiras.

Apmēram puse jeb 52,2% (Rīgā 45,1%, pārējās pilsētās 58,5%) aptaujāto uzskata, ka mājās auguši bērni labāk tiek pasargāti no apkārtējo sliktas ietekmes, 23,8% domā, ka tas tomēr atkarīgs no vecāku rūpēm (Rīgā 26,5%, pārējās pilsētās 21,4%).

Vairāk nekā puse (55,4%) domā, ka mājās auguši bērni ir paklausīgāki, 25,7% gan piebilst, ka tikai tādā gadījumā, ja vecāki par to rūpējas.

Par mājās auguša bērna labāku fizisko attīstību un norūdīšanos, domas dalās; tāpat arī jautājumos, kur bērnam ātrāk attīstās saprašana, kur veidojas individualitāte, kur bērns ir patstāvīgāks. Atbildes apkopotas 18. tabulā.

Jāsecina, ka runājot par dažādu bērna spēju un prasmju labāku attīstību, atkarībā no tā vai bērns aug mājās vai apmeklē dārziņu, vecāku domas dalās vairāk nekā attiecībā uz slimšanu un attiecībām ģimenē.

Jāpiebilst, ka ne visi vecāki īsti iedziļinājās un izprata šī jautājuma būtību. Daļai jautājumi par bērna fizisko un garīgo attīstību izskatījās vienaldzīgi (subjektīvs vērtējums).

Pārsvarā vecāku domas par mājas audzināšanas priekšrocībām būtiski neatšķiras Rīgā un pārējās pilsētās dzīvojošiem.

Rīgā dzīvojošie biežāk atbildēja, ka mājās audzinot labāki rezultāti jūtami atkarībā no tā, cik daudz paši vecāki pieliek pūles. Pārējās pilsētās vecāki biežāk atbildēja, ka bērns labāk

attīstās bērnu dārzā. Pārējās pilsētās dzīvojošiem vecākiem biežāk nekā Rīgā bija grūti atbildēt par labāko vietu (mājās vai ārpus mājas) bērna spēju un prasmju attīstībai.

18. tabula

**Priekšrocības audzināšanai mājās,
% no visām atbildēm par minēto bērna attīstības virzienu**
• Advantages of child care at home, % from answers on certain advantages

Bērna attīstības veidi • Advantages	Noteikti • Surely	Atkarībā no vecāku pūlēm • According to efforts	Nemaz • Not at all	Grūti pateik • Hard to say	Nav atbildes • No answer
Bērns labāk norūdās • Hardening (becoming tempered)	24,4	35,7	13,4	25,4	1,1
Labāk attīstās fiziski • Physical development	16,0	42,4	17,1	23,1	1,4
Veidojas individualitāte • Forming of individuality	41,0	26,5	6,3	24,7	1,5
Ātrāk attīstās saprašana • Development of understanding	19,3	43,4	13,9	21,9	1,5
Iegūst patstāvību • Becoming independent	19,8	26,9	27,6	24,6	1,1

8. Bērnu dārzi: izmantošanas iespējas, vecāku vērtējums un ierosinājumi.

Katrā ceturtajā (jeb 25,8%) no aptaujātajām ģimenēm māte jau ir atsākusi strādāt, vēl 51,0% visu māmiņu gribētu to darīt. Līdz ar to aktuāls kļūst jautājums par bērna uzraudzību. Viens no risinājumiem – bērnu dārzs. Puse (50,9%) aptaujāto ģimeņu bērnu dārzu atzīst par vēlamāko uzraudzības veidu bērniem no 3 gadu vecuma.

Bērnu dārzu jau izmanto 16,5% aptaujāto ģimeņu (iespējams gan, ka dārziņu apmeklē nevis 2-3 gadīgais bērns, bet gan viņa nedaudz vecākais brālītis vai māsiņa). Apmēram tik pat daudz (16-17%) ģimeņu kārto visas nepieciešamās formalitātes, lai bērns varētu sākt apmeklēt dārziņu jau rudenī (aptauja notika jūnijā).

Bērnu dārzu gribētu izmantot, bet pašlaik ģimenei tas iznāk pārāk dārgi 11,8% aptaujāto. 4,1% aptaujāto ģimeņu nevar izmantot bērnu dārzu tādēļ, ka nav pieejamas piemērotas vecumgrupas, atbilstošas valodas grupas vai arī vietu tajās. Līdz dārziņam pārāk tālu bērnu vest iznāktu 2% aptaujāto.

Bērnu dārzu pašlaik neizmanto 48,0% aptaujāto ģimeņu: 40,8% nevēlas vai pagaidām nav vajadzības; 7,2% bērns vēl ir pārāk mazs, lai varētu apmeklēt dārziņu.

Daļa māmiņu pagaidām par bērnu dārzu nav domājušas, sāks to darīt, kad beigsies atvaļinājums bērna kopšanai, t.i., kad bērns sasniegs 3 gadu vecumu. Daļa domās par bērnu dārzu, ja izdosies dabūt darbu. Savukārt 1,5% visu aptaujāto māmiņu nevar atsākt strādāt, jo nav kas pieskatītu bērnus mātes darba laikā.

Dažas māmiņas ierosina atjaunot "bērnu silītes", kā arī atvērt dažāda tipa bērnu dārzus, pieskatīšanas grupas.

Bērni lielākoties apmeklē valsts (arī pašvaldību, uzņēmumu, organizāciju) bērnu dārzus, jo privāto bērnu dārzu tīkls vēl tikai tapšanas stadijā. Tādēļ tikai 2 bērni no visa aptaujāto kopuma apmeklēja privātos bērnu dārzus un tie paši Rīgā.

Tomēr ir māmiņas (īpaši ar pedagoģisko izglītību), kuras organizē savus privātos bērnu dārzus, pareizāk gan bērnu pieskatīšanas grupiņas, ar bērnu dārzam līdzīgu dienas kārtību. Tādējādi viņas vienlaicīgi atrisinot sava bērna pieskatīšanas un strādāšanas problēmas, vai tieši tādēļ, arī veido šādus mājas dārziņus, ka nav kur atstāt bērnu.

Bērnu dārzu skaits pēdējos gados ir nepārtraukti samazinājies. Galvenokārt tādēļ, ka pāris gadus atpakaļ valdības realizētās politikas rezultātā (tika pagarināts apmaksātā atvaļinājuma bērna kopšanai laiks) mātēm bija izdevīgāk bērnu dārzus neizmantojot un audzināt bērnu mājās

(ja bērns pēc 3 gadu vecuma neapmeklēja dārziņu, mātei maksāja nelielu naudas summu), gan arī tādēļ, ka bērnu dārzu uzturēšanai pašvaldībām ir grūti atrast nepieciešamos naudas līdzekļus.

Laikā no 1990. g. līdz 1993. g. sākumam bērnu dārzu skaits ir samazinājies par 41,7% jeb 459 dārziņiem. Laukos jūtāmāk – par 53,6%, pilsētās 34,5%. Bērnu skaits, kas apmeklē dārziņus, šai laikā samazinājies par 51 tūkstoti jeb 45,7% (sk. lit. avotu 3).

Tomēr jau šogad bērnu dārzu skaits vairs nesamazinās, pat nedaudz palielinās, bērnu dārzus atkal atver no jauna.

Tā kā pašlaik māmiņas labāk gribētu (vai arī negribētu, bet materiālie apstākļi spiež – 68,5% māmiņu, kas gribētu strādāt, darītu to materiālo apsvērumu dēļ) strādāt un bērnu laist dārziņā, aktuāls kļūst jautājums par bērnu dārzu vai vismaz grupiņu skaita tajos palielināšanu. Jo atkal vecākiem jāgaida rindā, lai iekārtotu bērnu dārziņā. Viens no vecāku ierosinājumiem attiecībā uz bērnu dārziem ir: saglabāt bērnu dārzus, nodrošināt visus, kas vēlas, ar vietām tajos. Arī palielināt latviešu bērnu dārzu skaitu.

Vecāki, kuri izmanto bērnu dārzus, lielākā vai mazākā mērā ir ar tiem apmierināti. Daži vēlētos, lai bērnu dārza darbinieku (audzinātāju, auklišu) pedagoģiskā izglītība un darba kultūra būtu augstākā līmenī, kā arī vajadzētu uzlabot viņu atalgojumu. Tomēr uz jautājumu, vai vecākus apmierina audzinātāju attieksme pret bērnu, katram sestajam ir grūti atbildēt (kompromisa variants). Katrs desmitais nav apmierināts, tomēr vairums (73,0%) atbild pozitīvi.

Ar maksu par bērna uzturēšanos dārziņā ir apmierināti 75,4% vecāku. Jāteic gan, ka daudzbērnu ģimenes maksa apmierina tādēļ, ka viņām tā samazināta uz pusi. Maksa neapmierina 10,3% ģimeņu.

Lai gan vairumu ģimeņu maksa par dārziņu apmierina, tomēr viens no diezgan bieži pieminētajiem vecāku ierosinājumiem ir samazināt maksu par bērnu dārzu vai vispār par brīvu – bezmaksas dārziņus.

Ar bērna uzturēšanās laiku dārziņā un iespēju to izvēlēties ir apmierināti 83,4% vecāku (neapmierināti 4,0%).

Daļa vecāku nemaz neinteresējas, ko bērns dārziņā ēd, tādēļ nevar atbildēt.

Vecākus bieži vien neapmierina tas, ka dārziņi ir neapkurināti, grīda auksta, tādēļ bērni slimo.

Vismazāk vecāki ir apmierināti ar citu bērnu ietekmi – tikai 46,6% (Rīgā pat 33,8%), katram trešajam gan ir grūti uz šo jautājumu atbildēt.

19. tabula

Vecāku apmierinātība ar bērnu uzturu dārziņā un rūpēm par bērna veselību, %
• Satisfaction of parents with feeding and care of the child's health in nursery, %

Vērtējamās parādības • Values	Vecāku atbildes • Answers			
	jā • good	nē • bad	grūti pateikt • hard to say	nav atbildes • no answer
Bērna uzturs • Food	71,8	10,3	14,9	3,0
Rūpes par bērna veselību • Care about health	62,1	13,2	23,6	1,1

Daļa vecāku uzskata, ka bērnu dārzā viņu lolojumam audzinātājas var vairāk ko iemācīt. Iespējams arī tādēļ 70,7% vecāku ir apmierināti ar zināšanām, kuras bērns iegūst dārziņā un tikai 6,9% neapmierina bērna apgūtās prasmes.

Pārsvārā (85,8%) bērnu dārzos (pēc aptaujāto atbildēm) grupā ir 10-20 bērni, vīrs 20 – 8,5%, mazāk par 10 – 5,7%.

Rezumējot var teikt, ka pieprasījums pēc bērnu dārziem pastāv. Puse visu aptaujāto izmanto, gatavojas izmantot, un arī gribētu, bet dažādu apstākļu dēļ nevar pagaidām izmantot bērnu dārzu pakalpojumus. Jāņem vērā arī aptaujāto bērnu vecums – 2-3 gadi, kad bērnu dārza un ar to saistītās problēmas vēl nav pārāk būtiskas un daļa vecāku par bērnu dārzu vēl nav domājuši. Tikai 6,8% visu māmiņu noteikti negribētu izmantot bērnu dārzu, bet labprātāk audzinātu bērnu mājās pašas.

Vecāki vēlētos, lai par bērnu dārzu būtu jāmaksā mazāk, lai visi, kam ir vēlēšanās tiktu nodrošināti ar vietām, lai bērnu dārzu skaits tiktu vismaz saglabāts. Lai līdztekus tradicionālajiem bērnu dārziem tiktu atvērti alternatīvie – bērnu pieskatīšanas vai rotaļu grupas. Lai vecākiem būtu iespēja atstāt bērnu kaut uz pāris stundām. Daļa māmiņu vēlētos iekārtot dārziņā arī jaunākus bērnus – atvērt bērnu "silītes".

Būtu vēlams arī paaugstināt bērnu dārzu darbinieku pedagoģisko sagatavotību un uzlabot materiālo stāvokli.

9. Secinājumi un ierosinājumi par uzlabojumiem sociālo garantiju sistēmā ģimenēm ar bērniem.

Izvērtējot aptaujāto rīdzinieču(-ku) un pārējo pilsētu vecāku atbildes un salīdzinot tās ar iepriekšējos gados veikto aptauju datiem par vēlamajām bērnu pieskatīšanas formām, ģimeņu materiālajiem apstākļiem, tiem faktoriem, kas nosaka vēlamo un faktisko bērnu skaitu un demogrāfiskās izmaiņas daļēji apmaksāto atvaļinājumu ieviešanas perioda sākumā, var secināt, ka:

- ģimeņu materiālais stāvoklis gadu gadā pasliktinās,
- materiālās grūtības ģimenēs apdraud tautas ataudzi skaitliski un arī kvalitātes ziņā (ar to šinī gadījumā saprotot veselības uzturēšanas un kopšanas, kā arī vispusīgas garīgās un fiziskās attīstības iespēju sašaurināšanu),
- ar mērķtiecīgu pozitīvas valsts programmas realizāciju (palīdzība ģimenēm ar bērniem) dzimstību iespējams paaugstināt,
- bērna kopšanai paredzētā pabalsta un atbilstošā apmaksātā atvaļinājuma izmantošanas iespēju ilgums – 3 gadi – no bērnu aprūpes viedokļa ir optimāls un ģimenes normālos materiālos apstākļos attaisnojas,
- mātes, arī gados jaunās, vēl nav pilnībā izpratušas jauno ekonomisko situāciju valstī, un tāpēc palīdzībai no valsts puses vēlams būt ģimeņu ekonomisko aktivitāti stimulējošai.

Sievietes iespējas izvēlēties sev vēlamāko dzīves modeli pēc bērna piedzimšanas būtībā nepastāv. Bērna kopšanai paredzēto atvaļinājumu sievietes uztver kā pašsaprotamu lietu un savas ģimenes materiālo iespēju robežās cenšas to izmantot, uzskatot, ka bērnam līdz 3 gadu vecumam vislabāko audzināšanu iespējams nodrošināt ģimenē. Šāda uzskata saglabāšanās daļai sabiedrības locekļu šķiet izdevīga no nodarbinātības iespēju nodrošināšanas viedokļa, jo mazina sieviešu konkurenci darba tirgū. Iespējams, ka tādēļ sabiedriskajos saziņas līdzekļos tiek atbalstītas tieksmes atjaunot attīstītās valstīs jau atmīrušo patriarhālās ģimenes modeli.

Tai pašā virzienā darbojas arī bērnu kopšanas pabalsta sasaiste ar mātes izmantojamo atvaļinājumu.

Praksē sieviešu dzīvesveida izvēles un peļņas iespēju ierobežošana ir kļuvusi par vienu no dzimstības mazināšanās faktoriem. Vienlaicīgi dažās sociālās grupās tas rada pasivitāti un patērējošu attieksmi pret sabiedrību.

Citu ģimenes locekļu iespējas piedalīties bērnu audzināšanā. Ar to, ka bērna kopšanas atvaļinājums tiek piešķirts tikai mātei, praktiski tiek it kā iedalīts katram no vecākiem viņu pienākumu loks. Šis apstāklis izraisa sarežģītumus situācijā, kad tēvs zaudē darbu, bet mātei darbs būtu. Savukārt vecmāmiņa vai kāds cits, kas bērnu varētu aprūpēt, kamēr māte strādātu, tiek tīši atstumti no bērnu aprūpes, liedzot iespēju konkrētajam aprūpētājam izmantot bērna kopšanas atvaļinājumu, attiecīgi ieskaitot darba stāžu. Līdz ar to netiek novērtēta vecvecāku ieguldījuma sabiedriskā nozīmība.

Jo vairāk tāpēc, ka šī sadarbība starp paaudzēm faktiski pastāv, bet bieži vien tikai uz vecākās paaudzes entuziasma pamata.

Tāpēc nepieciešams bērna kopšanas atvaļinājumu piešķirt mātei, tēvam, vecmāmiņai vai t.ml., pēc ģimenes vajadzībām, turklāt ar iespējām šos 3 gadus izmantot pa daļām katram no šiem ģimenes locekļiem.

Sievietes resocializācijas iespējas pēc bērna kopšanas atvaļinājuma. Neapmierinošais materiālais stāvoklis liek sievietēm meklēt darba iespējas jau pirms bērna kopšanai paredzētā atvaļinājuma beigām; pārsvarā gadījumu darba atsākšana sakrīt ar brīdi, kad samazinās

izmaksājamā pabalsta lielums. Savukārt pabalsta piešķiršanas nosacījumi – (strādājot pilnu slodzi, pabalsta izmaksa tiek pārtraukta) strādāšanas vēlmi piebremzē un ierobežo darba vietas izvēles iespējas. Šie noteikumi gan neizslēdz gadījumus, kad faktiskais un dokumentos uzrādītais darba laiks nesakrīt ...

Lai gan darba atsākšanas motīvu vidū dominēja materiālie apsvērumi, tomēr lielā mērā vēlēšanos strādāt pēc bērna kopšanas atvaļinājuma un arī jau agrāk nosaka sievietes tieksme apliecināt savas spējas un zināšanas profesionālajā darbā un "būt sabiedrībā".

Pagaidām šinī ziņā ir dažādas grūtības, ieskaitot to, ka bērnu dēļ bieži vien jāizvēlas ne pēc interesēm un spējām piemērotākais darbs, ar izaugsmes iespējām, bet tāds, kas vienlaicīgi ar peļņu ļauj veikt bērnu pieskatīšanu. Šinī aspektā ļoti vēlamas ir dažādas pirmsskolas vecuma bērnu pieskatīšanas, aprūpes un izglītošanas formas – mājās un ārpus mājas (aukles, dārziņi, īslaicīgās pieskatīšanas grupas, nodarbību grupas u.c.), un iespēju nodrošināšana ģimenes locekļiem, piem., vecmāmiņām savu mazbērnu auklēšanas laiku ietvert darba stāžā.

Ne katrreiz atgriešanās iepriekšējā darba vietā sievietei nozīmē sekmīgu turpmāko karjeru, savukārt jauna darba vieta var izrādīties labs variants bērnu audzināšanas un algotā darba apvienošanā. Ņemot vērā pabalsta izmaksas ierobežojumus mātēm, kuras atsāk darbu pirms bērna kopšanas atvaļinājuma laika beigšanās, viņām būtu iespējams labāk iekļauties dinamiskajā darba tirgū, jo uz piemērotiem darba piedāvājumiem varētu atsaukties bez kavēšanās.

Vēlama ir pārkvalifikācija un mācīšanās sistēma, kas ļautu sievietēm, kuras zaudē darba vietu bērna kopšanas laikā, vai pārceļas uz citu dzīves vietu un citos gadījumos, uz atvieglotiem noteikumiem mācīties viņām piemērotas ievirzes kursus. Tas palīdzētu sievietēm izvairīties no mazkvalificētu gadījuma darbu pieņemšanas, un dotu pamatu viņu profesionālajai izaugsmei. Bez mērķtiecīgas palīdzības no valsts puses sievietēm iekļaušanās darbā un sabiedriskajā dzīvē ir diezgan problemātiska.

Starp aptaujā vecāku izteiktajiem dominēja ierosinājumi, kas attiecas uz ģimenes materiālo nodrošinājumu:

58% aptaujāto vēlas, lai bērna kopšanas pabalsts tiktu palielināts vai vismaz saglabāts līdzšinējā apjomā. Palielinot pabalstu, būtu iespējams ģimenei iegādāties visu nepieciešamo, un nebūtu nepieciešamas no valsts papildus dotācijas.

Gandrīz piektā daļa aptaujāto vēlas tādus nosacījumus, kas ļautu pašiem nodrošināt savu ģimeņu pārtību:

10% aptaujāto atzīmēja, ka nepieciešamas darba vietas ar normālu atalgojumu, un tad ģimenes no valsts nekādu palīdzību neprasītu. 3,2% izteica vēlēšanos saņemt par darbu cenu līmenim atbilstošu samaksu, tik pat daudzi raizējās par darba iespēju trūkumu tēvam.

Ģimenes materiālo nodrošinājumu skar arī ierosinājums – ģimenēm ar bērniem samazināt īres maksu un maksu par komunālajiem pakalpojumiem. Pie šīs grupas ierosinājumiem pieskaitāmi arī tie, kas attiecas uz bērnu apģērbu un pārtikas ražošanu un tirgošanu speciālos veikalos, ar valsts dotāciju palīdzību, lai būtu zemas cenas.

Otra ierosinājumu grupa attiecas uz bērnu veselību un attīstību, kaut arī daļēji saistīta ar ģimenes materiālajiem apstākļiem: runa ir par veselības aizsardzību un profilaksi bērniem un viņu mātei. Šinī aspektā gan bija jūtams, ka cilvēkiem reizēm vienkārši trūkst informācijas. Ģimenes ar maziem bērniem vēlas, lai būtu iespējams zāles iegādāties bez maksas vai ar atlaidi, lai līdz 3 gadiem bērnam un mātei šai laikā būtu bezmaksas medicīniskā aprūpe (procedūras, konsultācijas). Par to īpaši raizējas ģimenēs, kurās bērnam bija kādi iedzimti vai iegūti defekti vai garīgās attīstības traucējumi. Ar medicīnisko aprūpi saistītus ierosinājumus izteica 15% aptaujāto, un tie attiecas arī uz bērniem pēc 3 gadu vecuma. Vecāki (mammās) izteica bažas par iespējām bērniem fiziski pilnveidoties, 3,1% labprāt redzētu un lietotu sakoptus rotaļu laukumus un namu pagalmus, un speciālas nodarbību grupas, kur bērniem būtu iespējams droši rotaļāties un vienkārši uzturēties laikā, kamēr māte ir aizņemta neilgu laiku (ārsta apmeklējuma u.c. laikā).

Trešajā grupā ietilpst tie ierosinājumi, kas attiecas uz dažādiem atvieglojumiem, ko sev vēlētos ģimenes ar bērniem: zināmā mērā arī tie, kaut netieši, saistīti ar ģimenes materiālo nodrošinājumu.

3,1% aptaujāto ierosināja samazināt vai vispār atcelt maksu par bērnu dārzu, 1,7% uzskatīja, ka nepieciešams ar vietām bērnu dārzos nodrošināt visus, kas to vēlas, un tik pat vēlējās atvieglojumus dzīvokļu iegādē, privatizācijā, kredītiem utt.

1,4% izteica viedokli, ka vairāk nepieciešama humānā palīdzība un vienlaicīgi – taisnīgāka tās sadale un kontrole pār šo sadali.

4,4% aptaujāto uzskatīja, ka būtu nepieciešams garantēt mātei darba vietu – vai nu iepriekšējo, vai nodrošināt ar jaunu.

Ierosinājumu daudzumu un dažādību zināmā mērā ierobežoja tas, ka daļu savu vēlējumu aptaujātie izteica atbildēs uz konkrētajiem jautājumiem – par pabalsta lielumu, tā piešķiršanas nosacījumiem, pieredzi darba meklējumos, bērna pieskatīšanas veidiem utt.

Attiecībā uz tiem, kuri neko neierosināja – tas nenozīmē, ka viņi ar visu ir apmierināti. Šinī aspektā dominēja divējas nostājas:

- 1) nav vērts neko ne teikt, ne rakstīt, tikpat nekas nemainīsies.
- 2) neesam par to domājuši, par to valdībai jādomā.

Praktiski nebija ierosinājumu par pārkvalifikācijas iespēju paplašināšanu mātēm pēc pārtraukuma darbā, mācību formu daudzveidošanu utt., kas sekmētu darba iespēju atrašanu darba vietas zaudēšanas gadījumā, kā arī citos gadījumos, kad darba iespējas dažādu apstākļu dēļ ir ierobežotas.

Aptaujāto uzskati par bērnu kopšanai paredzētā atvaļinājuma nepieciešamību un tā ilgumu, par pabalsta lielumu un tā piešķiršanas nosacījumiem, par vēlāmākajām bērnu uzraudzības formām – Rīgā un citās pilsētās praktiski sakrīt. Atšķiras nodomi par iespējamo ģimenes papildinājumu. Tos ietekmē dažādie dzīvokļu un finansiālie apstākļi, bērnu aprūpes un profesionālā darba apvienošanas iespējas mātēm, kā arī sociālā vide, kas veido uzskatus par vēlamā ģimenes modeli. Šo apstākļu kopums Rīgā biežāk nekā pārējās pilsētās izrādās ģimenēm nelabvēlīgs.

Salīdzinot dažādās valstīs izmantojamās sociālo garantiju sistēmas bērnu pirmajos dzīves gados un to sociālās sekas, Latvijā būtu *lietderīgi vairāki grozījumi* bērnu kopšanas pabalstu nosacījumos. Pabalstu būtu vēlams maksāt nemainīgā apjomā no bērna dzimšanas līdz viņš sasniedz 3 gadu vecumu, jo ne rūpes kopšanā, ne izdevumi bērnam pēc 1,5 g. sasniegšanas nemazinās.

Šim pabalstam vajadzētu būt noteiktam procentam no minimālās algas, jo māte veic darbu bērna kopšanā un audzināšanā, kas salīdzināms ar bērnu iestāžu darbinieku veicamo. Tāpēc tas nedrīkstētu būt mazāks par bezdarbnieku pabalstu.

Kopjot un audzinot vienlaicīgi divus (vai vairāk) bērnus vecumā līdz 3 gadiem (arī diviņu gadījumā), šai summai vajadzētu būt lielākai nekā kopjot vienu bērnu, jo darba apjoms pieaug. Tomēr šim pabalsta pieaugumam nav jābūt proporcionālam bērnu skaitam.

Rūpīgi pārdomājams ir jautājums par bērna kopšanas pabalsta palielināšanu vientuļajām mātēm. Aptaujas laikā vērojot dažādās ģimenes un to attieksmi pret bērniem un bērna kopšanas pabalstiem, kā arī ievērojot citos pētījumos gūtās atziņas par pilnas ģimenes lomu bērnu audzināšanā un empīrisko pieredzi, var teikt, ka nebūtu vēlams izdalīt kādu īpašu ģimeņu (mammu) kategoriju, kam it kā pienāktos lielāks bērna kopšanas pabalsts. Vientuļo māšu ģimenes tāpēc vien nav ne sliktāk materiāli apgādātas, ne arī šīs mātes izcili labāk kopj savus bērnus (bērnu). Turklāt, lai atbalstītu tieši vientuļās mātes, būtu jāizstrādā papildus kritēriji viņu noteikšanai, lai atšķirtu no neregistrētā laulībā dzīvojošām pilnām ģimenēm. Neparedzētās situācijās palīdzību jebkurai ģimenei vajadzētu saņemt (paredzēt šādu iespēju) no pašvaldības un dažādām palīdzības organizācijām, ar preses, radio palīdzību popularizējot šīs iespējas.

Pabalsts bērna kopšanai izmaksājams neatkarīgi no tā, vai māte šinī laikā strādā vai nestrādā algotu darbu, vai bērns apmeklē pirmsskolas bērnu iestādi vai nē. Pamatojums: bērns tiek aprūpēts tā kā tā, turklāt māte šādos gadījumos dod gan darbu un peļņas iespējas citiem (auklei, pirmsskolas iestāžu darbiniekiem), gan ieguldījumu budžetā un tādējādi praktiski atpelna šo pabalstu. Īpaši svarīgi tas būtu pie privātuņēmējiem nodarbinātām mātēm, kam atvaļinājuma izmantošanas gadījumā ir niecīgas cerības saglabāt darba vietu.

Galvenais kritērijs pabalsta izmaksāšanai – ģimenes rūpes par bērnu, un kā to novērtēšanas formālu kritēriju varētu izmantot profilaktisko medicīnisko pasākumu ievērošanu

(regulāra apskāšu apmeklēšana, profilaktiskās potes u.c.). Pamatojums: ja valsts dod naudu, tā ir tiesīga prasīt, lai bērni būtu pienācīgi aprūpēti.

Likumdošanas ceļā (darba kodeksā) ir jāparedz iespējas bērna kopšanas atvaļinājumu piešķirt pēc pašu vecāku izvēles mātei vai tēvam, atstājot ģimenes ziņā jautājumu, kuru periodu un cik ilgi katrs no vecākiem vajadzības gadījumā to izmanto līdz bērns sasniedz 3 gadu vecumu. Īpaši svarīgi tas būtu ģimenēm, kurās mātei ir labāk apmaksāta darba vieta vai lielāka varbūtība to zaudēt atvaļinājuma izmantošanas gadījumā, kā arī ja tēvs ir bezdarbnieks.

Lielākā daļa no bērnu mātēm pēc 3 gadu atvaļinājuma grib atsākt strādāt vai arī sāk to jau agrāk, un – kā bija minēts iepriekš – galvenokārt materiālo apsvērumu dēļ. Lai gan līdz šim viņas darbā iekārtojušās diezgan sekmīgi, tomēr veicas ne visām, un dažāda lieluma pilsētās šīs iespējas ir atšķirīgas. Tāpēc – tas attiecas gan uz likumdošanu uzņēmējdarbības regulēšanas jomā, gan uz pašvaldībām – ir jāveicina jaunu darba vietu radīšana (uzņēmējdarbība), ieskaitot arī pašu sieviešu aktivitātes veicināšanu uzņēmējdarbības jomā.

Mātēm, kas atgriežas darbā pēc bērnu kopšanas atvaļinājuma, būtu jānodrošina specializētas konsultācijas Valsts Nodarbinātības dienestā, sagatavojot šim darbam kādu no rajona inspektoriem. Piedāvājot šīm mātēm darba vietas, bez viņu iegūtās profesijas varētu ņemt vērā arī viņu pieredzi un prasmes aprūpes darbos; varētu ieteikt uzsākt privātpraksi šai jomā, piemēram, bērnu, mājsaimniecību vai gulošu slimnieku aprūpē; rajonos, kur šādu sieviešu vairāk, būtu organizējami atbilstoši kursi, kurus varētu apmeklēt jau laikus arī bērnu kopšanas atvaļinājuma laikā.

Ļoti būtiska ir informācija par visiem sociālās aizsardzības jautājumiem, kas skar ģimeni, un tai jābūt pieejamai un zināmai vēl pirms bērna dzimšanas. Sevišķi svarīga ir tās izplatīšana laukos, tāpat kā visu ar ģimeni saistīto jautājumu kārtošanas iespējas tiešā dzīves vietas tuvumā. Informācijas izplatīšanā būtu lietderīgi izmantot pastnieku pakalpojumus.

Izmantotie avoti.

Факторы и мотивы демографического поведения. Рига, 1984, 170 с.

Inna Zariņa. Vēlamais ģimenes modelis Latvijas iedzīvotāju skatījumā. LZA Vēstis A daļa, 1994, Nr.5/6, 1.-10. lpp.

Aprēķināts pēc: Etnosituācija Latvijā (fakti un komentāri). Rīga, 1994, 14. lpp.

Council of Europe. Steering Committee and Labour. Final Report of the study group „From work in the family and home to an occupation activity”, Strasbourg, Oct. 1994

Vēlākās publikācijas par tēmu.

Baltijas Sociālo pētījumu institūts, SIA „Faktum”. Dzimumu līdztiesības aspekti darba tirgū. ESF un Labklājības ministrijas pētījumi, sadaļa „Iespējas darba un ģimenes dzīves saskaņošanai”, Rīga, 2006: 127-138

Eglīte P., Pavlina I., Markausa I., Ģedrovska I., Ivbulis B., Zariņa I. Ģimenes situācija Latvijā Pārskats par Labklājības ministrijas pasūtītā pētījuma rezultātiem. Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem Nr. 3. Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 1999: 98

Latvijas Universitāte. Pētījums par bērna kopšanas pabalstu, tā efektivitāti un vēlamajiem izmaksas periodiem. Labklājības ministrijas sociālās politikas pētījumu rezultāti 2002. gadā. 9.-12. lpp.

SIA „Data Serviss”. Ģimenēm ar bērniem pašvaldībā pieejamo sociālās palīdzības pakalpojumu veidu analīze, to ietekmes uz ģimenes funkciju pildīšanu un efektivitātes izpēte. Labklājības ministrijas sociālās politikas pētījumu rezultāti 1999. gadā. 7.-11. lpp.

Pavlina I. (a) Atšķirīgais un saistītais dzimstību raksturojošo rādītāju un ģimenes politikas izmaiņās Latvijā: situācija un nākotnes vīzijas. Paaudžu nomaiņa un migrācija Latvijā. Zinātniski pētnieciskie raksti 4(15) 2007: 42-55

Pavlina I. (b) Ģimenes politikas pasākumu ietekme uz sociāldemogrāfiskajām norisēm Latvijā 21. gadsimta sākumā. LZA Ekonomikas institūta gadagrāmata 2007. Rīga, 2007: 144-151

Pavlina I., Eglīte P. Vecāku viedokļi par ģimenes pieaugumu. Ģimeņu veidošanās un valsts atbalsts ģimenēm atjaunotajā Latvijas Republikā / Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem Nr.9. Rīga: LZA Ekonomikas institūts, 2002: 55

Strode, Ieva. Dzimstība un dzīves kvalitāte // Demogrāfiskā attīstība Latvijā 21. gadsimta sākumā. Stratēģiskās analīzes komisijas Zinātniski pētnieciskie raksti 3(9)/2006: 118.-133. lpp.

Zvidriņš P. (red.) Ģimene un dzimstība Latvijā. Rīga: LU Demogrāfijas centrs, 1996: 95

3. NORĀDĪET, LŪDZU, BĒRNA VECĀKU IZGLĪTĪBU Pielikumi

atbilstoši
 lētām lās pētījumi Ekonomikas institūta izstrādātā aptauja par valsts atbalsta ģimenēm
 šīs pirmās izdevības gadā vai tas jums palīdzējis un ko jūs ierosināt mainīt
 pasākumos, kas saistīti ar šīs izdevības izstrādi.

Ekonomikas institūts

Nepabeigta izglītība	7	8	9
Augstākā	8	8	9
Zinātniskais grāds	9	9	9

Aptaujas anketa

4. KĀDĒMĀS VEIDĀSĪS JŪS SAŅĒMĒTĀS BĒRNA PIRMIEM DZĪVĪBAS GADIEM?

**Bērna pirmie dzīvības gadi:
 Jūsu pieredze un viedoklis**

Peļņa no darba (vai) izdevumi	1	250
Peļņa no kopīgā īpašuma	2	250
Honorāri	3	250
Akciju dividendes	4	250
Stipendija	5	250
Pensija (vai) vecuma	6	250
Pabalsti un izdevumi	7	250
Regulārs vecāku, citu radu palīdzība	8	250
Alimenti	9	250
Humānā palīdzība	10	250
Citi ienākumi	11	250
Palīdzība no draugiem	12	250

5. LŪDZU NOSAUČĪT ĢIMENI, KURĀ JŪS VĒLATĀS ĪSTENOŠANAS VEIDĀSĪS

Ķīnieši	1	010
Krievi	2	010
Ukrāņi	3	010
Baltkrievi	4	010
Latvieši	5	010
Polji	6	010
Citādi	7	010

Rīga 1994

Godātie vecāki,

lūdzam Jūs piedalīties Ekonomikas institūta rīkotā aptaujā par valsts atbalstu ģimenēm bērna pirmajos 3 dzīvības gados: vai tas Jums palīdzējis un ko Jūs ierosinātu mainīt pastāvošajā sociālo garantiju sistēmā.

Jūsu atbildes paliks anonīmas un tiks izmantotas tikai apkopotā veidā, gatavojot ierosinājumus Valdībai par esošo atbalsta veidu saglabāšanu vai uzlabošanu atbilstoši ģimeņu vērtējumam par to lietderību.

Mēs saprotam, ka anketas aizpildīšana jūs aizkavēs. Tomēr cerēsim, ka Jūsu pūles palīdzēs pilnveidot valsts atbalstu ģimenēm, kas varbūt noderēs arī Jums.

Jau iepriekš pateicamie par atsaucību.

1. LŪDZU, NOSAUCIET BĒRNU KOPŠANAS PABALSTA SAŅĒMĒJAS ĢIMENES SASTĀVU:

radniecība	vecums (gadi)	ja nedzīvo kopā, lūdzu, raksturojiet, kur vai kāpēc
Bērna māte	001	
Bērna tēvs	002	

Bērni (no patreizējās vai iepriekšējās laulības):

003	
004	
005	
006	
007	
008	
009	
010	

Citi, ar ko dzīvo kopā (patēvs, pamāte, .ātes/tēva brāļi/māšas, vecvecāki u.tml.):

011	
012	
013	
014	
015	

ATBILŽU SNIEDZĒJU PASVĪTROT.

2. JŪSU DZĪVES VIETA:

pilsēta, Rīgas daļa	016	017	018

3. NORĀDIET, LŪDZU, BĒRNA VECĀKU IZGLĪTĪBU? katrā ailē apvelciet atbilstošo

	019	020	021	022
	mātes	tēva	audžu- mātes	audžu- tēva
Pamata vai mazāka	1	1	1	1
Nepilna vidējā	2	2	2	2
Nepilna vidējā plus arodizglītība	3	3	3	3
Vispārējā vidējā	4	4	4	4
Vispārējā vidējā plus arodizglītība	5	5	5	5
Vidējā speciālā	6	6	6	6
Nepabeigta augstākā	7	7	7	7
Augstākā	8	8	8	8
Zinātniskais grāds	9	9	9	9

4. KĀDI IR JŪSU ĢIMENES IENĀKUMA AVOTI? – apvelciet, lūdzu, visus atbilstošos skaitļus

Peļņa pamatdarbā (arī savā uzņēmumā)	1	023
Peļņa papildus darbā	2	024
Honorāri	3	025
Akciju dividendes, noguldījumu %	4	026
Stipendija	5	027
Pensija (visu veidu)	6	028
Pabalsti un kompensācijas	7	029
Regulāra vecāku, citu radu palīdzība	8	030
Alimenti	9	031
Humānā palīdzība	10	032
Citi ienākumi (telpu izīrēšana, mantu pārdošana, ietaupījumi u.tml.)	11	033
Palīgsaimniecības produkcija	12	034

5. LŪDZU, NOSAUCIET ĢIMENES LOCEKĻU DZIMTŠ VALODAS – katrā ailē apvelciet, lūdzu, atbilstošo

	035	036	037	038	039	040
	mātes dzimtā		tēva dzimtā		ģimenes sarunu	
	valoda		valoda		valoda	
Latviešu	1		1		1	
Krievu	2		2		2	
Ukraiņu	3		3		3	
Baltkrievu	4		4		4	
Lietuviešu	5		5		5	
Idišs (ivriṯts)	6		6		6	
Poļu	7		7		7	
Čigānu	8		8		8	
Cita (kāda? – ierakstiet)	9		9		9	

6. CIK ISTABU IR JŪSU (JŪSU ĢIMENES) RĪCĪBĀ? – apvelciet, lūdzu:

nepilna istaba 1 2 3 4 5 vai vairāk istabas

7. CIK CILVĒKU TAJĀS DZĪVO? – ierakstiet, lūdzu, cilvēku skaitu

8. RAKSTUROJIET, LŪDZU, JŪSU (JŪSU ĢIMENES) PATREIZĒJOS DZĪVOKĻA APSTĀKĻUS – apvelciet atbilstošo

	<input type="text" value="043"/>	<input type="text" value="044"/>	<input type="text" value="045"/>
	Ar visām ērtībām	Ar daļējām ērtībām	Bez ērtībām
Atsevišķs dzīvoklis			
īpašumā, kooperatīvais	1	1	1
īrēts pašvaldības namā	2	2	2
īrēts saimnieka namā	3	3	3
Pašu (vecāku) individuālā māja	4	4	4
Istaba(as) kopīgā dzīvoklī			
pašvaldības namā	5	5	5
saimnieka namā	6	6	6
Cita mītne (kopmītne, gultas vieta u.tml.)	7	7	7

9. LŪDZU, RAKSTUROJIET ĢIMENES PAŠREIZĒJO MATERIĀLO STĀVOKLI – lūdzu, izvēlieties vienu atbilstošāko atbildi

<input type="text" value="046"/>	
Visa diezgan, var pat iekrāt	1
Visumā labi, bez lielāma problēmām.....	2
Dzīvot var, ja prot taupīgi saimniekot	3
Bieži izjūtamās naudas grūtības	4
Esam nonākuši parādos	5

10. VAI VARAT SAMAKSĀT PAR DZĪVOKLI UN KOMUNĀLAJIEM PAKALPOJUMIEM – lūdzu, izvēlieties vienu atbilstošāko atbildi

<input type="text" value="047"/>	
Līdz šim viss samaksāts	1
Maksājam daļēji – iespēju robežās	2
Nav ko maksāt vairākus mēnešus	3
Neatrod par vajadzīgu maksāt	4
Cita atbilde (kāda?)	5

11. CIK LIELA NOZĪME BĒRNU KOPŠANAS PABALSTAM IR JŪSU ĢIMENES BUDŽETĀ – lūdzu, izvēlieties vienu atbilstošāko atbildi

<input type="text" value="048"/>	
Kopā ar bērnu pabalstu pilnībā sedzu izdevumus bērnam	1
Kopā ar bērna pabalstu deva iespēju iegādāt pilnvērtīgu uzturu bērnam	2
Kopā ar bērnu pabalstu vienīgie naudas ienākumi	3
Deva jūtamu papildinājumu ģimenes budžetā	4
Ar to varēja atļauties šo to savam priekam	5
Ģimenes kopējos ienākumos bija maz jūtams	6
cita atbilde (kāda?)	7

12. KĀ JŪSUPRĀT BŪTU PAREIZI IZVĒLĒTIES BĒRNU KOPŠANAS PABALSTA LIELUMU – izvēlieties vienu – Jūsu viedoklim tuvāko atbildi

049

Nemaz nemaksāt, jo bērns aug vecāku priekam	1
Līdzšinējā apjomā – kā valsts morālo atbalstu ģimenēm	2
Tik pat, cik būtu jāmaksā par bērnu dārzu	3
Ne mazāk par bezdarbnieku pabalstu	4
Minimālās darba algas apmērā	5
Līdzvērtīgi zaudētajai mātes izpeļņai	6
Cits pamats (kāds?)	7
Grūti pateikt	8

13. VAI BĒRNU KOPŠANAS PABALSTS IR IETEKMĒJIS JŪSU LĒMUMU PAPILDINĀT ĢIMNENI – lūdzu, izvēlieties vienu atbildi

050

Lēmumu par bērniem neietekmēja	1
Jā, bez tā bērnu nebūtu	2
Bez tā būtu tikai viens bērns	3
Pārāk mazs, lai turpmāk atļautos vēl bērnus	4
Cita atbilde (kāda?)	5

14. IZSAKIET, LŪDZU, SAVU ATTIEKSMI PRET DAŽĀDIEM BĒRNU KOPŠANAS PABALSTU PIEŠĶIRŠANAS NOSACĪJUMIEM – lūdzu, atbildi katrā rindā

	piekrītu	nepiekrītu	grūti pateikt	
Jāsaņem visās ģimenēs ar bērniem līdz 3 gadiem neatkarīgi, vai māte strādā apmaksātā darbā	1	2	3	051
Jāmaksā tikai tad, ja māte vai tēvs izmanto bērnu kopšanas atvaļinājumu	1	2	3	052
Vientuļām mātēm jāpalielina	1	2	3	053
Jānoteic atkarībā no ģimenes ienākumiem	1	2	3	054
Jāpalielina atbilstoši bērnu skaitam ģimenē	1	2	3	055
Izmaksu laiks jāpagarina, ja nav iespēju izmantot bērnu dārzu	1	2	3	056
Jāmaksā līdz skolai, ja bērnu audzina mājās	1	2	3	057
Jāmaksā vienādi līdz 1,5 gadiem un no 1,5 līdz 3 gadiem	1	2	3	058
Citi nosacījumi (kādi?)				059
	1	2	3	060

071

15. LŪDZU, RAKSTUROJIET BĒRNU UZRAUDZĪBAS VEIDU JŪSU ĢIMENĒ PABALSTA SAŅEMŠANAS LAIKĀ UN PĒC TĀ:

	060	061
	pabalsta laikā	pēc pabalsta saņemšanas
Mājās, mātei nestrādājot ārpus mājas	1	1
Vecākiem mainoties	2	2
Vecāko bērnu gādībā	3	3
Mājās vecvecāki gādībā	4	4
Mājās aukles gādībā	5	5
Bērnu dārzā, rotaļu grupā	6	6
Vecvecāku gādībā viņu mājās	7	7
Aukles gādībā viņas mājās	8	8
Cita iespēja _____	9	9

16. LŪDZU, RAKSTUROJIET MĀTES NODARBOŠANOS PIRMS BĒRNA(U) DZIMŠANAS:

062	
Strādāja apmaksātā darbā	1
Mācījās	2
Mājsaimniece	3
Cits (kas?) _____ 4

17. LŪDZU, RAKSTUROJIET TĒVA PAŠREIZĒJO NODARBOŠANOS?

	063	064
	tēvs	ja ir, audžutēvs
Strādā algotā darbā	1	1
Strādā savā uzņēmumā, individuāli	2	2
Dienestā	3	3
Mācās	4	4
Bez darba, saņem pabalstu	5	5
Bezdarbnieks bez pabalsta	6	6
Pensijā (jebkura veida)	7	7
Ieslodzījumā	8	8
Cita nodarbošanās (kāda?)	9	9

18. VAI UN CIK ILGI MĀTE IZMANTOJA VAI DOMĀ IZMANTOT ATVAĻINĀJUMU BĒRNA KOPŠANAI?

Atvaļinājuma ilgums	065 pirmajam bērnam	066 otrajam bērnam	067 trešajam bērnam	068 ceturtajam bērnam
Nav bijis	1	1	1	1
Seši mēneši	2	2	2	2
6-12 mēneši	3	3	3	3
1-1,5 gads	4	4	4	4
1,5-2 gadi	5	5	5	5
2-2,5 gadi	6	6	6	6
2,5-3 gadi	7	7	7	7
pagaidām nav zināms	8	8	8	8

19. VAI PĒC BĒRNA KOPŠANAS ATVAĻINĀJUMA MĀTEI IR NODOMS STĀTIES APMAKSĀTĀ DARBĀ- lūdzu, izvēlieties vienu atbildi

069	
Nē, turpināsies atvaļinājums ar jaunāko	1
Nē, grib audzināt bērnu pati mājās	2
Nē, nav kur atstāt mazo(s)	3
Nē, pašas veselība neatļauj	4
Nē, jāpabeidz mācības	5
Darbs mājās	6
Jā, jau strādā	7
Jā, domā strādāt	8
Cits (kas?)	9

20. MĀTES PIEREDZE SĀKOT DARBU PĒC BĒRNA KOPŠANAS ATVAĻINĀJUMA?

070	
Darbs nav meklēts	1
Atsākts darbs iepriekšējā vietā	2
Vecā vieta likvidēta, citas vēl nav	3
Uzsākts piemērots darbs jaunā vietā	4
Darbs ir, bet neatbilst profesijai	5
Negrib pieņemt (atjaunot) darbā ar bērnu	6
Nevar atrast prasībām atbilstošu darbu	7
Nevar iekārtoties nekādā darbā	8
Cita atbilde (kāda?)	9

21. JA MĀTE STRĀDĀ ARPUS MĀJAS VAI GRIB TO DARĪT, TAD KĀPĒC? – lūdzu, izvēlieties vienu – galveno apsvērumu

071	
Ir citas uzraudzības iespējas	1
materiālo apsvērumu dēļ	2
Zaudētu darbu, kas patīk	3

Baidījās zaudēt darba vietu	4
Nepatīk nodarboties ar bērniem	5
Bērns uzturas citur (kur? pie kā?)	6
Strādāju mājās (brīvā profesija, sava saimniecība)	7
Cits iemesls (kāds?)	8

22. VAI JŪSUPRĀT BĒRNU AUDZINĀŠANA MĀJĀS DOD KĀDAS PRIEKŠROCĪBAS – lūdzu, atbildiet katrā rindā

	noteikti	atkarībā no vecāku pūlēm	nemaz	grūti teikt	
Mazāk slimo	1	2	3	4	072
Labāk norūdās	1	2	3	4	073
Iegūst patstāvību	1	2	3	4	074
Attīstās muzikalitāte	1	2	3	4	075
Ātrāk attīstās saprašana	1	2	3	4	076
Labāk attīstās fiziski	1	2	3	4	077
Aug paklausīgāki	1	2	3	4	078
Veidojas individualitāte	1	2	3	4	079
Pasargāts no sliktas ietekmes	1	2	3	4	080
Citas (kādas?)	1	2	3	4	081

23. VAI PĒC JŪSU PIEREDZES BĒRBU APRŪPEI IKDIENĀ NEPIECIEŠAMĀS LAIKS IR ATKARĪGS NO VIŅU VECUMA?

082 083

Nav atkarīgs	1
Visvairāk laiks nepieciešams:	
līdz 1,5 gadiem	2
no 1,5-3 gadiem	3
vēlāk	4
Kā ar katru bērnu	5
Cits viedoklis (kāds?)	8
Grūti pateikt	7

24. VAI ESIET DOMĀJUŠI PAR IESPĒJAMO ĢIMENES PAPILDINĀJUMU NĀKOTNĒ – lūdzu, vienu atbilstošāko atbildi

084

Jau gaidāms	1
Noteikti gribētu	2
Vēlētos, ja veselība atļautu	3
Vēlētos, ja materiālie apstākļi uzlabotos	4
Vēlētos, ja saskaņa ģimenē uzlabotos	5
Vairāk nav paredzēts	6
Nevar zināt	7

25. LŪDZU, NOVĒRTĒJIET TĒVA DALĪBU ĢIMENES RŪPĒS – atbildiet, lūdzu, katrā rindā

	pilnībā	daļēji	nemaz	
Apgādā materiāli	1	2	3	085
Pieskata bērnus mātes darba laikā	1	2	3	086
Nodarbojas ar bērniem vakaros, brīvdienās	1	2	3	087
Iepērkas	1	2	3	088
Vadā bērnu uz dārziņu (pie aukles)	1	2	3	089
Mazgā veļu	1	2	3	090
Gatavo ēdienu	1	2	3	091
Pastaigājas, sporto ar bērniem	1	2	3	092
Citu (ko?) _____	1	2	3	093

26. VAI UN KĀ VECVECĀKI PIEDALĀS RŪPĒS PAR MAZBĒRNIEM? – lūdzu, atzīmējiet visu atbilstošo

	094	102	110	118
	Mātes		Tēva	
	māte	tēvs	māte	tēvs
Nespēj palīdzēt (slimi, trūcīgi)	1	1	1	1
Mīruši	2	2	2	2
Uzņem bērnus vasarā lauku mājās, dārzā	3	3	3	3
Pieskata darba laikā	4	4	4	4
Pieskata atsevišķos gadījumos	5	5	5	5
Palīdz ar pārtiku	6	6	6	6
Palīdz ar naudu	7	7	7	7
Gatavo, gādā apģērbu, apavus	8	8	8	8
Pilnīgi8 viņu gādībā (viens, divi, visi?)	9	9	9	9
Sedz komunālos maksājumus	10	10	10	10
Cita palīdzība (kāda?) _____	11	11	11	11

27. PĒC JŪSU DOMĀM UN PERSONĪGĀS PIEREDZES, KĀDS BŪTU VĒLAMĀKAIS UZRAUDZĪBAS VEIDS DAŽĀDA VECUMA BĒRNIEM – lūdzu, atbildiet katrā ailē

	126	127	128	129
	līdz 1,5 gadiem	1,5-3 gadiem	3-5 gadi	pēdējā gadā pirms skolas
Mātes (tēva) uzraudzībā	1	1	1	1
Vecākie bērni pieskata	2	2	2	2
Bērnu dārzā	3	3	3	3
Vecvecāku gādībā	4	4	4	4
Aukles uzraudzībā	5	5	5	5
Cits uzraudzības veids (kāds?)	6	6	6	6

28. KĀ JŪS VĒRTĒJAT SAVU BĒRNU VESELĪBAS STĀVOKLI – lūdzu,
katrā vajadzīgā ailē vienu atbildi

	1. bērna		2. bērna		3. bērna		4. bērna	
	līdz gada vec.	tagad g. mēn.	līdz gada vec.	tagad g. mēn.	līdz gada vec.	tagad g. mēn.	līdz gada vec.	tagad g. mēn.
Ļoti labs	5	5	5	5	5	5	5	5
Labs	4	4	4	4	4	4	4	4
Apmierinošs	3	3	3	3	3	3	3	3
Slikts	2	2	2	2	2	2	2	2
Ļoti slikts	1	1	1	1	1	1	1	1

130	131	132	133	134	135	136	137
-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----

29. KĀ JUMS IZDODAS RŪPĒTIES PAR BĒRNU VESELĪBU – lūdzu,
atzīmējiet visu atbilstošo

Varam nodrošināt pilnvērtīgu uzturu	1	138
Nevaram atļauties pietiekami gaļu, olas, sieru u.tml.	2	139
Uzturā par maz augļu, dārzeņu	3	140
Bērni daudz uzturas svaigā gaisā	4	141
Mājas tuvumā nav apstādījumu pastaigām	5	142
Pieaugušajiem nav laika daudz staigāt ar bērniem	6	143
Vasaras var pavadīt laukos/vasarnīcā	7	144
Visu gadu jādzīvo pilsētā	8	145
Nedēļas nogalēs mēdzam izbraukt no pilsētas	9	146
Mājās tiek ievēroti gulēšanas un ēšanas laiki	10	147
Gulēšanas un ēšanas režīmu nespējam ievērot	11	148
Pieaugušo nesaskaņas padara bērnu nervozu	12	149
No mazotnes radinām bērnu vairāk kustēties	13	150
Bērns(i) vingrinās rotaļu grupā (bērnu dārzā, deju pulciņā)	14	151
Ar bērna fizisko attīstību neviens īpaši nenodarbojas	15	152
Citi (kādi?)	16	153

30. KĀDAS JUMS IR IESPĒJAS IZMANTOT BĒRNU DĀRZU – lūdzu,
izvēlieties vienu atbilstošāko atbildi

154	Jau izmantojam	1
	Nevēlamies/nav vajadzības to darīt	2
	Mūsu ģimenei par dārgu	3
	Būtu tālu jāved	4
	Mums būtu jāved neērtā laikā	5
	Nav vietu piemērotā vecumgrupā	6
	Nav vietu atbilstošās valodas grupā	7
	Nav piemērotas vecumgrupas	8
	Citi apstākļi (kādi?)	9

31. JA IZMANTOJAT BĒRNU DĀRZU, ROTAĻU GRUPU, KĀ ESAT AR TO APMIERINĀTI – lūdzu, atbildiet katrā rindā

	apmierina	neapmierina	grūti pateikt	
Maksa par vietu	1	2	3	155
Uzturēšanās laiks, tā izvēles iespēja	1	2	3	156
Bērnu uzturs	1	2	3	157
Audzinātāju attieksme	1	2	3	158
Bērna apgūtās prasmes	1	2	3	159
Citu bērnu ietekme	1	2	3	160
Bērna veselības uzturēšana	1	2	3	161
Citi apstākļi (kādi?)	1	2	3	162

32. APRAKSTIET, LŪDZU, SĪKĀK BĒRNU APMEKLĒJAMO IESTĀDI VAI GRUPU: tā ir valsts vai privāta, vispārēja vai specializēta, bērnu skaits grupā u.c.

163	164	165
-----	-----	-----

33. JŪSU IEROSINĀJUMI PAR UZLABOJUMIEM SOCIĀLO GARANTIJU SISTĒMĀ ĢIMENĒM AR BĒRNIEM LĪDZ 3 GADU VECUMAM:

166	167	168
-----	-----	-----

Dažādas paaudzes vienā darbavietā

Mūsdienu Latvijā daudzās nozarēs sāk trūkt darbinieku gan zemās darba samaksas, gan tās izraisītās emigrācijas dēļ. Šajos apstākļos ir svarīgi arī tas, lai darba kolektīvos būtu laba saskaņa, tai skaitā starp dažādu paaudžu cilvēkiem. Lai izzinātu to, kā šobrīd dažādas paaudzes sadzīvo vienā darbavietā, LZA Ekonomikas institūts rīko aptauju, kurā aicinām Jūs piedalīties. Atbildes ir anonīmas un tiks izmantotas tikai apkopotā veidā. Atbildes atzīmējiet, apvelkot atbilstošo skaitli vai, kur nepieciešams, ierakstot.

1. Vai Jūsu darba kolektīvā ir pārstāvēta pārsvarā viena paaudze?

- 1 jā, galvenokārt viena
- 2 nē, vienlīdz pārstāvētas vairākas paaudzes (→ pārejiet pie 3. jautājuma)

2. Kāda paaudze galvenokārt pārstāvēta Jūsu darba kolektīvā?

- 1 jaunākā
- 2 vidējā
- 3 vecākā

3. No kāda vecuma Jūs cilvēkus pieskaitāt vecākajai paaudzei? no _____ gadiem

4. Vai Jums darbavietā ir tiešais priekšnieks (priekšniece)?

- 1 ir
- 2 nav (→ pārejiet pie 7. jautājuma)

5. Kāds aptuveni ir Jūsu tiešā priekšnieka (priekšnieces) vecums? _____ gadi

6. Kāda, Jūsaprāt, ir viņa (viņas) izturēšanās pret dažāda vecuma darbiniekiem?

(lūdzu, atzīmējiet atbildi katrā rindā)

	Jā	Drīzāk jā	Drīzāk nē	Nē	Grūti pateikt
Izturas atkarībā no paveiktā, ne vecuma	1	2	3	4	5
Vairāk mācību iespēju dod jaunajiem	1	2	3	4	5
Komandējumos sūta galvenokārt jaunākos	1	2	3	4	5
Atbildīgākos uzdevumus uztic vecākajiem	1	2	3	4	5
Jaunākajiem uzdod vairāk darba, jo viņi to paveiks ātrāk	1	2	3	4	5
Izmanto katru iespēju vecākos aizsūtīt pensijā	1	2	3	4	5
Jaunākajiem par līdzīgu darbu maksā vairāk, lai tie neaizietu strādāt citur	1	2	3	4	5

7. Kādā vecumā, Jūsaprāt, Jūsu profesijas pārstāvjiem jānodas pensijā? no _____ gadiem

8. Kurš no šiem apgalvojumiem visdrīzāk varētu raksturot dažādu paaudžu pārstāvju attiecības Jūsu tuvāko kolēģu starpā? (izvēlieties tikai vienu atbildi)

- 1 katras paaudzes pārstāvji turas savrup, bet nenicina citus
- 2 katrs darbinieks turas savrup

- 3 katra paaudze jūtas pārāka pār citām
- 4 jaunākie gaida, lai vecākie atbrīvo amatus
- 5 draudzība ir pēc uzskatiem, neatkarīgi no vecuma
- 6 visi ir vienlīdz draudzīgi
- 7 cits vērojums – lūdzu, uzrakstiet kāds? _____

9. Vai par Jūsu darba biedriem varētu sacīt, ka: (lūdzu, atzīmējiet atbildi katrā rindā)

	Jā	Drīzāk jā	Drīzāk nē	Nē	Grūti pateikt
Vecākie ir uzcītīgāki	1	2	3	4	5
Uz jaunākajiem nevar paļauties	1	2	3	4	5
Vecākie nelabprāt atbalsta jaunievedumus	1	2	3	4	5
Jaunākajiem trūkst pieredzes izsvērtiem lēmumiem	1	2	3	4	5
Vecākie vāji zina svešvalodas	1	2	3	4	5
Jaunie darba laikā lieto datoru izklaidei	1	2	3	4	5
Vecākie mēdz būt nelaipni pret apmeklētājiem	1	2	3	4	5
Jaunākie jūtas pārāki pār padomju laiku paaudzi	1	2	3	4	5

10. Vai Jums ir citi novērojumi par atšķirībām starp paaudzēm darba kolektīvā?

11. Kas Jums būtu noteicošais, lai atstātu šo darbavietu? (izvēlieties tikai vienu – galveno – atbildi)

- 1 neliela samaksa
- 2 izaugsmes iespēju trūkums
- 3 ģimenes apstākļi
- 4 ja vadība nenodrošinātu papildmācības
- 5 ja būtu pārāk liela slodze
- 6 ja vadība ieteiktu dot vietu jaunajiem
- 7 nepatika pret darba kolektīvu
- 8 sociālā nodokļa nemaksāšana
- 9 transporta problēmas starp mājām un darbavietu
- 10 cits (lūdzu, norādiet) _____

12. Jūsu dzimums:

- 1 vīrietis
- 2 sieviete

13. Jūsu vecums: _____ pilni gadi

14. Ja Jums ir bērni, lūdzu, norādiet viņu vecumu:

1.bērns	2.bērns	3.bērns	4.bērns	5.bērns	6.bērns	7.bērns
_____ gadi	_____ gadi	_____ gadi	_____ gadi	_____ gadi	_____ gadi	_____ gadi

15. Jūsu izglītība:

- 1 pamata
- 2 vidējā

- 3 arodizglītība
- 4 vidējā speciālā izglītība
- 5 augstākā

16. Jūsu profesija (atbilstoši izglītībai): _____

17. Nozare, kurā strādājat: _____

Paldies par atsaucību!

Summary

Impact of undeclared emigration from Latvia on reproduction of population and possibilities to resist sad consequences

In previous researches it was found out that guest workers from Latvia, who have left for "old" member states of EU, use not to declare change of their permanent residence as great share of them plan to return. Part of them have already returned while others replace them abroad. Neither numbers nor composition of undeclared migrants are reflected by statistics and projections prepared by statisticians.

In the course of the research age composition of actual guest workers and those of still remained in country of origin was analyzed, and projection of population without those, who have left the country, was prepared (Table 2). As among migrants young people prevail, the current outflows have negative impact on number of expected births and add to aging of population and labour force.

Lessening of replacement by young people and aging of labour force could be compensated via raising productivity and employment of elderly. To find out attitude of employers to such strategy an interviewing of some of them in different branches (N=24) was carried out. Most of them plan to modernize technologies not to rely on immigrants. In Survey of employees was recognized that attitude of their employers differs by the results of work but not age of employee (Table 4).

The perception of relations between generations at work

In the periods when there is a lack of labour force in society such factors as relations between generations at work become important. This article analyses the quantitative part of the research made on the topic. In total 524 valid responses were collected using quota sample.

From the research we can conclude that relations between generations at work are not among the most important problems at work – only about 5% of the respondents mention some serious problems of this kind. Mostly the problems are reduced to individual level without generalisations.

We could presume that the problem is little bit more important than the research shows. There could be some cases of political correctness involved. However, they also should not be overestimated.

In general we can be sure that those are very rare cases when discrimination on the age bases serves as the most important reason for changing job. Those are also rare cases when employers are getting rid of the employees only because of their age. Usually there are more important reasons for changing job and for getting rid of employees.

It has to be mentioned that the research was done under conditions of lack of labour force. Under different conditions situation could be different.

Peculiarities and mutual relations between younger and older workmates

The stage of the research in 2007 was devoted to relations between older and younger generations at work. For this purpose a survey among employees working in most of industrial branches of economy and services, was carried out (N=527).

Almost half of representatives of both sexes and different age groups recognized that communication depends on views not age and additional 1/3 that all are friendly regardless of age.

Evaluation of skills and attitude to work of rather young and elderly work mates is more diversified by age. Younger recognize older ones to be less inclined to innovations, less skilled in foreign languages and not always kind to clients; older ones are even more critical about their own language skills, but feel themselves to be more laborious and trustworthy than youngsters.

Asked about the most important purpose for eventual change of the job all generations answered unanimously – more than 40% would choose better paid one. For younger people more important than for older happen to be possibilities for career (up to 28%) and critical attitude to the collective (up to 13%); for the older – too great work load and necessity to give place for youngsters.

The results allow to conclude that no generation feel not useful at work or being unpleasant for other. So there are no reasons for early

Children's health in Latvia and its determinants at the end of XX and beginning of XXI century

Children's health is essential to ensure their fruitful and happy life as well as proper replacement of generations further on. As a child's health is determined by mother's health, living conditions of the family and from certain age – child's own activities, all of these factors are to be examined to find out right actions needed to enlarge proportion of healthy children.

The latter is reflected in statistics, but not all the mentioned groups of factors. To fill in this gap a special research was carried out in one of largest towns of Latvia – Liepāja and the surrounding area. For that purpose a number of experienced gynecologists, social officers, teachers, psychologists in schools, pedagogues in child care centres were interviewed. Results are described by age groups of children (see tables and figures in the text supplied with translation to English).

Author offers also an overview of experts' interviews on the main reasons and determinants of children's health troubles. Among them:

a) lack of parents' proper attention as regards time the child devotes to TV and PC, light on their table, not enough food, kind of foot wear at the moment the baby begins to walk, growing up without a father, relations and eventual controversy between parents, their stress, too long working days leaving not enough time for children, violence, use of alcohol, etc.

b) teachers recognize some problems in school as well: standards in some topics use to be too difficult for the corresponding age group, too heavy schoolbags, great share of pupils trying to avoid sporting – sometimes supported by parents or caused to life by cruel attitude of mates, not enough attention to health topics and food chosen by pupils, insufficient cooperation between school and parents.

The scope of information collected led to certain findings and corresponding conclusions:

frequency of pupils' different health troubles slowly increases, the main reasons for it being in their families – insufficient or too much of care and attention, rather often – lack or absence of a parent, too large work load of parents etc.;

all these obstacles use to be interconnected, and in some cases had influenced mother's health before the child's birth with all the consequences for the latter. Essential is parents' value orientation and attitude to the child.

Experienced pedagogues view from schools and child care centres are in concord that to improve the situation the common health program for all the generations is necessary, offering healthy life style skills including those on mutual relations. It ought to deal not only with mothers and children, but fathers as well.

Forms and expenditures of the state's care about children at social risk

There are several categories of children at social risk, receiving corresponding kind of the state's care:

- in families, recognized to be disadvantaged,
- left without parents' right to care or parental authority and supplied with one of other forms of care:
 - adopted ,
 - under guardianship,
 - in foster families,
 - in social care institutions.

Number of children in all these categories and changes of it since the beginning of XXI century is disclosed in (Tables 1-5) and 4 figures included in the article.

These data are followed by comparison of expenditures per 1 child in social care institutions and households (Tables 6, 7), the latter being several times less – just opposite to advantages for proper development of personality. That is why the state is interested to support families instead of additional social care institutions (Table 8, 9). Thanks to it number of births and the youngest children in Latvia has recently increased (Table 10), but this improvement is braked by too slow increase of available places in day care centres (Table 11).

Families with a child up to 3 years

The research was carried out in 1994 under the contract by Ministry of Welfare. It was not then published but now it would be interesting to compare how much situation and problems in families have changed. Recent publications on the subject are listed at the end of the article.

In 1994 were questioned 1062 families in towns of Latvia or 4,8% of children born in the country's towns 3 years before. Half of the families had 1 child and almost 37% – two of them, but only 24% of all planed to have more of them (Table 14).

More than half of families evaluate their standard of living as rather poor or poor (Table 12), the main reasons for it being low wages, only one earner's income during 3 years of child care leave and small amount of child care allowance (Table 11). Grandparents if alive used to help but mainly not financially (Table 10).

Some ¼ of mothers had returned to professional work before the end of child care leave, and more than 50% of others would like to do the same at the end of the leave. During following years 50% of families would prefer kindergarten, 1/3 – parents' care at home, appr. 10% – grandparents', nurse' or older children's (Table 16).

Findings allowed to formulate several proposals how to improve situation of families and increase birth rate. Among them:

- to pay child care allowance not exclusively to mother but any of household members taking care of the child, if mother's employment is preferable (*since 1999 it is allowed also for father*);
- to support mother's successful employment since early enough return to it by supply of nurseries as possibility to shorten her stay at home, vocational training during child care leave etc.;
- almost 60% of respondents proposed to enlarged child care allowance e.g. up to minimal wage (*since 2005 during 1st year it is equalled to the carer's salary*), to raise remuneration and employment (*what also is going on*).

Birth rate also is at least stopped to decrease, but still too low.

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308115145

OBLIGĀTĀS EKSEMPLĀRS

3,20

APCERĒJUMI PAR LATVIJAS IEDZĪVOTĀJIEM

Sērijā iznākuši sējumi:		
Nr. 1	Demogrāfiskā situācija Latvijas laukos un iekšējā migrācija 90.-to gadu pirmajā pusē	1997
Nr. 2	Veselības un mirstības teritoriālās atšķirības Latvijā Iedzīvotāju prognoze līdz 2015. gadam	1997
Nr. 3	Ģimenes situācija Latvijā	1999
Nr. 4	Laiks darbam un atpūtai pēcatmodas gados Latvijā	1999
Nr. 5	Latvijas darba potenciāls un tā atjaunošanās iespējas XX – XXI gs. mijā	1999
Nr. 6	Skolēnu veselības ieradumi un veselības mācības pilnveides virzieni Laika zinības veselībai	2000
Nr. 7	Atsevišķu iedzīvotāju grupu darba potenciāla izmantošanas problēmas Latvijā	2001
Nr. 8	Valas vēlmes un to īstenojums Prostitūcija Latvijā XX un XXI gadsimtu mijā	2002
Nr. 9	Ģimeņu veidošanās un valsts atbalsts ģimenēm atjaunotajā Latvijas Republikā	2003
Nr. 10	Latvijas iedzīvotāju sastāvs, izvietojums un tā pārmaiņu izredzes XXI gadsimta 1. ceturksnī	2003
Nr. 11	Draudi Latvijas iedzīvotāju ataudzei un nepieciešamā rīcība to mazināšanai	2004
Nr. 12	Brīvprātīgā prombūtne no Latvijas pēc pievienošanās Es Darbiem un atpūtai veltītais laiks 2003. g.	2006

STUDIES OF THE LATVIAN POPULATION

Already published volumes of the set:		
Nr. 1	Latvian Rural Population and Internal Migration at the Beginning of 90-ties, XX	1997
Nr. 2	Spatial Differences of Health and Mortality in Latvia Population Projection up to 2015	1997
Nr. 3	Situation of Family in Latvia	1999
Nr. 4	Time Use in Latvia, 1996	1999
Nr. 5	Human Potential in Latvia Its Quantitative and Qualitative Reproduction at the Rise of XXI Century	1999
Nr. 6	Health Habits of Pupils and Effects of Health Classes, Riga 1999 Time Use Skills	2000
Nr. 7	Employment Problems of Particular Groups of Population in Latvia	2001
Nr. 8	Leisure Choice in Latvia Prostitution in Latvia at the Treshold of the XXI Century	2002
Nr. 9	Family Formation and Relevant Policy in Latvia after Regaining Independence	2003
Nr. 10	Population of Latvia: Distribution and Change of it in 1st Quarter of XXI Century	2003
Nr. 11	Threats to Reproduction of Population in Latvia and Necessary Activities to Overcome Them	2004
Nr. 12	Leaving Latvia Since Joining Eu Time for Work and Rest in 2003	2006